

Rəqsanə Babayeva

Qaranlıqdan işığa: Sözün yaddaşla yolu

Bakı-2026

Redaktor: Fazil Əsəd

*Rəqsanə Babayeva,
"Qaranlıqdan işığa: Söziün yaddaşla yolu"
Bakı, "İMZA" nəşrlər evi, 2026, 280 səh*

İSBN 978-9952-37-700-2

© Rəqsanə Babayeva – 2026

SÖZ SEVGİSİ

(*Ön söz əvəzi*)

Əziz oxucu, “Qaranlıqdan işığa: sözün yaddaşa yolu” kitabı Rəqsanə Babayevanın oxucularla ilk görüşüdür. Kitabın ilk səhifələrindən gənc müəllifin sözə verdiyi dəyər, ona bəslədiyi sevgi hiss olunur. Düşünürəm ki, bu kitabdakı fikirlər də oxucuları qaranlıqdan işığa doğru aparacaq, onların yaddaşa yolunu nurlandıracaq.

Ümumiyyətlə, Rəqsanə xanımın söz sevgisi hər sözdə, hər cümlədə özünü büruzə verir. Müəllifin sözə verdiyi dəyər, qiymət bütün yolları işıqlandırır.

Dahi Füzuli demişkən:

Artıran söz qədrini sidq ilə qədrin artırır,

Kim nə miqdar olsa, əhlin eylər ol miqdar söz.

Rəqsanə xanıma yaradıcılıq uğurları və oxucu sevgisi arzulayıram!

Fazil Əsəd

*Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin
Beyləqan bölməsinin sədri.*

1. Ana dilində yazmağın məsuliyyəti

Ana dil hər bir xalqın kimliyinin, mədəniyyətinin və mənəvi dünyasının ən dəyərli daşıyıcısıdır. O, yalnız danışq və ünsiyyət vasitəsi deyil; bir xalqın düşüncə tərzini, tarixini, mədəniyyətini və dünya görüşünü əks etdirən güzgüdür. Bu səbəbdən ana dilində yazmaq hər bir yazıçı, jurnalist, şair və ziyalı üçün həm hüquq, həm də böyük məsuliyyətdir.

Ana dilində yazmaq yalnız sözləri doğru və gözəl ifadə etmək demək deyil. Bu, xalqın mənəvi sərvətini qorumaq, onun tarixini gələcək nəsillərə çatdırmaq və mədəni irsi yaşatmaq deməkdir. Hər bir söz, hər bir ifadə bir xalqın ruhunu əks etdirir və zamanla milli yaddaşın bir parçasına çevrilir.

Dil və milli kimlik

Milli kimlik və dil ayrılmaz anlayışlardır. Dil olmadan xalqın kimliyi, tarix və mədəni irsi də qorunmaz. Ana dilində yazmaq milli kimliyi möhkəmləndirir, gənc nəsli öz köklərinə bağlayır. Müasir dövrdə qloballaşma və xarici təsirlər dilin mənimsənilməsi və qorunması məsələsini daha vacib edir.

Yazıçı və jurnalist ana dilində düzgün, təmiz və zəngin üslubla yazaraq, oxucunun düşüncəsinə və estetik zövqünə təsir göstərir. Eyni zamanda bu, dilin inkişafına, yeni termin və ifadələrin yaranmasına şərait yaradır.

Tarixi və mədəni məsuliyyət

Ana dilində yazmaq həm də tarixi və mədəni məsuliyyətdir. Tarixi hadisələri, folkloru, ədəbiyyatı və milli dəyərləri yazmaqla, yazıçı onları gələcək nəsillərə ötürür. Məsələn, Azərbaycan ədəbiyyatında Nizami, Füzuli və Cəlil Məmmədquluzadə kimi klassiklər yalnız gözəl əsərlər yaratmaqla kifayətlənməyib, həm də xalqın tarixini, mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlayıblar.

Müasir dövrdə isə bu məsuliyyət daha da artır. Gənc nəsil yazıçılar, jurnalistlər və bloqerlər yalnız öz dövrünü yazmır, həm də dilin qorunması və zənginləşdirilməsi missiyasını daşıyırlar.

Təhsil və ana dilinin inkişafı

Ana dilində yazmağın məsuliyyəti təhsillə də bağlıdır. Məktəblərdə və universitetlərdə gənclərə yalnız xarici dillər və texnologiya öyrədilmir; onlara öz dilində düzgün yazmağı, ədəbiyyat və mədəniyyətin zənginliyini dərk etməyi öyrətmək də vacibdir.

Dil üzərində işləmək, yeni sözlər yaratmaq, klassik ədəbiyyatı müasir üslubla təqdim etmək – bütün bunlar yazıçının və müəllimin məsuliyyətidir. Bu, eyni zamanda gənc nəslə dilə sevgi və hörmət ruhunda yetişdirmək deməkdir.

Medianın rolu

Ana dilində yazmağın məsuliyyəti medianın üzərinə də düşür. Qəzət, jurnal, sayt və sosial media vasitəsilə yayılan mətnlər geniş auditoriyaya çatır. Hər bir xəbər, məqalə və

şərh oxucunun düşüncəsinə təsir göstərir. Bu səbəbdən media işçiləri dili qorumaq, onu sadələşdirməmək və düzgün istifadə etmək üçün xüsusi diqqət göstərməlidir.

Bu həm də xalqın milli şüurunu formalaşdırır. Ana dilində yayılan hər bir məlumat, doğru ifadə olunduqda, millətin mədəni və mənəvi inkişafına xidmət edir.

Yazıçının və ziyalının məsuliyyəti

Yazıçının və ziyalının ana dilində yazmaqla üzərinə düşən məsuliyyət yalnız oxucunu məlumatlandırmaqla məhdudlaşmır. Onlar dilin estetik imkanlarını göstərir, yeni ifadələr yaradır və milli irsin qorunmasına töhfə verirlər.

Hər bir müəllif bilməlidir ki, dil yalnız sözlər toplusu deyil; o, xalqın tarixidir, mədəniyyətidir və kimliyidir. Ana dilində yazmaq – həm hüquq, həm də vətəndaşlıq borcudur.

Ana dilində yazmaq böyük məsuliyyət və eyni zamanda böyük şərəfdir. O, milli kimliyi qoruyur, tarix və mədəni irsi gələcəyə ötürür, gənc nəsli öz köklərinə bağlayır. Yazıçılar, jurnalistlər, müəllimlər və ziyalılar dilin inkişafına xidmət etməli, onun təmizliyini və zənginliyini qoruyub saxlamalıdır. Çünki ana dilində yazmaq yalnız sözlərlə ifadə deyil, bir xalqın kimliyini, tarixini və ruhunu yaşatmaqdır.

2. Azərbaycan və Anadolu Xalçaçılığında Simvolların Sirri

Rənglərin altındakı mədəni yaddaş

Bəzən bir xalçaya baxanda sadəcə toxuculuq sənətinin incəliyini görürük. Rənglər, naxışlar, düyünlər... lakin yüzillər boyunca nəslin-nəslə ötürülmüş gizli bir yazı, sükut içində danışan bir dil də var orada. Azərbaycan və Anadolu xalçaçılığı bu baxımdan həm gözəlliyi, həm də dərin mənası ilə seçilir: hər ilmə bir xatirə, hər simvol bir tarix, hər rəng bir intonasiya kimidir.

Ustadlar bu dili danışmışdılar. Onların əlləri ipə toxunduqca bir millətin yaddaşı ilmə-ilmə toxunurdu. Bu gün həmin ustaların bir çoxu aramızda olmasa da, əsərləri hələ də danışır. Sadəcə biz bəzən onları eşitməyə tələsmirik.

Xalça — coğrafiyadan köçməyən sənət

Azərbaycan və Anadolu xalçaçılığı arasında əsrlər boyu təmaslar, paralellər və ünsiyyət olub. Göç yolları, ticarət karvanları, ustadların bir diyardan o birinə keçməsi, toxuculuq məktəblərinin bir-biri ilə rəqabət və əməkdaşlıq içində olması bu sənəti ortaq kultürün simvoluna çevirib.

Qarabağ xalçalarında rast gəlinən bəzi damğalar Anadolunun orta bölgəsində, Konya və Sivas xalçalarında da özünü göstərir. Təbriz ustalarının yaratdığı incə medalyon sistemi Osmanlı saray toxuculuğuna ilham verib. Anadoludakı bəzi qırmızı tonları isə Qafqaz dağlarının kermesi ilə rənglənmiş çeşnilərin davamıdır.

Bu ortaq tarixin içində yalnız gözəllik deyil, həm də bir sükutlu anlaşıma var: sənət köçsə də, mahiyyəti köçmür.

Simvolların gizli aləmi

Xalçanı xalça edən yalnız texnika deyil — onun dili, simvol sistemi, mifoloji qatlarıdır.

“Günəş” və “Həyat ağacı” — yenilənmənin nişanəsi

Günəş motivi həm Anadolu, həm də Azərbaycan xalçalarında qoruyucu ramz sayılır. Həyat ağacı isə insanın öz kökü ilə əlaqəsini xatırladır. Bu simvol çox zaman gənc toxuculara ustadlar tərəfindən “davamlılığı unutmamaq” üçün öyrədilirdi. Nəqli, dili, bu torpağın ruhunu davam etdirmək — ilmələrin içində gizlənmiş ən böyük dərs budur.

“Koçbuynuzu” — gücün sükutlu poetikası

Yeni yetmə oğlanlara toxunan xalçalarda bu simvol çox görünərdi. Bu gün biz onu sadəcə dekorasiya sanırıq, amma əsrlər əvvəl ailənin güc və dayanıqlıq arzusu idi.

“Qazayağı” və “S” naxışı — yolun, ömrün metaforası

Ustadlar deyərdi ki, qazayağı naxışı insanın yolunun açıq olması üçün toxunur. “S” naxışı isə axarlıq, həyat ritmi kimi şərh olunurdu. Bu simvollar Azərbaycanın Quba məktəbi ilə Anadolunun Uşaq məktəbi arasında gözə görünməyən bağlar qurur.

Unudulan ustaların izi

Bu gün bir çox qədim xalça ustalarının adları yalnız kənd yaddaşlarında yaşayır. Onlar heç vaxt ekran qarşısına çıxmadı, müsahibələr vermədi, sənədli filmlərin mövzusu olmadı. Lakin onların əllərindən çıxan xalçalar dünyanın muzey və kolleksiyalarında ən çox axtarılan sənət nümunələrindəndir.

Onlar üçün toxuculuq peşə deyil, niyyət idi.

Bir ailəni dolandırmaqla yanaşı, bir yurdu qorumaq idi.

Bir millətin ruhunu gözəlliklə bükmək idi.

Ustad Afaq xalanın bir sözü yaddaşıma həkk olunub:

“Xalça toxuyan qadın evi deyil, tarixi bəzəyir.”

Onun toxuduğu xalça rəflərdə deyil, zamanın içində yaşayır.

Modern dövrün çağırışı: Gənclərin biganəliyi

Bu gün gənc nəsil ənənəvi toxuculuğa əvvəlki kimi maraq göstərmir. Təbii ki, zaman dəyişir, texnologiya sürətlənir, həyat tərziləri çevrilir. Amma sənətin dərinini dərk etmədən keçib getmək də mədəni yaddaşa xələl gətirir.

Xalçaçılıq bu coğrafiyanın vizual arxividir. Onu unutmaq yalnız bir sənəti deyil, həm də simvolik yaddaşımızı zəiflətməkdir. Mədəniyyətin köklərinə sahib çıxmaq isə təkcə nostalji deyil — milli davamlılığın sakit, ancaq güclü ifadəsidir.

Bu da elə o incə sətirlərdən biridir ki, anlayan anlayar.

Sənət yenidən doğulurmu?

Son illərdə həm Azərbaycanda, həm də Türkiyədə xalçaçılığın müasir versiyalarını yaratmağa çalışan

Rəqsanə Babayeva

gənc dizaynerlər ortaya çıxır. Ənənəvi naxışlar yeni kompozisiyalar və rənglərlə yenidən interpretasiya olunur. Bu, unudulmuş ustaların ruhunu çağıran bir hərəkətdir — vaxtilə onların ilmələrə yüklədiyi hikməti müasir dillə yenidən danışmaq.

Kimi rəssamlar xalça naxışlarını rəqəmsal sənətə daşıyır, kimi moda dizaynerləri onları tekstil məmulatlarında canlandırır, kimi də sənət yönümlü sənədli filmlərdə bu ustadların izinə düşür. Bütün bunlar bir daha göstərir ki, sənət heç vaxt tam itməz — ona qulaq tutacaq kimsə varsa, yenidən danışmağa başlayar.

Sükutla danışan bir irs

Xalça bizim torpağın qəlbi kimidir — görünməz sızıntılarını, sevincini, yaddaşını içində saxlayır. Biz bu gün bir xalçaya baxanda yalnız naxışları görmürük; gözlərimiz o ilmələrin arasından bir xalqın tarixini oxuyur.

Unudulan ustalar isə bu tarixin səssiz qəhrəmanlarıdır.

Onlar bir millətin ən gözəl hekayələrini ipə sarıdı, ilməyə düynələdi, xalça boyu səpdilər.

Bizə düşən tək şey var: o hekayəni duya bilmək.

3. Unudulan məkanlar, itirilən xatirələr: Azərbaycanın mədəni irsinin bərpası çağırışı

Azərbaycan coğrafiyasının hər qarışı bir kitabdır — amma o kitabların bəziləri uzun illər oxunmadan, tozlu səhifələr arasında qalıb. İndi isə bu kitablar bir-bir açılır: viran qalan məbədlər, dağılmış teatrlar, xarabalığa dönmüş muzeylər, amma eyni zamanda — bərpa olunan ruhlar.

Bu, təkcə tikililərin deyil, xatirələrin bərpası prosesidir. Çünki mədəni irs daşdan, ağacdən və torpaqdan çox, insan yaddaşının memarlığıdır.

Mədəni irs – kimliyin səssiz dili

Bir xalqın tarixi yalnız kitablarla deyil, yaşadığı məkanlarla danışır. Qədim qalalar, məscidlər, karvansaralar, teatr binaları, köhnə küçə adları — hamısı kollektiv yaddaşın cizgiləridir. Onlar bizi kim olduğumuzu xatırladır, nədən gəldiyimizi unutmamağa çağırır.

Azərbaycan üçün bu yaddaş anlayışı xüsusilə dəyərlidir. Çünki bu torpaq tarix boyu çox zərbələr görüb, amma heç vaxt xatirəsini itirməyib. Mədəniyyət bəzən müharibədən, siyasətdən, ideologiyadan daha dayanıqlı olub — o, külün içindən yenidən doğmağı bacarıb.

Azad edilmiş torpaqlarda: yenidən doğulan irs

Son illərin ən mühüm mədəni hadisəsi, şübhəsiz ki, Qarabağ və ətraf ərazilərin azad olunmasından sonra başlanan bərpa dövrüdür. Bu, yalnız fiziki tikililərin bərpası deyil, həm də mənəvi coğrafiyanın yenidən qurulmasıdır.

Şuşa bu prosesin rəmzinə çevrilib. O, təkcə “Azərbaycan mədəniyyətinin beşiyi” deyil, həm də xalqın mədəni yad-

daşının yenidən dirçəliş simvoludur. Bu şəhərdə bərpa olunan hər bina, təmir olunan hər küçə, açılan hər teatr pərdəsi — itirilmiş xatirələrin canlanmasıdır.

Məsələn, Cıdır düzündə səslənən musiqi artıq sadəcə konsert deyil — bu, tarixin öz səsidir. Və bu səs uzun illər susduqdan sonra yenidən xalqın nəfəsinə qarışır.

Amma iş bununla bitmir. Füzulidən Zəngilana, Ağdamdan Cəbrayıla qədər hər bölgə öz mədəni mirasını geri istəyir. Qədim məscidlər, qəbirüstü abidələr, su dəyirmanları, ev muzeyləri, xalça məktəbləri — hamısı bərpa olunmaqla yanaşı, yenidən yaşamaq istəyir. Çünki mədəniyyət yalnız qorunanda deyil, istifadə olunanda yaşayır.

Bərpa etmək – sadəcə tikmək deyil

Bəzən düşünürük ki, bir binanı bərpa etmək onun taleyini xilas edir. Amma mədəni irsin bərpası, əslində, ruhun bərpası deməkdir. Əgər bir məbədin divarlarını bərpa edib içində dua səsləri eşitməsək, o, sadəcə daş yığınınə çevrilir. Əgər teatr binası təmir olunub tamaşa oynanmazsa, orada səssizlik qalır. Yəni mədəni irs funksiyasız qalarsa, canlılığını itirir.

Ona görə də Azərbaycanın bərpa siyasətində diqqət çəkən əsas məqam yalnız fiziki yenidənqurma deyil, həm də mədəni həyatın dirçəldilməsidir.

Məsələn, Şuşada keçirilən “Xarıbülbul” festivalı, “Vaqif Poeziya Günləri” kimi tədbirlər bu yanaşmanın nəticəsidir. Bu festivallar bərpa olunmuş mədəni məkanları yenidən ruh daşıyıcısına çevirir. Çünki bir xalq üçün mədəniyyətin bərpası təkcə keçmişə qayıdış deyil, gələcəyə inamın təsdiqidir.

Yaddaşın itməsi və şəhərlərin kimlik problemi

Mədəni irsin bərpası yalnız Qarabağla məhdudlaşmır. Digər şəhərlərdə də tarixi kimliyin qorunması məsələsi önəmlidir. Müasir urbanizasiya və tikinti dalğası bəzən şəhərlərin yaddaşını silir.

Köhnə Bakı həyətləri, sovet dövrünün mədəniyyət sarayları, bir vaxtlar kino nümayişləri ilə dolu olmuş “Nizami” və “Araz” kimi məkanlar artıq təkcə fiziki məkan deyil, nəsil xatirələrinin daşıyıcısıdır.

Hər dəfə bir tarixi bina söküləndə, onunla bərabər bir xatirə də silinir. Amma bu xatirələr millətin estetik duyğusunun hissəcikləridir. Bu baxımdan, şəhərlərin inkişafı mədəniyyətin hesabına yox, onunla birlikdə getməlidir.

Mədəni irsin qorunması: dövlət və vətəndaş birliyi

Bu gün Azərbaycan dövlətinin mədəni irsin qorunması istiqamətində həyata keçirdiyi layihələr geniş miqyas alıb. Qədim məscidlərin, kilsələrin, tarixi abidələrin bərpası, milli muzeylərin yenilənməsi, UNESCO ilə əməkdaşlıq proqramları — bunlar dövlət səviyyəsində mədəni məsuliyyətin göstəricisidir.

Amma irsi qorumaq yalnız dövlətin işi deyil. Cəmiyyətin də yaddaşı o prosesin ayrılmaz hissəsidir.

Əgər insanlar tarixi binaya sadəcə “köhnə bina” kimi baxırsa, onun bərpası uzunömürlü olmaz. Hər bir vətəndaşın içində “bu mənim mədəniyyətimdir” duyğusu formalaşmalıdır.

Məsələn, gənclər üçün yaradılan “Mədəniyyət könüllüləri” proqramı bu baxımdan mühüm təşəbbüsdür.

Gənclər muzeylərdə, teatr layihələrində, irs bərpası tədbirlərində iştirak etməklə öz kimliklərinin daşıyıcısına çevrilirlər.

İrsin yenilənməsi – ənənədən innovasiyaya

Bugünkü dünyada mədəni irsin qorunması artıq yalnız “keçmiş saxlamaq” anlamında deyil, həm də ona yeni forma vermək mənasında işlədilir. Texnologiya və dizayn sahəsində fəaliyyət göstərən bir çox azərbaycanlı gənc memar və rəssam tarixi motivləri müasir memarlığa, qrafik dizayna, rəqəmsal sənətə gətirir. Məsələn, qədim xalça ornamentləri yeni brendlərin loqotiplərində, miniatür sənətinin elementləri müasir animasiyada, Qarabağ memarlığı üslubu isə modern interyer layihələrində yaşayır. Bu, mədəniyyətin yenilənmə prosesidir – kökünü itirmədən gələcəyə addımlamaq. Belə layihələr təkcə estetik deyil, həm də iqtisadi əhəmiyyət daşıyır. Yaradıcı sənayelərin inkişafı mədəni irsin qorunmasını dayanıqlı iqtisadi modelə çevirir. Bu, həm incəsənətin yaşaması, həm də gənclərin bu sahəyə yönəlməsi üçün yeni imkanlar yaradır.

İtirilən xatirələrin bərpası

Bəzən bir bina bərpa olunur, amma onun içindəki insan xatirələri unudulur. Halbuki o xatirələr mədəniyyətin ən həssas qatıdır.

Köhnə teatr aktyorlarının səhnə hekayələri, muzey işçilərinin sükutla qoruduğu əşyalar, kənd ustalarının nəsil-dən-nəslə ötürdüyü sənət bacarıqları — bunlar da irsdir.

Əgər bu xatirələr yazıya, filme, sənədli əsərə çevrilməzsə,

bərpa prosesi natamam qalır.

Bu mənada mədəniyyət jurnalistikası, sənədli kino, xalq ədəbiyyatı tədqiqatları çox mühüm rol oynayır. Onlar unudulan səsləri yenidən eşitdirir. Hər səs bir xatirədir, hər xatirə isə bir dəyər.

Azərbaycan bu gün mədəni irsini bərpa etməklə təkcə daş tikililəri deyil, milli ruhun dayaqlarını yenidən qurur. Unudulmuş məkanların dirçəlməsi, itirilmiş xatirələrin yenidən xatırlanması, gənc nəsillərin bu prosesə qoşulması – bunlar bir mədəniyyətin yenidən nəfəs alması deməkdir. Çünki mədəniyyət, nə qədər köhnə olsa da, unutmaqla yox, xatırlamaqla yaşar. Bəzən bir abidənin bərpası min kitabdan artıq danışır. Bəzən bir köhnə küçənin sükutu bir xalqın tarixini pıçıldayır.

Və bu pıçıltı bu gün daha aydın eşidilir — çünki biz nəhayət, xatirələrimizə qayıdırıq.

4. Bir kitabın ömrü: kağızdan elektron mətbəyə

Kitab, insan düşüncəsinin ən etibarlı daşıyıcısıdır. O, yalnız söz yığını deyil, xalqın yaddaşı, mədəniyyətin aynası, gələcək nəsillərə ötürülən bir ruh mirasıdır. Hər səhifəsi bir səs, hər fəslə bir dünya deməkdir. Lakin çağımızın sürətli ritmi kitabın ömrünü də yeni bir mərhələyə gətirib – kağızın seyrindən elektron ekranların işığına.

Kağızın seyri: oxumağın zövqü

Kağız kitabı əlinə aldıqda onun qoxusunu, vərəqlərin səslərini, səhifələrin toxumasını hiss etmək mümkündür. Bu sadəcə nostalji deyil, oxuma təcrübəsinin mahiyyətidir. Çünki kitabla insan arasında yaranan bu fiziki əlaqə düşüncəni dərinləşdirir, diqqəti cəmləyir, oxunanları qavramağa və yadda saxlamağa kömək edir. Elektron ekranlar rahat və sürətlidir, amma kağız kitab oxumağın yaratdığı duyğu və diqqət ritmini tam əvəz edə bilmir.

Kitab oxumağın mahiyyəti

Oxumaq yalnız sözləri gözlə görmək deyil. Oxumaq, insanın dünyagörüşünü formalaşdırmaq, düşüncə sərhədlərini genişləndirmək, empati və yaradıcılığı inkişaf etdirməkdir. Klassik ədəbiyyatın, poeziyanın və tariximizin əsərləri bu mahiyyətin ən güclü vasitələridir. Hər oxucu kitab vasitəsilə bir səyahətə çıxır – bəzən keçmişə, bəzən gələcəyə, bəzən isə öz daxili dünyasına.

Kitabxanalar: mədəniyyətimizin qalası

Kitabxanalar yalnız kitab saxlama yeri deyil, mədəniyyətimizin, bilik dünyamızın qalasıdır. Orada hər bir kitab oxucu üçün bir açardır. Uşaqlıqdan gəncliyə qədər kitabxanalara gedən insan həm bilik, həm də zövq alır. Bu məkanlar cəmiyyətin düşüncə mərkəzi kimi fəaliyyət göstərir və oxucunun sərbəst seçimi ilə onun dünya görüşünü zənginləşdirir. Dövlətin və mədəniyyət qurumlarının kitabxanalara diqqət göstərməsi isə yalnız infrastrukturun deyil, ruhun, bilik irsinin qorunması deməkdir.

Elektron kitablar və çağın tələbi

Texnologiyanın inkişafı kitabı daha əlçatan edib. Elektron kitabxanalar, mobil tətbiqlər və audiokitablar gənclərin diqqətini cəlb edir, oxumağı asanlaşdırır. Lakin sürətli istehlak elektron mətbəədə klassiklərin unudulma təhlükəsini də gətirir. Burada balans vacibdir – texnologiya kitabı yayımlayır, amma onun ruhunu qorumaq oxucunun seçimində, müəllifin və kitabxanaların rolunda yatar.

Sözün əbədiliyi

Bir kitab yalnız yazıldığı gündən yaşamağa başlamır, oxucunun onu kəşf etdiyi anla yeni nəfəs qazanır. Kağız da, ekran da sadəcə vasitədir; əsil dəyər, içində daşınan sözdədir. Kitab oxumaq insanı zənginləşdirir, düşüncəni genişləndirir, milli və bəşəri dəyərlərə bağlılığı artırır. Kağız kitablar, kitabxanalar və oxuma mədəniyyəti isə bu dəyərin davamlılığının təminatıdır. Çağımız sürətlə dəyişsə də, kitabın ruhu və insanla olan sadıq bağ heç vaxt köhnəlməyəcək.

5. Dil millətin ruhudur

Hər bir millətin varlığını qoruyan üç müqəddəs dayağı var: torpaq, dil və yaddaş.

Torpaq millətin bədəni, yaddaş onun hafizəsi, dil isə ruhudur.

Çünki insan dil vasitəsilə düşünür, duyur, yaradır, inanır və bir millətin fərdi olmağın şüuruna çatır.

Dilin gücü ondadır ki, o, təkcə ünsiyyət vasitəsi deyil — tarix, mədəniyyət, ədəbiyyat və mənəviyyatın daşıyıcısıdır.

Dil olmasa, xalqın ruhu lal qalar.

Bunu Azərbaycan xalqı əsrlər boyu öz təcrübəsində dərk edib, çünki dil mübarizəsi bəzən silahdan da kəskin olub.

Bu gün, XXI əsrdə də bu həqiqət dəyişməyib: millətin varlığını qorumaq istəyiriksə, dilini yaşatmalıyıq.

Dil – millətin yaddaşı

Hər bir xalqın tarixi onun dilinin qatlarında gizlənir.

Sözlər dəyişir, amma onların kökü, mənşəyi, daşdığı mənəvi yük qalır.

Azərbaycan dili minilliklər boyu bu torpaqda formalaşmış, xalqın ağrısını, sevincini, mübarizəsini özündə yaşatmışdır.

Bir xalqın tarixini arxivlərdə deyil, sözündə tapmaq olar.

“Yurd”, “Vətən”, “Ana”, “Söz”, “İnam” kimi sadə sözlərdə yüzillərin enerjisi var.

Bu sözlər təkcə lüğət vahidi deyil — xalqın daxili aləminin portretidir.

Azərbaycan dili qədim türk kökləri üzərində formalaşaraq həm zəngin ədəbiyyat, həm də dövlət dili

səviyyəsinə yüksəlib.

Bu dilin hər səsi, hər kəlməsi xalq ruhunun musiqisidir.

Dil və kimlik – ruhun səsi

Dil yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də milli kimliyin simvoludur.

Bir xalqın dilinə baxmaqla onun mədəni səviyyəsini, mənəvi zərifliyini, düşüncə tərzini anlamaq mümkündür.

Çünki dil — millətin necə düşündüyünü, dünyanı necə dərk etdiyini göstərir.

Dilin itməsi millətin özünü itirməsi deməkdir.

Tarixdə neçə-neçə qədim xalqlar var ki, dilləri unudulduğu üçün kimlikləri də tarixdən silinib.

Bu səbəbdən dili qorumaq millətin varlığını qorumaq deməkdir.

Bəxtiyar Vahabzadənin “Ana dili” şeirindəki o məşhur misralar bu gerçəyi ən sadə, amma ən dərin formada ifadə edir:

*“Millətini sevməyən bir insan,
Sevməz anasını, sevməz Vətənini.”*

Burada “ana dili” anlayışı həm bioloji, həm də mənəvi bağın simvoludur.

Ana dilinə sədaqət — Vətənə, xalqa, kökə sədaqətdir.

Azərbaycan dili – dövlətin və ruhun sütunu

Müstəqillik dövründə Azərbaycan dili dövlət səviyyəsində qorunur və inkişaf etdirilir.

Bu, təkcə siyasi qərar deyil, həm də mənəvi siyasətdir. Cənab Prezident İlham Əliyev Azərbaycan Milli Elm-

lər Akademiyasının 80 illik yubileyində çıxışında vurğulamışdı: “Azərbaycan dili bizim milli kimliyimizin, milli varlığımızın əsasıdır. Bu dili qorumaq, saflığını saxlamaq hər birimizin borcudur.”

Bu sözlər dilə yalnız elmi və ədəbi dəyər kimi deyil, ideoloji və milli sərvət kimi yanaşmanın göstəricisidir. Çünki dövlətin dili — onun müstəqilliyinin səsidir.

Ulun Öndər Heydər Əliyevin məşhur fikrini xatırlatmaq yerinə düşər: “Hər bir xalqın varlığını, milliliyini, mənəviyyatını yaşadan onun dilidir.

Bu yanaşma müasir Azərbaycan dövlətinin dil siyasətinin fəlsəfi təməlini təşkil edir.

Məhz bu siyasət sayəsində Azərbaycan dili bu gün təhsildə, mediada, elmdə və beynəlxalq səviyyədə öz yerini möhkəmləndirib.

Dilin saflığı – mədəni məsuliyyət

Qloballaşma dövründə dillər bir-birinə qarışır, yeni ifadələr, yad sözlər, internet dili yaranır.

Bu proses təbii olsa da, ana dilinin saflığını qorumaq hər bir ziyalının və vətəndaşın borcudur.

Gənclər çox zaman “dil dəyişməlidir” deyirlər.

Bəli, dil canlı orqanizmdir, o dəyişir, yenilənir. Amma bu dəyişiklik mənanı yox, ifadəni zənginləşdirməlidir.

Əgər dilin öz ruhu, öz qaydaları pozulursa, bu artıq yeniləşmə deyil — yadlaşmadır.

Bu mənada dilin saflığı – təkcə qrammatika deyil, mənəviyyət məsələsidir.

Çünki dili pozmaq, əslində, düşüncə sistemini pozmaqdır.

Ədəbiyyat – dilin nəfəsi

Ədəbiyyat dilin ən ali ifadə formasıdır.

Əgər dil millətin ruhudursa, ədəbiyyat o ruhun danışan səsidir.

Ədəbiyyat vasitəsilə dil yalnız yaşamaqla qalmır, həm də yüksəlir.

Azərbaycan ədəbiyyatı əsrlər boyu dilimizin zənginliyini, poetik gücünü, dərin mənəvi qatlarını göstərib.

Nizami Gəncəvi, Füzuli, Xətai, Sabir, Cavid, Cəlil Məmmədquluzadə, Səməd Vurğun kimi dahilər Azərbaycan dilini sadəcə yazı vasitəsi kimi deyil, estetik aləm kimi yaşadıblar.

Bu gün də çağdaş ədəbiyyat dilin canlılığını qorumaqda mühüm rol oynayır.

Əgər bir xalqın ədəbiyyatı yaşayırsa, deməli onun dili yaradır, yəni yaşayır.

Dil tərbiyəsi – ailədən başlayır

Dil təkcə məktəbdə yox, evdə, ailədə, gündəlik sözdə formalaşır.

Uşaq ilk dəfə “ana” sözünü evdə eşidir.

Bu, yalnız bir kəlmə deyil, milliliyin başlanğıcıdır.

Əgər valideyn övladı ilə yad dildə danışarsa, onu öz kökündən uzaqlaşdırır.

Bu, bəlkə də fərqi nə varılmadan edilən, amma ən ağır mədəni itkilərdən biridir.

Ona görə də dil tərbiyəsi ana laylasından, nənə nağılından, xalq mahnısından başlamalıdır.

Məktəb və universitet isə bu təməli möhkəmləndirməlidir.

Texnologiya dövründə dilin gələcəyi

Rəqəmsal əsr dil üçün həm təhlükə, həm də fürsətdir.

Bir tərəfdən, internet dilin strukturunu sadələşdirir, bəzən korlayır; digər tərəfdən, dilin təbliği üçün yeni platformalar yaradır.

Azərbaycan dilində elektron lüğətlər, tədris proqramları, ədəbi portallar, audio və video məzmunlar artdıqca, dilin yaşaması daha geniş auditoriyaya çatır.

Əsas məsələ bu məzmunun keyfiyyətidir — çünki dil keyfiyyətli sözlə yaşayar.

Əgər biz interneti dilin düşməni deyil, onun müasir səfiri kimi görsək,

onda ana dilimiz rəqəmsal çağda da öz təntənəsini qoruyacaq.

Dil və dövlətin gələcək baxışı

Azərbaycan dövləti bu istiqamətdə uzunmüddətli strategiyalar həyata keçirir.

Milli terminologiyanın yenilənməsi, dilin beynəlxalq səviyyədə tədrisi, tərcümə ədəbiyyatının genişləndirilməsi – bütün bunlar dilin global səviyyədə möhkəmlənməsinə xidmət edir.

AMEA-nın 80 illik yubileyində Prezident İlham Əliyevin dil haqqında söylədiyi fikirlər bir daha bu istiqamətin prioritetliyini göstərir: “Ana dilimizi qorumaq bizim həm borcumuz, həm də qürur mənbəyimizdir. Azərbaycan dili bu gün təkəcə ölkəmizdə deyil, dünyada da eşidilən dildir.” Bu, dilin yalnız milli yox, dövlət və beynəlxalq səviyyədə strateji dəyər kimi qəbul olunduğunu sübut edir.

Dil millətin ruhudur — bu, sadəcə poetik ifadə deyil,

tarixi və mədəni qanundur.

Ruhsuz bədən necə yaşaya bilməzsə, dilsiz millət də mövcud ola bilməz.

Bizim borcumuz bu dili sevmək, saflığını qorumaq, gələcək nəsillərə əmanət etməkdir.

Çünki dil – yalnız söz deyil, millətin nəfəsi, musiqisi, yaddaşı və kimliyidir.

Ana dilinə sahib çıxmaq – özünə, xalqına, dövlətinə sahib çıxmaq deməkdir.

Və bu, hər birimizin gündəlik həyatında ən ali vəzifədir.

Unutmayaq: millət dilini qoruyursa, deməli ruhu yaşayır.

6. Ədəbi Tərcümə: Dil Körpülərinin Əhəmiyyəti

Dünya ədəbiyyatı sərhədləri aşan, millətləri bir-birinə bağlayan canlı bir orqanizmdir. Bu orqanizmin ən güclü damarlarından biri isə ədəbi tərcümədir. Tərcümə olmadan xalqların düşüncələri, duyğuları və estetik zövqləri arasında körpü qurmaq mümkün deyil. Azərbaycan ədəbiyyatı bu körpülərin qurulmasında həm qəbul edən, həm də verən tərəf kimi mühüm rol oynayır.

Tərcümə – Mədəni Dialogun Açarı

Ədəbi tərcümə oxucuya başqa bir mədəniyyətin qapılarını açır. Dünyanın klassik və müasir ədəbiyyat nümunələrini oxuyarkən biz yalnız yeni sözlər öyrənmirik — həm də başqa düşüncə tərzlərini, həyat fəlsəfələrini kəşf edirik. Bu proses milli mədəniyyətimizi zənginləşdirir, yeni baxış bucaqları yaradır.

Azərbaycan ədəbiyyatı da xarici dillərə tərcümə olunaraq bizim bədii düşüncə və həyat duyğularımızı beynəlxalq oxucuya çatdırır. Beləliklə, qarşılıqlı mədəniyyət mübadiləsi yaranır.

Tərcüməçi – Sözlərin Körpü Ustası

Yaxşı tərcüməçi yalnız sözləri bir dildən digərinə çevirmir. O, orijinal mətnin ruhunu, ritmini, nəfəsini qoruyur. Tərcüməçi həm yazıçının, həm də oxucunun səsinə eyni harmoniyada eşitdirən bir sənətkardır. Bu, həm dil ustalığı, həm də mədəniyyətlərarası hissiyyat tələb edir.

Dil Körpülərinin Milli Kimlikdəki Rolu

Dil, milli kimliyin daşıyıcı sütunudur. Lakin tərcümə vasitəsilə fərqli dillərin incəlikləri bir-birinə toxunur, xalqlar arasında anlaşma və tolerantlıq yaranır. Ədəbi tərcümə millətimizi qapalı məkandan çıxarıb dünya mədəniyyətinin fəal iştirakçısına çevirir. Bu isə ölkəmizin beynəlxalq mədəniyyət arenasındakı mövqeyini möhkəmləndirir.

Çağırışlar və Məsuliyyət

Tərcümənin ən böyük çətinliklərindən biri — orijinal mətnin bədii zənginliyini olduğu kimi çatdırmaqdır. Dil fərqləri, mədəni kontekstin fərqli olması, üslubun qorunması kimi məsələlər tərcüməçinin qarşısında ciddi maneələr yaradır. Buna görə də tərcüməçi yalnız dil bilicisi deyil, həm də ədəbiyyatın fəlsəfəsini anlayan, iki mədəniyyətin ruhunu duyan şəxs olmalıdır.

Ədəbi tərcümə xalqlar arasında görünməz, amma çox möhkəm bir körpüdür. Hər bir uğurlu tərcümə həm milli ədəbiyyatımıza, həm də dünya mədəniyyətinə xidmət edir. Bu körpüləri qorumaq, genişləndirmək və gələcək nəsillərə ötürmək isə həm tərcüməçilərin, həm də bütün mədəniyyət ictimaiyyətinin məsuliyyətidir.

7. Ədəbiyyatda qadın obrazı: Dədə Qorquddan müasir dövrə qədər qəhrəmanlıq, müstəqillik və təzadlı uyum

Ədəbiyyatın əsas mövzularından biri qadının kimliyidir. Qadın obrazı mədəniyyətin müxtəlif mərhələlərində yalnız estetik element kimi yox, həm də ictimai münasibətlərin güzgüsü kimi çıxış edib. Dədə Qorqud dastanlarında alp, qəhrəman və cəsur qadınlardan başlayaraq, XIX əsrdə maarifçi düşüncənin yaratdığı təzadlı obrazlara, oradan da müasir dövrdə müstəqil, avropalaşan və global kimlik axtarışında olan qadın qəhrəmanlara qədər geniş bir yol keçilib. Bu yazıda biz həmin tarixi inkişaf xəttinə nəzər salaraq qadın obrazının necə dəyişdiyini, necə davamlı qaldığını və niyə bu gün də ədəbiyyatın mərkəzində olduğunu araşdıracağıq.

Dədə Qorqud dastanlarında “alp qadın” obrazı

Dədə Qorqud dastanları yalnız igid kişilərin deyil, həm də qəhrəman qadınların dastanıdır. Banu Çiçək, Burla xatun və digər qadın obrazları əsərdə güc, zəkâ və ləyaqəti ilə fərqlənir. Onlar yalnız ailənin qoruyucusu deyillər, həm də döyüş meydanında igidlərin yanında yer alırlar. Burada qadın ox atır, at çapır, bəzən qəbilənin taleyini həll edən qərarlar verir.

Bu, o dövrün həyat tərzinin təzahürüdür: köçəri və sərhəd mübarizələri ilə dolu bir dünyada qadın da kişilər qədər cəsarətli olmalı idi. Dədə Qorquddakı qadın obrazları göstərir ki, Türk epik ənənəsində qadın həm fiziki, həm də mənəvi gücün daşıyıcısıdır. Onlar sadəcə bədii fiqur yox, kollektiv yaddaşın qəhrəman simalarıdır.

Klassik dövr: müqəddəslik və məhdudiyyətlər

Epik ənənədən sonra, yazılı ədəbiyyatın klassik mərhələsində qadın obrazı yeni məna qazanır. İslam mədəniyyətinin təsiri, şəhərləşmə və ictimai strukturun dəyişməsi qadınların ictimai görünüşünü məhdudlaşdırır. Ədəbiyyatda qadın daha çox gözəllik, namus, ailə sədaqəti və səbir timsalı kimi təsvir edilir.

Burada qadın müqəddəs bir obraz kimi ucaldılır, lakin onun fəaliyyət dairəsi daha çox ev və ailə çərçivəsi ilə məhdudlaşdırılır. Bu, bir tərəfdən qadına hörmət ifadəsi olsa da, digər tərəfdən onun ictimai roldan uzaqlaşdırılmasıdır. Maraqlıdır ki, Dədə Qorquddakı “alp qadın” motivi xalq yaddaşında qalır, amma klassik yazılı ədəbiyyatda daha çox simvolik məna daşıyır.

XIX əsr: maarifçilik və təzadlı qadın obrazı

XIX əsr həm Azərbaycan, həm də ümumtürk ədəbiyyatı üçün dönüş nöqtəsi idi. Maarifçilik ideyaları, Qərb düşüncəsinin təsiri, şəhərləşmə və sosial dəyişikliklər qadın məsələsini ön plana çıxardı. Qadının təhsildən məhrum olması, cəmiyyət həyatında az görünməsi maarifçilər tərəfindən tənqid olunurdu.

M.F.Axundzadə, H.Zərdabi və başqalarının əsərlərində qadın həm ənənəvi rolların daşıyıcısı, həm də modern cəmiyyətin açarı kimi təqdim olunur. Bu obrazlar bir tərəfdən zəncirlənmiş, digər tərəfdən azadlığa can atan qadın fiqurlarıdır. Ədəbiyyatda qadın ilk dəfə olaraq yalnız məhəbbət və gözəllik simvolu deyil, həm də sosial problemin mərkəzi kimi çıxış edir. Bu dövrün qadın obrazı təzadlıdır: ənənə ilə müasirlik arasında qalan bir kimlik.

XX əsrin əvvəlləri: avropalaşma və modern qadın

XX əsrin əvvəllərində Türk dünyasında modernləşmə prosesi sürətləndi. Qadın artıq yalnız ailənin deyil, həm də millətin tərəqqi simvolu kimi təqdim edilirdi. Ədəbiyyatda qadın məktəbə gedən, oxuyan, ictimai tədbirlərdə iştirak edən bir qəhrəman oldu.

Bu “avropalaşan qadın” obrazı bəzən idealizə olundu — müəlliflər onu maarifin və tərəqqinin simvolu kimi göstərdilər. Amma eyni zamanda, ənənədən uzaqlaşdığı üçün tənqid edilən obrazlar da yarandı. Beləliklə, qadın obrazı həm ümidlərin, həm də qorxuların əksinə çevrildi. Ədəbiyyatda qadın artıq yalnız fərdi deyil, həm də milli modernləşmənin göstəricisi idi.

Sovet dövründə qadın: əməkçi və inqilabçı qəhrəman

Sovet ideologiyası qadını ictimai həyatda bərabər hüquqlu subyekt kimi təqdim etməyi hədəflədi. Ədəbiyyatda qadın artıq müəllim, həkim, mühəndis, fəhlə, kolxozçu obrazında qarşımıza çıxır. Qadının qəhrəmanlığı evlə məhdudlaşmır, o, fabrikdə, tarlada, universitetdə, partiya toplantısında görünür.

Bu dövrdə qadın obrazı “inqilabçı qəhrəman” tipinə çevrilir. Lakin bu da müəyyən çərçivələr daşıyırdı: qadının azadlığı ideoloji qəlibdən kənara çıxmırdı. Yəni, qadın həm azad idi, həm də müəyyən ideoloji missiyanın daşıyıcısı. Bununla belə, sovet dövrünün ədəbiyyatı qadını ictimai fəaliyyətə daha açıq şəkildə gətirməklə mühüm dəyişiklik yaratdı.

Müasir dövr: təzad və uyum içində qadın obrazı

XXI əsr ədəbiyyatında qadın obrazı çoxqatlı və dinamikdir. Müasir yazıçılar qadını eyni anda həm ənənəyə bağlı, həm də qlobal dəyərlərə açıq bir obraz kimi təqdim edirlər. O, ana da ola bilər, ictimai fəal da, professional mütəxəssis də, yaradıcı sənətkar da.

Burada maraqlı məqam budur ki, Dədə Qorquddakı qəhrəman qadının ruhu müasir əsərlərdə də yaşayır. Əvvəllər ox və qılınc ilə mübarizə aparan qadın indi sözlə, elm və mədəniyyətlə mübarizə aparır. Qadının qəhrəmanlığı fiziki gücdən mənəvi gücə çevrilib. O, həm ənənə ilə, həm də müasirliklə uyum içindədir. Ən əsası isə qadın obrazı artıq ədəbiyyatda passiv simvol deyil, aktiv subyektdir.

Dədə Qorquddan bu günə qədər qadın obrazı daim dəyişmiş, amma mahiyyət etibarilə qəhrəmanlıq, cəsarət və müstəqillik elementlərini qorumuşdur. Klassik dövr qadını müqəddəs, lakin məhdud simvol kimi göstərsə də, maarifçilik və modernləşmə dövrü onun sosial tərəflərini açdı. Sovet ədəbiyyatı qadını əmək və ictimai fəaliyyət qəhrəmanı kimi təqdim etdi. Müasir ədəbiyyat isə qadını çoxqatlı, təzadlı, eyni zamanda harmonik və müstəqil fiqur kimi göstərir.

Əslində, bütün bu mərhələlər bir-birini inkar etmir, əksinə, bir-birini tamamlayır. Dədə Qorquddakı alp qadının cəsarəti, XIX əsrin maarifçi qadının azadlıq arzusu, XX əsrin avropalaşan qadının müasirliklə mübarizəsi və bugünkü qadının çoxqatlı kimliyi – hamısı bir bütöv inkişaf xəttinin hissələridir.

Ədəbiyyat bizə göstərir ki, qadın qəhrəmanlıqdan heç vaxt uzaq düşməyib. Yalnız qəhrəmanlıq formaları dəyişib: qılınc indi sözə, at çapmaq isə təhsil və yaradıcılığa çevrilib. Amma ruh eyni qalıb — cəsarət, müstəqillik və insani ləyaqət.

8. Əl işlərindən sənət əsərinə: Tətbiqi sənətin ikinci nəfəsi

Əllə işlənmiş bir mis kasa, min illərin naxışlarını daşıyan xalça, taxtaya oyulmuş incə bir motiv... Bunlar sadəcə dekor deyil — xalqın yaddaşının, həyat tərzinin və zövqünün sənətə çevrilmiş formasıdır. Tətbiqi sənət əsrlər boyu həm gündəlik həyatımızın bir hissəsi olub, həm də milli kimliyimizin ən canlı daşıyıcısına çevrilib. Amma müasir dövrdə bu sahənin qarşısında həm imkanlar, həm də risklər dayanır. İkinci nəfəs isə yalnız doğru istiqamətlə mümkündür.

Tarixdən gələn ustalıq

Azərbaycanın tətbiqi sənət tarixi xalçaçılıq, zərgərlik, misgərlik, ağac oyma, şəbəkə, keramika kimi müxtəlif sahələri əhatə edir. Hər bölgənin öz rəng kodu, naxış dili və texniki sirrləri var. Qarabağın ipək xalçaları, Şəkinin şəbəkələri, Lahıcın mis qabları yalnız gözəllik nümunəsi deyil, həm də ustad-şagird ənənəsinin canlı şahididir. Bu sənətlər yalnız estetik yox, həm də funksional xarakter daşıyıb — gündəlik istifadə üçün yaradılan əşyalar bədii incəliyin nümunəsinə çevrilib.

Müasir dövrdə tətbiqi sənətin rolu

Bugünkü dünyada tətbiqi sənət iki istiqamətdə inkişaf edir:

1. Milli ənənənin qorunması – Ənənəvi texnika və motivlərin orijinal şəkildə davam etdirilməsi.
2. Müasir dizaynla sintez – Qədim formaların müasir həyat tərzinə uyğunlaşdırılması.

Bu sintez uğurlu olanda milli motivlər gündəlik həyatımıza təbii şəkildə daxil olur. Məsələn, müasir interyerdə şəbəkə elementlərinin istifadəsi, ya da geyim dizaynında xalça naxışlarının tətbiqi həm estetik, həm də mədəni baxımdan dəyərlidir.

Risklər – bazarlaşma və səthilik

Tətbiqi sənət bazara çıxanda onun sənət dəyərini qorumaq çətinləşir. Turistlərə satılan ucuz kopyalar, sürətli istehsal üçün orijinal texnikadan imtina edilməsi, saxta “ənənəvi” motivlər bu sahənin nüfuzuna zərər vurur. Əgər sənət yalnız satış üçün yaşasa, bir müddət sonra ruhunu itirir və dekorativ “suvenir” səviyyəsinə enir.

Gənc ustalar – ikinci nəfəsin açarı

Gənc sənətkarlar bu gün həm ustadlarının yolunu davam etdirmək, həm də öz üslublarını yaratmaq istəyirlər. Onların işlərini dəstəkləmək üçün:

- Peşəkar təhsil proqramları
- Sərgi və yarmarkalar
- Rəqəmsal satış platformaları
- Beynəlxalq əməkdaşlıq layihələri
- Lazımdır.

Gənc ustanın əli həm minillik texnikanı, həm də müasir dizayn anlayışını bilməlidir. Ancaq o zaman tətbiqi sənət ikinci nəfəsini qazanacaq.

Əl işlərinin mədəniyyət siyasətində yeri

Dövlətin tətbiqi sənətə dəstəyi yalnız iqtisadi deyil, mədəni əhəmiyyət daşıyır. Bu sahə milli brend yaratmaq gücünə malikdir. UNESCO siyahısına daxil edilmiş xalçaçılıq və kəlağayı sənətimiz bunun ən gözəl nü-

munəsidir. Eyni yanaşma digər sahələrə də tətbiq olunsa, dünya arenasında Azərbaycan tətbiqi sənətinin tanınması daha geniş vüsət alar.

Əl işindən sənət əsərinə gedən yol

Tətbiqi sənət yalnız keçmişin yadigarı deyil — o, gələcəyin estetik təməlidir. Əgər biz bu sənəti müasir həyatda canlı saxlasaq, o zaman xalçanın hər ilməsi, şəbəkənin hər şüşə parçası, mis qabın hər oyma xətti milli yaddaşımızın hekayəsini danışmağa davam edəcək.

Və unutmayaq: Sənətin ikinci nəfəsi yalnız ənənəyə sədaqət və yaradıcılığa cəsarət bir araya gələndə mümkün olur.

9. Elitar və Kütləvi Mədəniyyət: Cəmiyyətin İki Üzü

Mədəniyyət insanın ruhunun aynası, cəmiyyətin isə mənəvi sütunudur. O, yalnız incəsənətin məhsulu deyil; mədəniyyət düşüncə, dəyərlər, davranış normaları və mənəvi yönlərin bütöv bir sistemidir. Bu sistem içində bəzən bir-birinə qarşı duran iki istiqamət — elitar (elit) mədəniyyət və kütləvi (populyar) mədəniyyət — meydana çıxır. Hər iki anlayış bir-birini istisna etməsə də, tarix boyu fərqli sosial təbəqələrin dünyagörüşünü, həyat tərzini və dəyərlərini təmsil etmişdir.

Bu gün elitar və kütləvi mədəniyyətin qarşıdurması təkcə incəsənət müstəvisində deyil, həm də insanın kimliyində, təfəkküründə və gündəlik seçimlərində özünü göstərir.

Elitar mədəniyyətin məhiyyəti və tarixi kökləri

“Elitar” sözü latınca *élite* — “seçilmişlər”, “ən yaxşılar” mənasını verir. Elitar mədəniyyət dedikdə, adətən yüksək estetik və intellektual səviyyəyə malik, dərin məzmunlu və düşüncə yönümlü sənət formaları nəzərdə tutulur. Bu cür mədəniyyət növü geniş kütlələr üçün deyil, daha çox müəyyən bilik və zövq səviyyəsinə malik insanların dəyərləndirə biləcəyi yaradıcılıq formaları üçün xarakterikdir.

Elitar mədəniyyətin başlanğıcı qədim dövrlərə gedib çıxır. Antik Yunanıstanda Aristotel və Platon kimi filosofların sənətə baxışı belə idi ki, incəsənət insanın mənəvi təmizlənməsinə — *katharsis*ə xidmət etməlidir. Bu, elitar mədəniyyətin ilk nəzəri əsaslarından biri sayılırdı.

Sonrakı əsrlərdə Avropa renessans dövrü, elitar sənətin ən parlaq nümunələrini verdi: Leonardo da Vinçinin tabloları, Mikelancelonun heykəltəraşlığı, Şekspirin dramaturgiyası elitar incəsənətin mükəmməl təcəssümü idi.

Elitar mədəniyyətin əsas xüsusiyyətlərindən biri simvolik dərinlik və çoxqatlılıqdır. Bu növ mədəni məhsullarda hər detal bir məna daşıyır, oxucu və ya tamaşaçıdan fəal düşünməyi tələb edir. Əslində elitar sənət sadəcə baxmaq və ya dinləmək üçün deyil, anlamaq və duymaq üçün yaradılır.

Kütləvi mədəniyyətin doğuluşu

Kütləvi mədəniyyət anlayışı XX əsrdə, xüsusilə texnologiyanın inkişafı, kütləvi informasiya vasitələrinin (radio, televiziya, kino, reklam, internet) yayılması ilə formalaşdı. Bu dövrdə sənaye kapitalizmi ilə yanaşı “istehlak cəmiyyəti” anlayışı da meydana gəldi. Artıq mədəniyyət də bir məhsula çevrilmişdi — istehsal olunur, satılır və kütlələr tərəfindən “tələbat” əsasında istehlak edilirdi.

Kütləvi mədəniyyətin məqsədi estetik zövqü dərinləşdirmək deyil, əksinə, sadələşdirmək və hər kəsin asan qavrayacağı formada təqdim etmək idi. Bu, həm bazar iqtisadiyyatı üçün sərfəli idi, həm də geniş kütlələrin diqqətini idarə etmək baxımından effektiv bir vasitə.

Bu mədəniyyət forması musiqidə “pop”, kinoda “kommersiya filmi”, ədəbiyyatda “best-seller roman”, televiziya və sosial mediada “trend kontent” şəklində özünü göstərir. Kütləvi mədəniyyətin əsas xüsusiyyəti təkrarlanma, sadəlik və emosional manipulyasiya üzərində qurulmasıdır.

Elitar və kütləvi mədəniyyətin toqquşması

Bu iki anlayışın münasibəti çox zaman qarşıdurma şəklində dəyərləndirilir. Elitar mədəniyyət tərəfdarları hesab edir ki, kütləvi mədəniyyət insanın estetik və mənəvi zövqünü korlayır, onu səthiliyə və istehlakçılığa sürükləyir. Onların fikrincə, kütləvi mədəniyyət insanı düşünməkdən uzaqlaşdırır, əylənmək və ani zövq almaq vərdişi yaradır.

Digər tərəfdən, kütləvi mədəniyyətin tərəfdarları isə elitar sənətin çox vaxt özünü xalqdan uzaq tutduğunu, yalnız az bir çevrənin anlayacağı səviyyədə olduğunu iddia edir. Onlara görə, mədəniyyət demokratik olmalı, hər kəs üçün əlçatan olmalıdır.

Əslində bu mübahisə, “mədəniyyətin məqsədi nə-dir?” sualına verilən fərqli cavabların nəticəsidir. Əgər mədəniyyətin məqsədi insanı düşündürmək, onu kamilliyə aparmaqdırsa — elitar mədəniyyət ön plana çıxır. Əgər məqsəd insanı gündəlik stressdən uzaqlaşdırmaq, sadəcə əyləndirməkdirsə — kütləvi mədəniyyət öz funksiyasını yerinə yetirir.

Postmodern dövrdə sərhədlərin itməsi

XXI əsrdə texnologiyanın və internetin inkişafı bu iki mədəniyyət növü arasındakı sərhədləri xeyli dərəcədə pozdu. Artıq elitar sənət də kütləvi auditoriyaya daha sürətli çıxış imkanına malikdir. Məsələn, klassik musiqi konsertləri “YouTube” üzərindən milyonlarla insan tərəfindən izlənilə bilər. Eyni zamanda, kütləvi mədəniyyətin bəzi elementləri də bəzən elitar forma qazana bilər.

Bu dövrdə postmodernizm ideyası mədəniyyətdə “yüksək” və “aşağı” sənət anlayışlarının sərhədini aradan qaldırdı. Andy Warholun “Campbell’s Soup Cans” adlı əsəri buna simvolik nümunədir: o, gündəlik, sıradan bir məhsulu incəsənət səviyyəsinə qaldırdı.

Yəni, artıq “bu sənətdir, bu isə deyil” demək çətinləşib. Hər bir şey – düzgün kontekstdə təqdim olunduqda – sənətə çevrilə bilər.

Azərbaycan mədəniyyətində elitar və kütləvi yönlər

Azərbaycan mədəniyyəti bu iki istiqamətin qarşılıqlı təsirinin çox gözəl nümunəsidir. Xalq yaradıcılığı, muğam, aşığı sənəti və klassik poeziya elitar dəyərləri özündə daşıyır, çünki onların mahiyyətini anlamaq üçün həm bilik, həm də hiss zəkası lazımdır.

Eyni zamanda, müasir dövrdə estrada musiqisi, televiziya şouları və sosial media kontenti daha çox kütləvi zövqə xitab edir. Burada məqsəd maarifləndirməkdən çox, əyləndirmək və diqqəti cəlb etməkdir.

Lakin maraqlıdır ki, Azərbaycan mədəniyyəti tarixən bu iki xətti qarşı-qarşıya qoymaq əvəzinə, onları bir-birini tamamlayan qüvvələr kimi görüb. Üzeyir Hacıbəylinin yaradıcılığı buna ən gözəl sübutdur. O, xalq musiqisini Avropa klassik ənənələri ilə birləşdirərək elitar və kütləvi mədəniyyətin sintezini yaratdı. “Arşın mal alan” kimi əsərlər həm xalqın zövqünə xitab edir, həm də yüksək musiqi mədəniyyəti daşıyır.

Müasir çağda mədəni istehlak problemi

Bu gün informasiya bolluğu və sosial medianın sürəti nəticəsində mədəniyyət də “ani istehlak məhsulu”na çevrilib. Artıq bir musiqi parçası və ya film uzun illər yadda qalmaq yerinə, bir həftəlik “trend” statusu ilə kifayətlənir. Bu da kütləvi mədəniyyətin əsas problemidir — dayanıqsızlıq və dərinliksizlik.

Elitar mədəniyyət isə bu axına qarşı dayanmaqda çətinlik çəkir. Çünki onun qavranılması zaman, diqqət və intellektual səylə mümkündür. Gənc nəsil çox vaxt bu səylə gedən prosesi “yorucu” sayır və daha asan, tez başa düşülən formaları seçir.

Beləcə, zövqün demokratikləşməsi baş verir — hər kəs öz “sənət”ini seçir. Lakin bu, keyfiyyətin azalmasına gətirib çıxarır. Bu gün mədəniyyət bazarı bəzən “reyting”lə “dəyər”i qarışdırır: çox baxılan hər şey dəyərli sayılır, halbuki bu, hər zaman belə olmur.

Elitar mədəniyyətin funksiyası və missiyası

Elitar mədəniyyətin rolu yalnız “seçilmişlər” üçün sənət yaratmaq deyil, mədəni zövqün səviyyəsini qorumaq və yüksəltməkdir. Bu, cəmiyyətin mənəvi sağlamlığını təmin edən sütunlardan biridir.

Bir millətin yüksəlişi yalnız iqtisadi və texnoloji tərəqqi ilə deyil, həm də estetik düşüncə ilə ölçülür. Əgər bir xalqda yüksək zövqə malik tamaşaçı, oxucu və dinləyici varsa, deməli, orada mədəniyyətin təməli sağlamdır.

Bu baxımdan, elitar sənət bir növ mədəni yaddaşın qoruyucusudur. O, kütlənin dəyişkən zövqlərinə uymadan, bəşəri dəyərləri və milli kimliyi gələcək nəsillərə ötürür.

Kütləvi mədəniyyətin sosial rolu

Kütləvi mədəniyyətin də öz müsbət tərəfləri var. O, mədəniyyətin yayılmasını sürətləndirir, informasiya mübadiləsini asanlaşdırır, sosial təbəqələr arasında ünsiyyət yaradır. Əgər düzgün istiqamət verilsə, kütləvi mədəniyyət maarifləndirici gücə də çevrilə bilər.

Məsələn, keyfiyyətli televiziya serialları və ya sosial media layihələri insanların tarixi, mədəni və əxlaqi dəyərlər haqqında düşünməsinə səbəb ola bilər. Problem onun “səviyyəsində” deyil, məqsədindədir. Əgər məqsəd sırf kommersiya və diqqət qazanmaqdırsa, nəticə səthi olur. Əgər məqsəd insanı düşündürmək, nəyisə anlatmaqdırsa, o zaman bu, kütləvi deyil, mədəni kütləvi sənət səviyyəsinə yüksəlir.

Balans mədəniyyəti

Elitar və kütləvi mədəniyyət bir-birinə qarşı qoyulmamalıdır. Onlar bir cəmiyyətin iki qanadı kimidir. Elit sənət dərinlik verir, kütləvi mədəniyyət isə genişlik. Biri olmadan digəri uçuşunu tamamlaya bilməz.

Əsas məsələ onların balansının qorunmasıdır. Dövlət və ictimai institutlar bu balansı tənzimləməli, elitar mədəniyyəti qoruyub dəstəkləməli, eyni zamanda, kütləvi mədəniyyətin keyfiyyətini yüksəltməyə çalışmalıdır.

Unutmayaq ki, mədəniyyət yalnız istehsal edilmir — o, yaşanır. Biz necə yaşasaq, necə düşünsək, necə sevsək — mədəniyyətimiz də elə olacaq.

Elitar və kütləvi mədəniyyətin toqquşduğu nöqtədə bir sual daim qalır: biz düşünən cəmiyyət olmaq istəyirik, yoxsa sadəcə baxan?

Cavab bu sualda deyil, seçimimizdə gizlidir.

10. Folklor və Müasirlik: Keçmişin Səsi, Bu Günün Nəfəsi

Keçmişdən gələn səslər

İnsan bir mədəniyyətin içində doğulur, amma o mədəniyyətin kökləri çox zaman gözlə görünməz, səslə, rənglə, hərəkətlə, sözlə yaşayar. Biz hər gün fərqi nə varmıdan nə nəmizin dediyi atalar sözündə, toyda çalınan bir ritmdə, hətta geyindiyimiz bir naxışda yüz illərin səsinə daşıyıyıq. Bu səs — folklorun səsidir.

Folklor yalnız qədim bir yaddaş forması deyil; o, xalqın ruh enerjisidir, zamana tabe olmayan bir estetikdir. Amma bu gün — texnologiyanın, süni intellektin, qlobal musiqi və moda dalğalarının içində — bu səs necə eşidilir? Müasirlik folkloru susdururmu, yoxsa onu yeni səviyyəyə qaldırır?

Bu sual XXI əsrin mədəni düşüncəsinin əsas mövzularından biridir. Çünki folklor yalnız arxivlərdə deyil, insanın gündəlik həyatında, bədii düşüncəsində və yaradıcı axtarışında yenidən doğulur.

Folklor — mədəni kodların güzgüsü

Folklor bir xalqın kimliyini qoruyan ən dərin kodlardır. Nağıllar, dastanlar, bayatılar, inanclar — hamısı cəmiyyətin yaddaş xəritəsini yaradır. Məsələn, “Koroğlu” dastanı sadəcə qəhrəmanlıq hekayəsi deyil; o, ədalət axtarışının, kişi və qadın cəsarətinin, xalqın öz haqları uğrunda mübarizəsinin poetik ifadəsidir.

Bu gün “Koroğlu” motivləri bir çox müasir filmlərdə, musiqilərdə, teatr səhnələrində yenidən işlənir. Lakin fərq ondadır ki, müasir sənətkar bu simvolları yenidən oxuyur

— bəzən ironiya ilə, bəzən fəlsəfi dərinliklə, bəzən də vizual estetiklə.

Beləcə, folklor “qədim” olmaqdan çıxır, müasir insanın daxili səsini danışan bir dilə çevrilir.

Müasir musiqidə folklorun ritmi

Azərbaycan musiqisi folklorla nəfəs alır. Amma bu nəfəs təkcə muğamın və ya xalq mahnısının sədasında deyil, müasir ritmlərin içində də yaşayır.

Etno-cazdan tutmuş pop və elektron musiqiyə qədər bir çox sahədə sənətkarlar folkloru müasir texnologiya ilə birləşdirirlər.

Alim Qasimovun və Fərzanə Qasimovanın səhnəsində muğamla eksperimentlər, “Niyaz” qrupunun etno-elektron musiqi tərz, və ya Bəhram Hüseynzadənin sazla elektron səs effektlərini birləşdirməsi — hamısı eyni məntiqin ifadəsidir:

Köklə gələcəyi birləşdirmək.

Bu cür yanaşmalar bir sualı aktuallaşdırır: “Folklorun ruhu qorunurmu, yoxsa dəyişir?”

Cavab bəlkə də belədir: ruh dəyişmir, formalar dəyişir. Folklorun gücü də elə budur — o, dövrlərə uyğun paltar geyir, amma səsi eyni qalır.

Səhnədə və ekranda folklor

Müasir teatr və kino folklorla yeni şəkildə danışmağı öyrənib.

Teatr səhnəsində xalq hekayələrinin yenidən qurulması — məsələn, “Arşın mal alan”ın müasir interpretasiyaları, “O olmasın, bu olsun” kimi klassik əsərlərin sosial mesajlarının yeni baxışla səslənməsi — göstərir ki, folklor

dramaturgiyanın canlı mənbəyidir.

Kino isə bu xətti daha geniş auditoriyaya daşıyır. “Dəli Kür”, “Babək”, “Nəsimi” kimi klassik filmlərdən tutmuş, müasir rejissorların minimalist folklor yanaşmalarına qədər — Azərbaycan kinosu folklorun vizual enerjisini qoruyur.

Məsələn, bir çox gənc rejissorlar indi mifoloji simvolları psixoloji realizmlə birləşdirirlər: su, torpaq, atəş, yel kimi elementlər təkcə mifoloji deyil, həm də emosional obrazlara çevrilir.

Beləliklə, səhnə və ekran folkloru muzey vitrininə qoymur, onunla dialoqa girir.

Geyim və dizaynda milli simvollar

Folklorun vizual gücü ən çox dizayn və moda sənətində özünü göstərir.

Bu gün gənc dizaynerlər xalça ornamentlərini müasir kəsimlərdə, qədim naxışları minimalist tərzdə yenidən canlandırırlar.

Azərbaycanın “İRS” kimi moda layihələri, eləcə də “EthnoFashion” kimi sərgilər folklorun sadəcə etnoqrafik deyil, estetik və intellektual dəyər daşıdığını sübut edir.

Bu dizaynlar həm milli kimliyi qoruyur, həm də global auditoriyaya açılır. Məsələn, Şəki xan sarayının şəbəkə motivləri, Quba xalçalarının ritmik quruluşu, Qarabağ tikmə ornamentləri artıq beynəlxalq podiumlarda da görünür.

Beləliklə, folklor bu gün milliliyin dizayn dili kimi yaşayır.

Rəqəmsal dövrdə folklorun yeni həyatı

XXI əsr folkloru artıq yalnız kitab və dastanlarla məhdud deyil.

Sosial mediada paylaşılan “mem”lər, xalq ifadələrinin yeni ironik formaları, rəqəmsal animasiyalar və hətta kompüter oyunlarında istifadə olunan milli motivlər — bunların hamısı müasir folklorun nümunələridir.

Bəzən bu yeni formalar ənənəvi mədəniyyətə bənzəmir, amma mahiyyətcə eyni funksionu yerinə yetirir: xalqın özünü ifadə etməsi.

Bu baxımdan folklor bir daha sübut edir ki, o, “keçmişin yadigarı” deyil — mədəni yaddaşın canlı sistemidir.

Hətta “TikTok” və “Instagram” kimi platformalarda gənclərin xalq mahnılarını remix etməsi, milli geyimlərlə video çəkməsi, qədim nağılları qısa video formatında təqdim etməsi — bunlar folklorun müasir ifadə vasitələridir.

Folklor indi rəqəmsal nəsil üçün interaktiv təcrübəyə çevrilib.

Gənclik və folklor: kimliklə dialoq

Gənc nəsil bəzən folkloru “keçmişin mirası” kimi görür, lakin bu münasibət dəyişir.

Yeni nəsil sənətkarlar folklorla ironik, lakin dərin bir dialoqa girirlər.

Məsələn, şairlər qədim bayatı formalarını müasir şəhər motivləri ilə birləşdirir, rəssamlar mifoloji obrazları urban məkana gətirirlər.

Bu, əslində bir növ yenidən mənimsəmə prosesidir:

Keçmişin simvolları yeni mənalar qazanır, folklor “nostalji” deyil, özünü tanıma vasitəsi olur.

Bunun ən gözəl nümunələrindən biri “milli intellektual

oyanış” anlayışıdır. Gənclər artıq başa düşürlər ki, modern olmaq üçün kökdən uzaqlaşmaq lazım deyil — əksinə, kök müasirliyin dayaq nöqtəsidir.

Dövlət dəstəyi və mədəniyyətin qorunması

Azərbaycan dövləti folklorun qorunması və təbliği istiqamətində mühüm layihələr həyata keçirir.

UNESCO-nun qeyri-maddi irs siyahısına daxil edilən muğam, aşıq sənəti, xalçaçılıq ənənələri və kamança ifaçılığı kimi sahələr dövlət səviyyəsində himayə olunur.

Bu, təkcə mədəniyyət siyasəti deyil, həm də milli kimliyin strateji qorunmasıdır.

Lakin qoruma sadəcə arxivləşdirmə demək deyil; əsas məsələ folklorun yaşamasıdır. Bu səbəbdən dövlət layihələrinin bədii təhsillə, rəqəmsal media ilə, yaradıcılıq proqramları ilə birləşməsi çox vacibdir.

Çünki yalnız o zaman folklor “miras” yox, gələcəyə çevrilir.

Folklorun fəlsəfəsi: dəyişməz dəyərlər

Folklorun əsas gücü ondadır ki, o, dəyişən dövrlərdə dəyişməyən dəyərləri daşıyır.

Ata-ana sevgisi, torpağa bağlılıq, dostluq, ədalət, mərdlik, təbiətə hörmət — bütün bunlar folklorun içindədir.

Bu dəyərlər zamanla formalarını dəyişsə də, insanın mənəvi dayağı olaraq qalır.

Müasirlik bəzən insanı informasiya fırtınasında qərsiz buraxır.

Belə məqamlarda folklor bir “mədəni kompas” rolunu oynayır — bizə istiqamət göstərir, ruhumuzu köklə bağlayır.

Folklorun gələcəyə baxışı

Folklor nə keçmişdə ilişib qalan xatirədir, nə də yalnız muzeylərin vitrində saxlanılan bir sənət nümunəsi.

O, hər dövrün içində öz yeni formasını tapan bir canlı varlıqdır.

Müasirlik folkloru məhv etmir, əksinə — onu yenidən doğurur.

Bugünkü sənətkarın və düşüncənin vəzifəsi folkloru “təkrar etmək” deyil, onu danışdırmaqdır.

Çünki hər yeni nəsil öz folklorunu yaradır — eyni dəyərlərlə, amma fərqli dillə.

Azərbaycan mədəniyyəti də bu baxımdan unikal bir örnekdir:

burada ənənə ilə müasirlik bir-birinə zidd deyil, tamamlayıcıdır.

Keçmişin səsi bu günün nəfəsinə çevrildikcə, xalqın ruhu da zamana qarşı qalib gəlir.

11. Gənc yazarlara dəstək və yeni nəslin ədəbiyyata baxışı

Gənclər hər bir xalqın mədəniyyətinin və ədəbiyyatının gələcəyidir. Onların enerjisi, yeni baxışları və yaradıcılığı ədəbiyyatın inkişafı üçün vacib resursdur. Müasir dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatında gənc yazarlara dəstək məsələsi təkcə fərdi təşəbbüs deyil, həm də milli mədəniyyətin qorunması və gələcəyə ötürülməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

Yeni nəsil yazıçılar yalnız sözləri deyil, həm də dünya-görüşünü, ictimai problemləri və fərdi duyğuları əks etdirir. Onların əsərlərində klassik ədəbiyyatın təsiri hiss olunur, lakin mövzu, dil və forma baxımından müasir dövrün tələblərinə cavab verir.

Gənc yazarlara dəstəyin formaları

Gənc yazarlara dəstək bir neçə istiqamətdə həyata keçirilir:

1. Təhsil və kurslar: Universitetlərin filologiya fakültələri, ədəbiyyat seminarları və yaradıcılıq kursları gənclərə əsas bilik və bacarıqları öyrədir. Bu, yalnız texniki hazırlıq deyil, həm də yaradıcılıq instinktini inkişaf etdirir.

2. Yaradıcılıq müsabiqələri: Dövlət və özəl təşkilatlar tərəfindən keçirilən yazı müsabiqələri gənclərə öz əsərlərini geniş auditoriyaya təqdim etmək imkanı yaradır. Bu həm motivasiya, həm də tanınma şansıdır.

3. Nəşr və media dəstəyi: Gənc yazıçıların əsərlərinin qəzet, jurnal və onlayn platformalarda çap olunması onların əsərlərinin oxucuya çatmasını təmin edir. Sosial media və bloq platformaları isə müasir gənclərin yaradıcılığını qlobal auditoriyaya çıxarmağa imkan verir.

4. Mentorluq və təcrübə paylaşımı: Təcrübəli yazıçılar

və ədəbiyyatçılar gənclərə yaradıcılıq yolunda rəhbərlik edir, onları tənqidi düşüncə və stil baxımından yönləndirir.

Yeni nəslin ədəbiyyata baxışı

Müasir gənc yazıçılar ədəbiyyata fərqli yanaşır. Onlar yalnız milli motivləri işləməkdən deyil, həm də global mövzulara toxunmaqdan çəkinmirlər. Sosial problemlər, ekoloji böhran, qadın hüquqları, gənclərin tənhalığı və texnologiyanın təsiri – bu mövzular müasir ədəbiyyatda geniş yer alır.

Yeni nəsil həm də oxucu ilə dialoqa daha açıqdır. Onlar əsərlərində interaktiv üslub, müxtəlif perspektivlər və qeyri-xətti süjetlərdən istifadə edir, klassik ənənəni müasir formatla birləşdirirlər. Bu, Azərbaycan ədəbiyyatının daha canlı, maraqlı və oxunaqlı olmasını təmin edir.

Gənclik və milli kimlik

Gənc yazıçılar milli kimliyi qorumaqda xüsusi rol oynayır. Onlar dilin təmizliyini qoruyur, folklor və milli motivləri müasir janr və süjetlərlə təqdim edirlər. Qarabağ mövzusu, xalq yaddaşı və milli qəhrəmanlıq yeni nəsil yazıçılar üçün həm ilham, həm də məsuliyyət qaynağıdır.

Bu yanaşma gənc nəslin ədəbiyyata baxışını həm milli, həm də bəşəri dəyərlər prizmasında formalaşdırır. Onlar ədəbiyyatı yalnız hekayə anlatmaq vasitəsi kimi deyil, həm də cəmiyyətlə dialoq, tarixi və mədəni irsin qorunması vasitəsi kimi qəbul edirlər.

Beynəlxalq perspektiv

Gənc yazıçıların yaradıcılığı beynəlxalq səviyyədə də diqqət çəkir. Tərcümə olunan əsərlər, beynəlxalq ədəbiyyat festivalları və yazıçılar mübadiləsi proqramları Azərbaycan ədəbiyyatını dünyaya tanıdır. Bu, həm milli kimliyin təqdimatı, həm də yeni ideyaların qlobal auditoriyaya çatdırılmasıdır.

Gənc yazıçılar üçün beynəlxalq platformalar həm motivasiya, həm də yaradıcılığın inkişafı üçün geniş imkan yaradır. Xarici oxucular onların əsərlərində həm Azərbaycan cəmiyyətini, həm də ümumbəşəri problemləri görə bilir.

Gənc yazarlara dəstək Azərbaycan ədəbiyyatının gələcəyi üçün həyati əhəmiyyət daşıyır. Bu dəstək həm təhsil, həm nəşr, həm mentorluq, həm də beynəlxalq platformalar vasitəsilə həyata keçirilir.

Yeni nəsil yazıçılar ədəbiyyata müasir yanaşma gətirir, milli kimliyi qoruyur və oxucu ilə dialoqu genişləndirir. Onların yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatını yalnız milli mədəniyyətin qoruyucusu deyil, həm də dünya səviyyəsində tanınan və qiymətləndirilən bir gücə çevirir.

Beləliklə, gənc yazarlara dəstək milli ədəbiyyatın inkişafının, mədəni irsin qorunmasının və gələcək nəsillərin ədəbiyyata bağlılığının təminatıdır.

12. İNCƏSƏNƏT - MƏDƏNİ DİPLOMATİYA - DÖVLƏTİN SƏSSİZ ELÇİSİDİR

Diplomatiya çox zaman rəsmi danışıqlar, imzalanmış müqavilələr və siyasi bəyanatlarla əlaqələndirilir. Amma dünyanı idarə edən təkcə siyasət deyil. Xalqların bir-birini anlamasının, qarşılıqlı hörmətin və uzunömürlü münasibətlərin əsasında çox vaxt mədəniyyət dayanır.

İncəsənət bəzən bir səfirin edə bilmədiyini bir musiqi, bir film, bir sərgi ilə bacarır. Bu baxımdan mədəni diplomatiya — dövlətin ən səssiz, amma ən təsirli elçisidir.

Mədəniyyət – millətin dili

Mədəniyyət bir xalqın xarakterini, düşüncəsini, dünyagörüşünü ifadə edən simvollar toplusudur. Bir milləti tanımaq üçün onun siyasətini deyil, musiqisini, rəssamlığını, ədəbiyyatını, teatrını izləmək kifayətdir.

Çünki sənət yalan danışmır – o, xalqın ruhunu açıq göstərir.

Azərbaycan mədəniyyəti bu baxımdan çoxqatlı və qədimdir. Qobustan qaya rəsmlərindən tutmuş muğamın fəlsəfi dərinliyinə, aşiq sənətindən müasir teatr və kinoya qədər hər bir sahə özlüyündə bir mədəni dildə danışır.

Bu dil heç bir tərcüməçiyə ehtiyac duymur. O, duyğu ilə anlaşılan, sərhədsiz bir dildir.

İncəsənət – beynəlxalq anlayışın körpüsü

Dünyanın böyük dövlətləri çoxdan anlayıblar ki, mədəniyyət siyasətdən daha dayanıqlı və yumşaq gücdür.

Məsələn, Fransa öz dillər akademiyası və “Alliance Française” mərkəzləri ilə, Böyük Britaniya “British

Council" vasitəsilə, Türkiyə isə "Yunus Emre İnstitutu" ilə mədəni diplomatiya aparır.

Bu qurumlar film festivallarından tutmuş dil kurslarına qədər geniş fəaliyyət göstərərək, milli kimliyin dünyaya təqdimatında mühüm rol oynayır.

Azərbaycan da bu istiqamətdə mühüm addımlar atır. "Azərbaycan mədəniyyət günləri", "Qarabağ musiqi axşamları", "Muğam festivalları" və beynəlxalq sərgilərdə milli incəsənətin təbliği təkcə sənət hadisəsi deyil, həm də diplomatik uğurdur.

Çünki bu tədbirlərdə səslənən hər bir musiqi, nümayiş olunan hər bir rəsm əsəri və təqdim olunan hər bir film – dövlətin səssiz, amma dərin mesajıdır: Biz varıq, biz yaradıcı, sülhpərvər və dəyərlərinə sadıq bir xalqıq.

Mədəni diplomatiya və "yumşaq güc" konsepsiyası

Müasir beynəlxalq münasibətlərdə "soft power" – yəni "yumşaq güc" anlayışı getdikcə daha çox önəm qazanır. Bu güc ordularla deyil, kulturoloji təsirlə ölçülür.

Bir ölkənin mədəniyyəti dünyada maraq doğurursa, onunla əməkdaşlıq etmək, investisiya qoymaq və səyahət etmək istəyənlərin sayı da artır.

Azərbaycan üçün bu gücün mənbəyi həm qədim mədəni irs, həm də müasir yaradıcılıqdır.

Məsələn, İçərişəhər UNESCO-nun Dünya İrs Siyahısına düşməklə ölkəmizi tanıdan simvolların birinə çevrildi. Qarabağ xalçaları, Azərbaycan muğamı, Novruz bayramı, aşıq sənəti – bunların hər biri mədəni diplomatiyanın canlı elementləridir.

Sənət, millətin dünyaya təqdim etdiyi emosional brend kimidir.

Əgər bir ölkə öz mədəniyyətini yüksək səviyyədə

göstərə bilirsə, onun haqqında yaranan beynəlxalq imic də müsbət olur.

Səssiz elçilər – sənətkarlar

Diplomatlar imzalarla, sənətkarlar isə hisslərlə danışır.

Bəzən bir bəstəkarın yaratdığı musiqi, bir aktyorun səhnədə canlandırıdığı obraz, bir rejissorun çəkdiyi film, bir rəssamın əsəri – illərlə davam edən rəsmi danışıqlardan daha çox təsir gücünə malik olur.

Məsələn, Üzeyir Hacıbəylinin “Koroğlu” operası dünyanın bir çox səhnələrində səslənərkən Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq ruhunu nümayiş etdirir.

Qara Qarayevin və Fikrət Əmirovun əsərləri, Arif Məlikovun “Məhəbbət əfsanəsi”, Rəşid Behbudovun səsi, Zeynəb Xanlarovanın ifaları — bunlar hamısı mədəni diplomatiyanın parlaq nümunələridir.

Müasir dövrdə də gənc rejissorlar, rəssamlar, musiqiçilər, yazıçılar beynəlxalq festivallarda Azərbaycan adını ucaldırlar. Bu, təkcə şəxsi uğur deyil – dövlətin mədəni xəritəsinin genişlənməsidir.

Mədəniyyət və milli brendin formalaşması

Hər bir ölkə dünyaya bir obrazla tanınır.

İtaliya – incəsənətin, Fransa – modanın, Yaponiya – texnologiya ilə yanaşı, estetikanın, Türkiyə – mədəni irs və serialların ölkəsidir.

Azərbaycan üçün bu obrazın əsas xətti – qədimliklə müasirliyin vəhdəti ola bilər.

Bizim xalçaçılıq ənənələrimiz min illik tarix daşıyır, amma müasir rəssamlar bu motivləri yeni formalarla birləşdirərək dünya sərgilərində təqdim edirlər.

Bakı şəhərinin memarlıq panoraması – Qız qalası ilə Alov qüllələrinin bir arada durması – mədəni diplomatiyanın vizual təzahürüdür: qədim ruh və müasir nəfəs yan-yana.

Hər bir film, teatr tamaşası, rəsm sərgisi və musiqi layihəsi Azərbaycan haqqında beynəlxalq ictimaiyyətin təəssüratını formalaşdırır.

Yəni sənət – diplomatik sənəddir, sadəcə möhürsüz və imzasız bir sənəd.

Regional mədəniyyət ocaqlarının rolu

Böyük mədəni diplomatiya təkcə paytaxtlardan başlamır. Əslində, onun kökləri regionlardakı mədəniyyət mərkəzlərində, xalq teatrlarında, incəsənət məktəblərində formalaşır.

Çünki burada xalqın ruhu təzə nəfəs alır, istedadlar yetişir və yerli sənət universal mədəniyyətin parçasına çevrilir.

Beyləqan, Quba, Şəki, Gəncə kimi şəhərlərdə fəaliyyət göstərən mədəniyyət evləri, teatr kollektivləri yalnız yerli auditoriya üçün yox, həm də ölkənin ümumi mədəni imici üçün önəmlidir.

Bu ocaqlarda hazırlanan tamaşalar, musiqi gecələri, sərgilər gələcək beynəlxalq layihələr üçün zəmin yaradır.

Bir xalq teatrı tamaşasında səslənən muğam, xalq geyimi, xalq oyunu — əslində, diplomatiyanın ilkin mərhələsidir. Çünki oradan başlayan sənət bir gün səhnədən səfirliyə, oradan da dünyaya uzanır.

Mədəni diplomatiya və sülh missiyası

Sənət insanların qəlbinə yol tapır, orada nifrətə yer qoymur.

Bu səbəbdən də mədəni diplomatiya yalnız təbliğat vasitəsi deyil, həm də sülhün dilidir.

Müharibədən, siyasi gərginlikdən yorulmuş xalqların arasında körpü salmağın ən yumşaq, amma ən dərin yolu — mədəniyyətin paylaşılmasıdır.

Birgə sərgilər, musiqi layihələri, kino festivalları xalqları bir araya gətirir.

Çünki sənət din, dil, sərhəd tanımır.

Bəzən birgə səhnədə oxunan mahnı, birgə çəkilən film, ortaq tamaşa – illərlə davam edən diplomatik gərginliyi azalda bilir.

Azərbaycan mədəniyyətinin bu baxımdan oynadığı rol xüsusiyyətdir.

Qarabağın azad olunmasından sonra keçirilən mədəni tədbirlər, bərpa olunan abidələr və musiqi festivalları təkcə mədəni canlanma deyil, həm də sülh mesajıdır.

Sənət vasitəsilə dünya xalqımızın yaradıcılıq və yenidənqurma ruhunu görür.

Gələcəyə baxış – mədəniyyətin strateji dəyəri

Mədəni diplomatiya qısamüddətli layihə deyil, uzunmüddətli strateji siyasətdir.

Bu siyasətin uğuru üçün sənətkarların, dövlətin və cəmiyyətin birgə fəaliyyəti lazımdır.

Sənətkar dövlətin təmsilçisinə çevrilmədən, amma onun ideallarını daşıyaraq öz azad yaradıcılığı ilə milli dəyərləri dünyaya çatdırmalıdır.

Teatr, kino, ədəbiyyat, moda, dizayn, hətta kulinariya –

hər biri diplomatiyanın bir qolu ola bilər.

Azərbaycan mətbəxi, muğam, xalça, memarlıq – bunlar təkcə mədəni simvollar deyil, həm də iqtisadi və turizm gücünü artıran amillərdir.

Bu sahələrin inkişafı həm xalqın rifahına, həm də dövlətin beynəlxalq nüfuzuna xidmət edir.

Səssiz, amma təsirli diplomatiya

Mədəni diplomatiya qılınca, sözsüz, lakin güclü təsirli bir qüvvədir.

Siyasət dəyişə bilər, amma musiqi, teatr, ədəbiyyat qalır.

Bir film, bir mahnı, bir səhnə obrazı bəzən illərlə dövlətin imicini qoruyur.

Sənət, millətin ruhunu dünyaya daşıyan səssiz elçidir.

O, dilləri deyil, qəlbləri birləşdirir.

Və hər dəfə bir səhnədə muğam səslənəndə, bir rəssam əsərində Xarı Bülbülü çəkəndə, bir gənc rejissor Qarabağdan film çəkəndə — Azərbaycan diplomatiyası öz işini görür.

Sadəcə səssiz, amma çox təsirli bir şəkildə.

13. İncəsənətin Sağaldan Gücü: Ruh Dəyişdirən Kadrlar və Sözlər

Hər bir insanın həyatında görünməz, amma təsiri hiss edilən bir sükut anı var: ruhun yorulduğu, düşüncənin tükəndiyi, sözün boğazda düyünləndiyi anlar. Elə bu məqamlarda insan bəzən özünə əl uzadan bir insana deyil, bir təsvirə, bir kadrın işığına, yaxud çoxdan yazılmış bir misranın nəfəsinə sığınır. Çünki incəsənət sadəcə baxılan və dinlənilən bir şey deyil — o, hiss olunan, yaşanan, insanı öz içində yenidən qurub-yaradan bir qüvvədir.

Kamera obyektivinin çəkdiyi hər kadrda həyatın başqa bir nəfəsi gizlənilir. Bir rejissor dumanlı bir küçəni göstərsə, əslində insanın öz içindəki dumanı göstərir. Bir aktyor susursa, bu susqunluq bəzən ən uzun monoloqlardan daha çox danışır. Və həmin an izləyici öz tənhalığının içində bir yumşalma hiss edir — sanki kimsə “səni anlayıram” deyir, heç bir söz demədən.

Eyni şəkildə, ədəbiyyatın da sağaldan bir nəfəsi var. Bir misradakı sızıltı, bir cümlədəki sevdə, ya da bir hekayədəki sarsıntı oxucunun öz ruhundakı sızıltılarla qovuşur. İnsan bəzən öz dərdini başqasının yazısında görəndə qəribə bir rahatlıq duyur — dərdin paylaşılması deyil, anlaşıldığını hiss etməkdir burada əsl şəfa.

İncəsənət insanı kövrəldir, amma eyni zamanda möhkəmləndirir; ağrını göstərir, amma onun içindən bir ümid چراغı yandırır. Mən kamera arxasında keçirdiyim illər ərzində bunun saysız nümunəsini görmüşəm. Müharibə sonrası çəkilən qara-ağ görüntülərin necə minlərlə insanı bir ümid hissinə yaxınlaşdırdığını, bir musiqi parçasının necə bir xalqın ruhunu silkələdiyini müşahidə etmişəm. Bununla belə, incəsənət heç vaxt hayqıran tribunalara çevrilmir — onun gücü səsin yox, sükutun içindədir. Elə

bu səbəbdən, hər bir cılız addım belə bir millətin ruhunu dirçəltməyə qadirdir; bunu açıq göstərməz, amma hiss etdirir.

Bu gün gəncliyin həyat ritmi sürətlənib, hisslər isə bəzən arxa plana keçir. İnsanlar çox zaman ekrana baxır, amma onu görmür; musiqini dinləyir, amma eşitmir. Halbuki bir anlıq dayanmaq, bir kadrın işığını hiss etmək, bir misranın nəfəsini dinləmək insanı təmizləyir — sanki içindəki külü üfürüb aparır. Və bəlkə də buna görə incəsənət heç vaxt aktuallığını itirmir: o, insanın iç ritmini xatırladan bir saat kimidir.

İncəsənətin sağaldan gücü onun sadəliyində gizlidir. Bir kamera gözünün işığı, bir qələm ucunun titrəyişi, bir skripkanın səsi — hər biri insanı özü ilə barışdıran kiçik möcüzələrdir. Sadəcə onları görmək, duymaq, hiss etmək kifayətdir. Və bu hissə ehtiyac duyan hər bir insan, harada olursa-olsun, öz yolunu bir şəkildə həmin möcüzəyə tərəf tapır.

Çünki insanı ən çox insan yaralayır — və insanı ən çox incəsənət sağaldır.

14. İnsan və təbiət: Ədəbiyyatda unudulan bir münasibət

Azərbaycan ədəbiyyatında torpaq anlayışı uzun illər Vətən, doğma yurd, milli kimlik mənalari ilə yüklənib. Lakin bu torpağın özünün canı, nəfəsi, dili və haqqı olduğu çox zaman ya unudulub, ya da simvolik mətnlərə sıxışdırılıb. Bu gün isə vəziyyət dəyişir: Təbiət sadəcə metafora deyil – yardım çağıran canlı orqanizmdir.

İqlim böhranı, su qıtlığı, meşələrin məhvi, çayların quruması, şəhərlərin havasızlığı... – bu problemlər artıq təkcə elm adamlarını deyil, ədəbiyyatçıları da cavabdeh edir. Bu mənzərədə ekoloji düşüncənin ədəbiyyata daxil edilməsi, oxucuda təbiətə münasibətin yenidən qurulması məsələsi yeni nəsil yazarların üzərinə düşən mühüm vəzifəyə çevrilib.

Ədəbiyyatın ekoloji rolu varmı?

Ədəbiyyat sadəcə hissləri ifadə etmir, dəyərləri formalaşdırır. Əgər gənc bir oxucu poeziyada ağacın ağrısını, suyun yorğunluğunu, torpağın gücsüzlüyünü hiss edərsə – onda onun ekoloji davranışı da dəyişəcək. Bu səbəbdən ədəbiyyatın təbiətə yanaşması sadəcə dekorativ yox, fəlsəfi və sosial məsuliyyətli olmalıdır.

Azərbaycan poeziyasında təbiət çox zaman fon elementi kimi çıxış edib – bülbül, çinar, dağlar, çaylar. Amma bu simvolların öz real ekoloji dəyəri çox zaman yazılmayıb. Halbuki dünya ədəbiyyatında artıq “ekofeminizm”, “eko-roman”, “post-ekoloji şeir” kimi anlayışlar formalaşıb.

Yeni dövr, yeni məsuliyyət

Bu gün yazıçı təkcə insanı yox, təbiəti də düşünməlidir. Çünki insanla təbiətin münasibəti artıq pozulub. Bunu

görmək üçün ədəbiyyat real həyatı müşahidə etməlidir:

Ağaclar niyə qırılır?

Məşələr hansı məqsədlə yandırılır?

Balıqların sayı niyə azalır?

Çayların qoxusu niyə dəyişib?

Əgər bu suallar ədəbiyyatın maraq dairəsinə daxil olmur, onda ədəbiyyat cəmiyyətlə təbiət arasında körpü rolunu itirəcək.

Ekoloji şeir və proza varmı?

Bugün ədəbiyyatda təbiətə həssas yanaşma nümunələri tək-tük də olsa, mövcuddur. Xüsusilə gənc yazarlar bəzən öz şeirlərində “torpağın yuxusu”, “yağışın ahı”, “kəsilmiş ağacın son nəfəsi” kimi təsvirlərlə çıxış edirlər. Lakin bu cəhdlər sistemli ədəbi hərəkət formasını almayıb.

Əgər biz ədəbiyyatda bir “eko-oyanış” dalğası yaratmaq istəyiriksə, bu tək-cə fərdi təşəbbüslərlə yox, dərgilərin, nəşriyyatların, ədəbi təşkilatların ekoloji mövzulara açıq yanaşması ilə mümkün olacaq.

Ədəbiyyat, sənət və dövlət: birlikdə mümkün olan xilas

Təbiətə yönələn ədəbiyyat dövlət siyasətindən ayrı deyil. Çünki milli təhlükəsizlik artıq tək-cə sərhədlərlə yox, iqlimlə, su ilə, torpaqla da ölçülür. Əgər bir ölkənin ağacları yoxdursa, suyu çirklidirsə, havanı nəfəs almaq mümkün deyilsə – vətəndaşın rifahı da, dövlətin gücü də azalır.

Bu baxımdan, ədəbiyyatın ekoloji dövlətçilik düşüncəsini formalaşdırmaqda rolu əvəzsizdir. Yəni yazıçı, şair, publisist, ssenarist – hamısı təbiətə laqeyd deyilsə, xalq da laqeyd olmayacaq.

Uşaq ədəbiyyatında ekoloji şüur

Ən mühüm məsələ budur ki, uşaqlar hələ kiçik yaşdan təbiəti hiss etməyi öyrənsinlər. Bunun üçün isə ekoloji nağıllar, şeirlər, oyunlar yaradılmalıdır. Məsələn:

“Ağlayan su” adlı bir uşaq kitabı

“Kəsilməyən ağaclar ölkəsi” adlı nağıl seriyası

“Qorxmuş külək” mövzusunda teatr tamaşası

Bu vasitələr uşaq düşüncəsində təbiəti qorumaq istəyini stimullaşdıracaq.

Təbiət danışa bilsəydi...

Əgər təbiət danışa bilsəydi, bizə nələri deyərdi?

Yoxsa elə bizə danışır da – quraqlıqla, istilərlə, sellə, ağacların susması ilə... Sadəcə biz onu dinləmək istəmirik.

İndi bu səssiz nitqi ədəbiyyat eşitməlidir. Çünki yazılan hər bir şeir, hekayə, tamaşa, roman – ya qurtuluş, ya da susqun ölüm seçiminə çevrilə bilər.

Əgər bu gün təbiəti qoruyan ədəbiyyat yaranarsa – sabah təbiət bizi qoruyacaq.

15. Kino niyə susur? Azərbaycan kinosunun yeni nəfəsə ehtiyacı var

Bir vaxtlar xalqı düşündürən, xalqla danışan, xalqın dilində danışan Azərbaycan kinosu indi niyə bu qədər səssizdir?

Zaman dəyişib, texnologiya irəliləyib, cəmiyyət dinamikləşib. Bəs kino niyə buna ayaq uydura bilmir? Niyə biz bu gün ekran qarşısında “bizim filmimiz budur” deyə biləcəyimiz əsərləri az görürük?

Əgər kino bir millətin aynasıdırsa, biz o aynada özümüzü görürük mü? Yoxsa, sadəcə bir zamanlar çəkilən filmlərlə nostalji dolu bir susqunluqda yaşayırıq?

Kino millətin yaddaşıdır – amma yaddaş təzələnmir

Azərbaycan kinosunun qızıl dövrü olan 1950–1980-ci illər bu sənətin həm ideya, həm forma baxımından ən məhsuldar illəri idi. “Bəxtiyar”, “Dədə Qorqud”, “Arşın mal alan”, “İstintaq”, “Nəsimi”, “Yeddi oğul istərəm” kimi filmlər mədəniyyətin daşıyıcısına çevrilmişdi.

Amma indi...

İndi tamaşaçılar ya xarici seriallara qaçır, ya da nostalji kanallarda köhnə Azərbaycan filmlərinə baxır. Yeni filmlər ya azdır, ya zəifdir, ya da kinonun ruhunu itirmiş kommersiya məhsuludur.

Problemin kökü – ssenarisizlik və məqsədsizlik

Bugünkü Azərbaycan kinosunun əsas problemi ssenari problemidir. Güclü ideya, orijinal süjet, dərin dialoq, sosial-fəlsəfi alt qat – bunlar azdır, ya da heç yoxdur.

Ən acınacaqlısı odur ki, bəzi filmlər sanki “görünsün ki, çəkmişik” deyə ərsəyə gəlir. Tamaşaçı isə süjetin yarısından sonra ekran qarşısından uzaqlaşır, çünki filmdə həyat yoxdur.

Əgər ssenari – kinonun ürəyidirsə, biz bu gün o ürəyin döyüntüsünü eşitmirik.

Bəzən elə olur ki, texnika var – amma ruh yoxdur

Müasir kino avadanlıqları, rəqəmsal montaj proqramları, işıqlandırma sistemləri – hamısı var.

Amma film yalnız texnika ilə yaranmır. Film insanın içindən çıxmaldır.

Məsələnin texniki deyil, ideoloji və mənəvi böhranla bağlı olduğunu etiraf etməyin vaxtıdır.

Çünki kino sadəcə vizual sənət deyil – o, düşüncədir, zamanla dialoqdur, xalqla ünsiyyətdir.

Əgər bu ünsiyyət yoxdursa, texniki mükəmməllik tamaşaçını aldada bilmir.

Gənc rejissorlar, ssenaristlər var. İstedadlı, cəsarətli, fərqli baxışa sahib gənclər. Amma onların çoxu ya imkan tapmır, ya dəstək görmür, ya ...

Təəssüf ki, bəzi hallarda film çəkmək istedadla yox, tanışlıqla, dəstəklə, inzibati resursla bağlı olur. Bu isə sənətin mahiyyətinə ziddir.

Kommersiya filmləri: Əyləncəmi, yoxsa süstlük?

Son illər “kommersiya məqsədli” filmlər artıb. Əsasən gülüş üzərində qurulmuş, bəzən bayağı, bəzən isə tamam mənasız olan bu filmlər kinonu sənət yox, biznes kimi təqdim edir.

Əyləncəyə ehtiyac var – bu, doğrudur. Amma bayağılıqla əyləncə eyni şey deyil.

Xalqın gülmək haqqı var, amma gülərkən düşünmək də

onun haqqıdır.

Kino Vətəndir: Qarabağ mövzusuna sənətcənsə yanaşma lazımdır

2020-ci ildə əldə edilən tarixi Zəfərdən sonra Qarabağla bağlı bir çox sənədli və bədii filmlər çəkildi.

Cəmiyyət bu gün Qarabağ haqqında sadəcə hadisə yox, insan taleləri, psixoloji portretlər, azadlığın mənəvi yükü ilə bağlı filmlər gözləyir. Vətən mövzusu –, insanın ruhuna toxunmaqla ekranlaşdırılmalıdır.

Bu sahə həm bədii cəsarət, həm də mədəni məsuliyyət tələb edir.

Bəs nə etməli?

Azərbaycan kinosunun nəfəs alması üçün yalnız maliyyə dəstəyi yox, həm də ideya dəstəyi, azad sənət mühiti, professional ssenari məktəbi vacibdir.

1. Ssenarist yetişdirmə proqramları
2. Gənc rejissorlar üçün açıq müsabiqələr
3. Klassik ədəbiyyatın ekranlaşdırılması yenidən gündəmə gəlməsi halı genişlənməlidir.

Kino danışacaq mı?

Kino susursa, deməli biz danışmırıq. Kino dirçəlmirsə, deməli bizim düşüncəmiz də kütləşir.

Film – millətin ruhunun ekranlaşdırılmış formasıdır.

Bu ruhu oyatmaq üçün yeni nəfəs lazımdır.

Və bu nəfəsi gətirmək – yalnız rejissorların deyil, cəmiyyətin ortaq vəzifəsidir.

16. Kino və milli yaddaş: ekranın dəyərli salnaməsi

Kino yalnız əyləncə vasitəsi deyil. O, bir xalqın tarixi, mədəniyyəti və milli yaddaşını gələcək nəsillərə ötürən güclü bir vasitədir. Film ekranında canlanan obrazlar, hadisələr və mənzərələr təkcə keçmişin xatirəsini yaşatmır; həm də gələcək üçün dərs və örnək olur. Bu səbəbdən kino milli yaddaşın güzgüsü, tarixin canlı salnaməsi kimi çıxış edir.

Azərbaycan kino sənəti bu baxımdan zəngin təcrübəyə malikdir. 20-ci əsrin əvvəllərindən başlayaraq, kino Azərbaycan xalqının tarixini, mədəniyyətini və gündəlik həyatını əks etdirən bir sənət forması olub. Qarabağ müharibəsi, milli qəhrəmanlıq, xalqın yaşam tərz, ənənələr və folklor motivləri – bunların hamısı ekran vasitəsilə gələcək nəsillərə çatdırılır.

Kino və tarixi yaddaş

Hər bir film tarixi anları yalnız vizual formada təqdim etmir; o, həmin anların emosional və mənəvi dərinliyini də göstərir. “Əsrin müqaviləsi”, “Dolu” kimi filmlər yalnız hadisələri anlatmır, həm də xalqın hisslərini, qorxularını, ümidlərini və mübarizəsini əks etdirir.

Milli yaddaşın qorunmasında kino xüsusilə önəmlidir, çünki gənc nəsil daha çox vizual informasiya ilə öyrənir. Film vasitəsilə keçmişə tanıyan gənclər yalnız tarix faktlarını öyrənmir, həm də öz kimliklərini dərk edir, milli dəyərlərin əhəmiyyətini anlayır.

Qarabağ motivləri və kino

Qarabağ mövzusu Azərbaycan kinosunda milli yaddaşın ayrılmaz hissəsi kimi təqdim olunur. Bu mövzu yalnız müharibə və qəhrəmanlıq hekayələrini əks etdirmir; o, həm də insan taleyini, ailələrin yaşadıqlarını, torpağa bağlılığı və mədəni irsi nümayiş etdirir.

Filmlərdə Qarabağ motivlərinin işlənməsi, həm tarixi həqiqətlərin qorunması, həm də xalqın kollektiv yaddaşının gücləndirilməsi məqsədi daşıyır. Məsələn, son illərdə çəkilən filmlərdə bu bölgənin mədəniyyət və ənənələri də əks olunur ki, tamaşaçılar yalnız faciəni deyil, həm də zəngin mədəni irsi görürlər.

Kino və milli kimlik

Milli yaddaş və milli kimlik bir-birini tamamlayan anlayışlardır. Kino vasitəsilə bu əlaqə daha da möhkəmlənir.

Filmlər xalqın tarixi, adət-ənənələri, musiqisi, rəqsi və folkloru ilə gənc nəsli tanış edir. Beləliklə, kino həm əyləncə, həm təhsil, həm də milli irsi qoruma vasitəsi olur.

Azərbaycan kino sənəti klassiklərdən başlayaraq müasir dövrə qədər bu missiyanı uğurla yerinə yetirib. Hər bir rejissor, ssenarist və aktyor milli yaddaşı qoruyaraq, onu yeni formalarla təqdim edir.

Kino və gənc nəsil

Gənclər Azərbaycan kinosunun həm istehsalçıları, həm də tamaşaçılarıdır. Onlar film vasitəsilə milli dəyərləri öyrənir, tarixi başa düşür və gələcək üçün yeni baxışlar inkişaf etdirirlər. Gənc rejissor və ssenaristlər milli motivləri müasir texnologiya və janrlarla birləşdirərək, milli yaddaşı

həm yerli, həm də beynəlxalq auditoriyaya çatdırırlar.

Beynəlxalq film festivallarında nümayiş olunan Azərbaycan filmləri milli yaddaşın yalnız yerli auditoriyaya deyil, dünyaya tanıtılmasının bir vasitəsidir. Xarici tamaşaçılar Azərbaycan tarixini və mədəniyyətini yalnız ekran vasitəsilə öyrənir və dəyərləndirirlər.

Kino və mədəni diplomatiya

Kino həm də mədəni diplomatiyanın güclü vasitəsidir. Filmlər ölkəmizin tarixini, mədəniyyətini və milli irsini dünya ictimaiyyətinə çatdırır. Bu, həm xarici auditoriyanın diqqətini cəlb edir, həm də Azərbaycanın mədəni kimliyini beynəlxalq səviyyədə təqdim edir.

Məsələn, Qarabağ mövzusunda çəkilən filmlər beynəlxalq festivallarda nümayiş olunaraq, həm tarixi həqiqətləri çatdırır, həm də milli irsi qoruyur. Kino bu baxımdan həm sənət, həm də diplomatik alət kimi çıxış edir.

Kino milli yaddaşın əvəzolunmaz güzgüsüdür. O, xalqın tarixini, mədəniyyətini və kimliyini gələcək nəsillərə çatdırır, milli irsi qoruyur və dünyaya tanıdır. Qarabağ motivləri, milli dəyərlər, folklor və musiqi vasitəsilə Azərbaycan kinosu yalnız keçmişi deyil, həm də gələcəyi ekrana gətirir.

Zaman keçdikcə texnologiya və yeni yaradıcılıq üsulları əlavə olunsada, kino həmişə milli yaddaşın və kimliyin canlı, təsirli və sərhədsiz güzgüsü olaraq qalacaq.

Çünki hər kadr, hər səhnə bir xalqın tarixini danışır və gələcək nəsillərə yol göstərir.

17. Maqsud İbrahimbəyov – Zamanın aynasında bir ömür

Azərbaycan mədəniyyətinin zəngin palitrasında silinməz iz qoymuş nadir simalardan biri də Maqsud İbrahimbəyovdur. O, təkcə yazıçı, dramaturq, ssenarist deyil, həm də dövrünün ruhunu duyan, insanın mənəvi qatlarını dərinlən anlayən intellektual sənətkar idi.

11 may 1935-ci ildə Bakıda dünyaya gələn İbrahimbəyov, XX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan ədəbiyyat və kino-sunun aparıcı simalarından birinə çevrildi. O, yaradıcılığı boyunca milli dəyərlərin qorunması, insani münasibətlərin tərənnümü və ictimai düşüncənin inkişafı naminə çalışdı. Povest və pyeslərində insan xarakterini, mənəvi dilemmələri incə psixoloji qatlarla təqdim etdi. Onun qəhrəmanları həyatın içindən çıxmış, ziddiyyətli, amma oxucuya doğma obrazlardır.

Əsərlərində satira və yumor önəmli yer tutur. Sosial ədalətsizlik, bürokratik absurdlar, insanın daxili parçalanması onun qələmindən kəskin və düşündürücü tərzdə keçmişdir. “Bağ” hekayəsi, “Altı qız və bir oğlan” pyesi, “Üzeyir ömrü”, “Yaramaz”, “İmtahan” və “Ad günü” kimi filmlər Azərbaycan mədəniyyətinin və sovet dövrü bədii düşüncəsinin zirvələrindəndir.

Ədəbiyyat və kino onun üçün insanın mənəvi axtarışına aparan iki paralel yol idi. O, həm yazıçı, həm də ictimai xadim kimi bu missiyanı məsuliyyətlə daşıyırdı.

Rejissor Maqsud İbrahimbəyov – Kamera ilə düşünüən yazıçı

İbrahimbəyovun rejissorluğa gəlişi təbii və yaradıcılıq

baxımından davamlı bir addım idi. Yazılı sözlə yaratdığı psixoloji və mənəvi dünyaları ekrana daşımaq arzusu onun sənət yolunun məntiqi davamı idi. 1980-ci illərdən etibarən ssenarilərini özü səhnələşdirərək, ekranın vizual imkanları ilə sözün gücünü birləşdirməyə başladı.

Onun rejissorluğu sadəcə peşəkarlıq deyil, mövzuya dərin şəxsi münasibətin, intellekt və emosianın vəhdətidir. Dialoq qədər pauzalar, söz qədər baxışlar, hərəkət qədər sakitlik danışır onun filmlərində. O, kamera ilə insanın daxilinə enməyi bacaran rejissorlardandır.

“Yaramaz” (1985) filmi bu yanaşmanın parlaq nümunəsidir. Qardaşı Rüstəm İbrahimbəyovla birgə ərsəyə gətirdiyi bu ekran əsəri mənəvi deqradasiya, vəzifə-viddan dilemması kimi mövzuları dərinliklə açır. Filmdə qəhrəman Elxan cəmiyyətin ideali kimi təqdim olunsada, daxili boşluğu, yalan üzərində qurulmuş həyatı ilə tamaşaçıya fərqli bir portret təqdim olunur. Kamera onun yalnız hərəkətini deyil, həm də vicdanını izləyir.

“Ad günü” (1977) retrospektiv yaddaşla zamanın sərhədində dayanan bir filmidir. Yığıncaq çərçivəsində bir ömrün qiymətləndirilməsi, xatirələrin solğun işıqda səsləndiyi səhnələr və susqunluqlarla dolu dramatik atmosfer İbrahimbəyovun rejissor kimi gücünü nümayiş etdirir.

“Özgə ömür” (1987) isə onun simvolik dilə ən çox yaxınlaşdığı filmlərdəndir. Post-sovet insanının daxili böhranı, mənəvi parçalanması və özünüdərk axtarışı vizual simvollarla və sükutun drammatizmi ilə təqdim olunur. Statik planlar, ağır ritm və teatr estetikası ilə psixoloji dərinlik birləşir.

İbrahimbəyov aktyor ifasına xüsusi önəm verir, süni dramatizmdən qaçır. Onun filmlərində pafos deyil,

gündəlik həyatın içindəki səssiz faciə, adi bir baxışın arxasındakı etiraf danışır. Kino onun üçün əyləncə yox, vicdanla danışan bir güzgü idi.

Bugünkü Azərbaycan kinosu retrospektiv dəyərləndirmə apararkən Maqsud İbrahimbəyovun rejissorluq irsi həm estetik, həm də mənəvi baxımdan öyrənilməli və qiymətləndirilməlidir. O, kameranı bir sənət aləti kimi deyil, insanın iç dünyasına işıq salan güzgü kimi istifadə edən sənətkardır.

18. İncəsənət - mədəni diplomatiya - dövlətin səssiz elçisidir

Diplomatiya çox zaman rəsmi danışıqlar, imzalanmış müqavilələr və siyasi bəyanatlarla əlaqələndirilir. Amma dünyanı idarə edən təkcə siyasət deyil. Xalqların bir-birini anlamasının, qarşılıqlı hörmətin və uzunömürlü münasibətlərin əsasında çox vaxt mədəniyyət dayanır.

İncəsənət bəzən bir səfirin edə bilmədiyini bir musiqi, bir film, bir sərgi ilə bacarır. Bu baxımdan mədəni diplomatiya — dövlətin ən səssiz, amma ən təsirli elçisidir.

Mədəniyyət – millətin dili

Mədəniyyət bir xalqın xarakterini, düşüncəsini, dünyagörüşünü ifadə edən simvollar toplusudur. Bir milləti tanımaq üçün onun siyasətini deyil, musiqisini, rəsamlığını, ədəbiyyatını, teatrını izləmək kifayətdir.

Çünki sənət yalan danışmır – o, xalqın ruhunu açıq göstərir.

Azərbaycan mədəniyyəti bu baxımdan çoxqatlı və qədimdir. Qobustan qaya rəsmlərindən tutmuş muğamın fəlsəfi dərinliyinə, aşıq sənətindən müasir teatr və kinoya qədər hər bir sahə özlüyündə bir mədəni dildə danışır.

Bu dil heç bir tərcüməçiyə ehtiyac duymur. O, duyğu ilə anlaşılan, sərhədsiz bir dildir.

İncəsənət – beynəlxalq anlayışın körpüsü

Dünyanın böyük dövlətləri çoxdan anlayıblar ki, mədəniyyət siyasətdən daha dayanıqlı və yumşaq gücdür.

Məsələn, Fransa öz dillər akademiyası və “Alliance Française” mərkəzləri ilə, Böyük Britaniya “British

Council" vasitəsilə, Türkiyə isə "Yunus Emre İnstitutu" ilə mədəni diplomatiya aparır.

Bu qurumlar film festivallarından tutmuş dil kurslarına qədər geniş fəaliyyət göstərərək, milli kimliyin dünyaya təqdimatında mühüm rol oynayır.

Azərbaycan da bu istiqamətdə mühüm addımlar atır. "Azərbaycan mədəniyyət günləri", "Qarabağ musiqi axşamları", "Muğam festivalları" və beynəlxalq sərgilərdə milli incəsənətin təbliği təkcə sənət hadisəsi deyil, həm də diplomatik uğurdur.

Çünki bu tədbirlərdə səslənən hər bir musiqi, nümayiş olunan hər bir rəsm əsəri və təqdim olunan hər bir film – dövlətin səssiz, amma dərin mesajıdır: Biz varıq, biz yaradıcı, sülhpərvər və dəyərlərinə sadıq bir xalqıq.

Mədəni diplomatiya və "yumşaq güc" konsepsiyası

Müasir beynəlxalq münasibətlərdə "soft power" – yəni "yumşaq güc" anlayışı getdikcə daha çox önəm qazanır. Bu güc ordularla deyil, kulturoloji təsirlə ölçülür.

Bir ölkənin mədəniyyəti dünyada maraq doğurursa, onunla əməkdaşlıq etmək, investisiya qoymaq və səyahət etmək istəyənlərin sayı da artır.

Azərbaycan üçün bu gücün mənbəyi həm qədim mədəni irs, həm də müasir yaradıcılıqdır.

Məsələn, İçərişəhər UNESCO-nun Dünya İrs Siyahısına düşməklə ölkəmizi tanıdan simvolların birinə çevrildi. Qarabağ xalçaları, Azərbaycan muğamı, Novruz bayramı, aşıq sənəti – bunların hər biri mədəni diplomatiyanın canlı elementləridir.

Sənət, millətin dünyaya təqdim etdiyi emosional brend kimidir.

Rəqsanə Babayeva

Əgər bir ölkə öz mədəniyyətini yüksək səviyyədə göstərə bilirsə, onun haqqında yaranan beynəlxalq imic də müsbət olur.

Səssiz elçilər – sənətkarlar

Diplomatlar imzalarla, sənətkarlar isə hisslərlə danışır.

Bəzən bir bəstəkarın yaratdığı musiqi, bir aktyorun səhnədə canlandırıdığı obraz, bir rejissorun çəkdiyi film, bir rəssamın əsəri – illərlə davam edən rəsmi danışıqlardan daha çox təsir gücünə malik olur.

Məsələn, Üzeyir Hacıbəylinin “Koroğlu” operası dünyanın bir çox səhnələrində səslənərkən Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq ruhunu nümayiş etdirir.

Qara Qarayevin və Fikrət Əmirovun əsərləri, Arif Məlikovun “Məhəbbət əfsanəsi”, Rəşid Behbudovun səsi, Zeynəb Xanlarovanın ifaları — bunlar hamısı mədəni diplomatiyanın parlaq nümunələridir.

Müasir dövrdə də gənc rejissorlar, rəssamlar, musiqiçilər, yazıçılar beynəlxalq festivallarda Azərbaycan adını ucaldırlar. Bu, təkcə şəxsi uğur deyil – dövlətin mədəni xəritəsinin genişlənməsidir.

Mədəniyyət və milli brendin formalaşması

Hər bir ölkə dünyaya bir obrazla tanınır.

İtaliya – incəsənətin, Fransa – modanın, Yaponiya – texnologiya ilə yanaşı, estetikanın, Türkiyə – mədəni irs və serialların ölkəsidir.

Azərbaycan üçün bu obrazın əsas xətti – qədimliklə müasirliyin vəhdəti ola bilər.

Bizim xalçaçılıq ənənələrimiz min illik tarix daşıyır, amma müasir rəssamlar bu motivləri yeni formalarla

birlişdirərək dünya sərgilərində təqdim edirlər.

Bakı şəhərinin memarlıq panoraması – Qız qalası ilə Alov qüllələrinin bir arada durması – mədəni diplomatiyanın vizual təzahürüdür: qədim ruh və müasir nəfəs yan-yana.

Hər bir film, teatr tamaşası, rəsm sərgisi və musiqi layihəsi Azərbaycan haqqında beynəlxalq ictimaiyyətin təəssüratını formalaşdırır.

Yəni sənət – diplomatik sənəddir, sadəcə möhürsüz və imzasız bir sənəd.

Regional mədəniyyət ocaqlarının rolu

Böyük mədəni diplomatiya təkcə paytaxtlardan başlamır. Əslində, onun kökləri regionlardakı mədəniyyət mərkəzlərində, xalq teatrlarında, incəsənət məktəblərində formalaşır.

Çünki burada xalqın ruhu təzə nəfəs alır, istedadlar yetişir və yerli sənət universal mədəniyyətin parçasına çevrilir.

Beyləqan, Quba, Şəki, Gəncə kimi şəhərlərdə fəaliyyət göstərən mədəniyyət evləri, teatr kollektivləri yalnız yerli auditoriya üçün yox, həm də ölkənin ümumi mədəni imici üçün önəmlidir.

Bu ocaqlarda hazırlanan tamaşalar, musiqi gecələri, sərgilər gələcək beynəlxalq layihələr üçün zəmin yaradır.

Bir xalq teatri tamaşasında səslənən muğam, xalq geyimi, xalq oyunu — əslində, diplomatiyanın ilkin mərhələsidir. Çünki oradan başlayan sənət bir gün səhnədən səfirliyə, oradan da dünyaya uzanır.

Mədəni diplomatiya və sülh missiyası

Sənət insanların qəlbinə yol tapır, orada nifrətə yer qoymur.

Bu səbəbdən də mədəni diplomatiya yalnız təbliğat vasitəsi deyil, həm də sülhün dilidir.

Müharibədən, siyasi gərginlikdən yorulmuş xalqların arasında körpü salmağın ən yumşaq, amma ən dərin yolu — mədəniyyətin paylaşılmasıdır.

Birgə sərgilər, musiqi layihələri, kino festivalları xalqları bir araya gətirir.

Çünki sənət din, dil, sərhəd tanımır.

Bəzən birgə səhnədə oxunan mahnı, birgə çəkilən film, ortaq tamaşa – illərlə davam edən diplomatik gərginliyi azalda bilir.

Azərbaycan mədəniyyətinin bu baxımdan oynadığı rol xüsusiyyətdir.

Qarabağın azad olunmasından sonra keçirilən mədəni tədbirlər, bərpa olunan abidələr və musiqi festivalları təkcə mədəni canlanma deyil, həm də sülh mesajıdır.

Sənət vasitəsilə dünya xalqımızın yaradıcılıq və yeni-dənqurma ruhunu görür.

Gələcəyə baxış – mədəniyyətin strateji dəyəri

Mədəni diplomatiya qısamüddətli layihə deyil, uzun-müddətli strateji siyasətdir.

Bu siyasətin uğuru üçün sənətkarların, dövlətin və cəmiyyətin birgə fəaliyyəti lazımdır.

Sənətkar dövlətin təmsilçisinə çevrilmədən, amma onun ideallarını daşıyaraq öz azad yaradıcılığı ilə milli dəyərləri dünyaya çatdırmalıdır.

Teatr, kino, ədəbiyyat, moda, dizayn, hətta kulinariya – hər biri diplomatiyanın bir qolu ola bilər.

Azərbaycan mətbəxi, muğam, xalça, memarlıq – bunlar təkcə mədəni simvollar deyil, həm də iqtisadi və turizm gücünü artıran amillərdir.

Bu sahələrin inkişafı həm xalqın rifahına, həm də dövlətin beynəlxalq nüfuzuna xidmət edir.

Səssiz, amma təsirli diplomatiya

Mədəni diplomatiya qılıncaş, sözsüz, lakin güclü təsirli bir qüvvədir.

Siyasət dəyişə bilər, amma musiqi, teatr, ədəbiyyat qalır.

Bir film, bir mahnı, bir səhnə obrazı bəzən illərlə dövlətin imicini qoruyur.

Sənət, millətin ruhunu dünyaya daşıyan səssiz elçidir.

O, dilləri deyil, qəlbləri birləşdirir.

Və hər dəfə bir səhnədə muğam səslənəndə, bir rəssam əsərində Xarı Bülbülü çəkəndə, bir gənc rejissor Qarabağdan film çəkəndə — Azərbaycan diplomatiyası öz işini görür.

Sadəcə səssiz, amma çox təsirli bir şəkildə.

19. Mədəni savadlılıq – yeni dövrün zərurəti

Dünyanın sürətlə dəyişdiyi XXI əsrdə “bilikli olmaq” artıq kifayət deyil.

İndi fərdi uğurun və ictimai inkişafın əsas şərtlərindən biri mədəni savadlılıqdır.

Texnologiya, informasiya və süni intellekt çağında insanlar getdikcə daha çox məlumat toplayır, amma bu məlumatları mədəni dəyərlərlə süzməyi unudurlar.

Əslində, mədəni savadlılıq — biliklə zövqün, tərbiyə ilə dəyərlərin və insani ölçülərin harmoniyasıdır.

Bu anlayış təkcə ədəbiyyat oxumaq, teatrı sevmək və ya muzeyə getməklə ölçülmür.

Mədəni savadlılıq – insanın özü, cəmiyyəti və dünyanı anlama bacarığıdır.

Mədəni savadlılıq nədir?

Bəzən “mədəniyyət” sözünü çox səthi anlayırıq: geyim, davranış, ədəb qaydaları...

Halbuki bu, onun yalnız görünən tərəfidir.

Mədəni savadlılıq — dəyərləri tanımaq, fərqləri qəbul etmək, estetik duyumu inkişaf etdirmək və mənəvi zövqlə düşünmək deməkdir.

Yəni mədəni savadlı insan o kəsdir ki, o, yalnız texniki biliklərlə deyil, həm də ruhi zənginliklə silahlanıb.

O, musiqidə səsi, ədəbiyyatda sözü, incəsənətdə duyğunu, tarixdə mənanı görməyi bacarır.

Mədəni savadlılıq, əslində, insanın özünü tanımasının bir formasıdır.

Çünki kim olduğunu bilmək üçün, hansı mədəniyyətin övladı olduğunu dərk etməlisən.

Yeni dövrün çağırışı: informasiya, amma mənasızlıq

Bu gün informasiya sürətlə çoxalır, amma məlumat bolluğu dəyərləri əvəz etmir.

Gənclik sosial şəbəkələrdə gündə yüzlərlə məlumatla qarşılaşır, amma bunların çoxu mədəni dərinlikdən uzaqdır.

Məhz bu səbəbdən “mədəni savadlılıq” anlayışı bu dövrdə daha vacib və həyati məsələyə çevrilir.

İndi insan bir kliklə dünya xəbərlərini oxuya, xarici dillərdə danışa, robot proqramlaya bilər.

Amma eyni zamanda, o insan öz xalqının mahnısını, dastanını, folklorunu, ədəbiyyatını tanımırsa –

daxili boşluq yaranır.

Texnologiya bizi məlumatlı, amma emosional və mənəvi baxımdan kasad edə bilər.

Ona görə də hər bir gənc öz intellektinə mədəni yaddaş əlavə etməlidir.

Çünki bu yaddaş – onun milli kodudur.

Mədəni savadlılıq və milli kimlik

Azərbaycan gəncliyi üçün mədəni savadlılıq sadəcə şəxsi keyfiyyət deyil, həm də milli məsuliyyətdir.

Çünki bu torpaqda yetişən hər bir gənc – öz xalqının daşıyıcısı və davamçısıdır.

Bizim musiqimiz, poeziyamız, xalça naxışlarımız, dastanlarımız – hamısı milli kimliyimizin vizual və səsli ensiklopediyasıdır.

Əgər bir gənc Füzulini, Üzeyir bəyi, Nəvəisi, Səməd Vurğunu, Mikayıl Müşfiqi tanımırsa, onun dünyagörüşü natamamdır.

Bu tanışlıq yalnız ədəbiyyat dərsinin deyil, mədəni kimlik tərbiyəsinin bir parçasıdır.

Prezident İlham Əliyevin gənclərlə bağlı çıxışlarında da bu ideya tez-tez vurğulanır: “Biz gəncləri müasir dövrün tələblərinə uyğun yetişdirməliyik, amma onların milli-mənəvi köklərinə bağlılığını da daim qorumaq vacibdir.”

Bu fikir mədəni savadlılığın mahiyyətini çox aydın izah edir:

gənclik texnologiyanı bilməli, amma mədəni kökünü itirməməlidir.

Gənclik və mədəni məsuliyyət

Gənclərin bir hissəsi mədəniyyətə marağın azaldığını deyir.

Əslində, problem marağın yox, dərin baxışın çatışmazlığıdır.

Gənc insan teatrı, kitabı, musiqini təkcə əyləncə kimi yox, daxili inkişafın vasitəsi kimi görməlidir.

Mədəni savadlılıq gənci həm də zövq formalaşdıran fərd edir.

O artıq təsadüfi trendlərin deyil, estetik dəyərlərin ardınca gedir.

Bu isə tədricən cəmiyyətin ümumi səviyyəsini qaldırır.

Mədəni baxımdan zəngin gənc — tənqidi düşünən, tolerant, yaradıcı və sosial məsuliyyətli olur.

Belə gənclər cəmiyyətin gələcəyini formalaşdırır, çünki onlar dəyər əsasında düşünürlər.

Mədəni savadlılıq təhsildə necə formalaşır?

Mədəni savadlılıq təkcə ailədən və ya şəxsi maraqdan qaynaqlanmır; o, təhsil sisteminin fəlsəfəsinə daxil edil-

məlidir.

Məktəblərdə və universitetlərdə “mədəniyyət” dərsləri, ədəbiyyat, incəsənət, fəlsəfə, tarix fənləri sadalayıcı deyil, düşündürücü şəkildə tədris olunmalıdır.

Təəssüf ki, bəzi hallarda bu fənlər “əsas” deyilmiş kimi ikinci plana atılır.

Halbuki məhz onlar gəncin düşünmə mədəniyyətini formalaşdırır.

Mədəni savadlılıq həm də “dil mədəniyyəti”, “ünsiyyət mədəniyyəti”, “etik davranış” kimi

praktik həyat bacarıqlarına təsir edir.

Yəni bu anlayış yalnız humanitar sahəyə deyil, həyat tərzinə aiddir.

Texnologiya və mədəni zövq

Rəqəmsal dövrdə mədəni savadlılıq həm də rəqəmsal zövq tələb edir.

İndi gənclər sənəti və ədəbiyyatı çox vaxt ekran vasitəsilə qəbul edir.

Bu səbəbdən onların zövq dünyası alqoritmlərlə yönəldilir.

Əgər mədəni filtr yoxdursa, insan bədii dəyəri olmayan, səthi və səs-küylü məzmunun əsiri olur.

Ona görə gənclər rəqəmsal dünyada da seçici zövqə sahib olmalıdır.

Bədii filmlərlə, sənədli sənətlə, klassik musiqi və kitablarla tanışlıq

bu filtrin formalaşmasında böyük rol oynayır.

Çünki mədəni savadlılıq – yalnız məlumatlı olmaq deyil, doğru seçim bacarığıdır.

Mədəni savadlılığın dövlət səviyyəsində əhəmiyyəti

Mədəni savadlı cəmiyyət — davamlı və dayanıqlı inkişafın təminatıdır.

Bu baxımdan dövlət siyasətində mədəniyyət və təhsilin birləşməsi strateji əhəmiyyət daşıyır.

Mədəniyyət sahəsindəki dövlət proqramları, gənclərin yaradıcılıq layihələri, festival və mədəni tədbirlər bu ideyanın reallaşmasına xidmət edir.

Prezident İlham Əliyevin və Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsləri ilə

müxtəlif mədəni layihələrin dəstəklənməsi, gənc istedadların tanınması bu istiqamətdə praktik nəticələr verir.

Bu, sadəcə incəsənətə yatırım deyil — düşünən və dəyərli gəncliyə sərmayədir.

Mədəni savadlılıq və sosial harmoniya

Cəmiyyətin sağlam olması üçün təkcə qanunlar və iqtisadiyyat kifayət etmir.

Əxlaq, davranış, empatiya, estetik hiss – bunlar mədəni savadlılığın əsas tərkibləridir.

Mədəni savadlı fərd nifrəti yox, anlayış, qarşıdurmanı yox, ünsiyyəti seçir.

Belə fərdlər cəmiyyətin “emosional toxumasını” gücləndirir.

Mədəniyyət yalnız muzeylərdə və ya səhnədə deyil — insan münasibətlərində yaşayır.

Bir gülüş, bir təşəkkür, bir incə davranış da mədəniyyətin təzahürüdür.

Ona görə də mədəni savadlılıq həm ictimai harmoniya, həm də ruhi balans yaradır.

Mədəni savadlılıq XXI əsrin ən vacib bacarıqlarından biridir.

Çünki bu bacarıq insanı informasiya selində yönləndirir, ona dəyərlərlə düşünməyi, ruhla yaşamağı öyrədir.

Mədəni savadlı gənc — öz xalqının tarixini bilir,

başqasının mədəniyyətinə hörmətlə yanaşır,

bədii dəyərlə kommersiya zövqünü ayırd edə bilir.

Bu gün Azərbaycan gəncliyi texnologiyanın önündə dayanır,

amma unutmamalıdır ki, mədəni zənginlik onun ən güclü silahıdır.

Çünki savadsız güc cəmiyyətə xətdər gətirə bilər,

amma mədəni bilik – həm millətin, həm insanlığın gələcəyini qoruyar.

Əsl inkişaf yalnız texnologiyada deyil, mədəni şüurda baş verir.

Və bu şüur formalaşdıqca cəmiyyətin səviyyəsi, insanın zövqü,

millətin gələcəyi də yüksəlir.

20. Mədəni yaddaş və itirilən izlər

Mədəniyyət yalnız xalqın yaratdığı sənət abidələri, folklor nümunələri, memarlıq izləri və ya kitab rəflərində toplanmış tarix deyil. Mədəniyyət, ilk növbədə, yaddaşdır — insanın özünü dərk etməsinin ən incə qatında yaşayan, nəsillər boyunca daşınan və toplumun kollektiv şüurunda kök atan yaddaş. Bu yaddaş həm gözə görünən faktlarla, həm də görünməyən duyğularla formalaşır; hər bir daşın üstündəki oyma, hər bir bayatının içindəki kədər, hər bir aşığın səsndəki titrəyiş bir zamanların nəfəsini bu günə daşıyır. Lakin yaddaşın bir də unudulan, itirilən tərəfləri var — zamanın tozu altında qalan detallar, nəsillərarası ötürülməyən biliklər, dəyişən şəhər mənzərələrinin içində səsi eşidilməyən izlər.

Azərbaycan mədəniyyəti minilliklər boyunca qovuşan, qarışan, yenilənən qatların üzərində dayanır. Bu torpaqda Qobustanın qayaüstü rəsmləri ilə Qarabağın muğam məktəbi, Şirvan memarlığı ilə Qazax aşığı məktəbi, Şəki ipək yolu mirası ilə Naxçıvan türbə ənənələri eyni mədəni xəritənin müxtəlif dillərdə danışan parçalarıdır. Bu parçalar bir bütöv yaradır, lakin bütövün içində zaman-zaman itən, unudulan, öz yerini yeniliyinə verən izlər də çoxdur. Bugünkü yazının məqsədi həmin izlərin necə itməsi, nəyi təmsil etməsi və mədəni yaddaşın qorunmasında insanın — xüsusilə də gənc nəslin — rolunun hansı əhəmiyyət daşıdığını araşdırmaqdır.

Mədəni yaddaşın təbiəti: görünən və görünməyən qatlar

Mədəni yaddaşın birinci qatını maddi dəyərlər təşkil edir. Memarlıq abidələri, etnoqrafik predmetlər, qədim yaşayış yerləri, tarixi sənədlər — bütün bunlar insan fəaliyyətinin izlərini daşıyan, toxunula bilən yaddaş formalarıdır. Onların qorunması nisbətən mümkündür: restavrsasiya edilə bilər, muzeyə çevrilə bilər, saxlanıla bilər. Lakin yaddaşın görünməyən, lakin daha həssas olan ikinci qatı — mənəvi dəyərlər — çox zaman elə bu maddi izlərdən daha tez itir. Bu qatın içində dil, xalq yaddaşı, dastanlar, əfsanələr, xörək mədəniyyəti, toylardakı kiçik mərasim nüansları, bayramların incə ritusalları kimi saysız elementlər dayanır.

Mənəvi yaddaşın itməsi adətən səssiz baş verir. Bir mahnının müəyyən bir bəndi nəsildən-nəslə ötürülmədikdə yox olur, bir bölgənin toy adətindəki unudulmuş bir hərəkət zamanla heç kim tərəfindən xatırlanmır, bir vaxtlar məişətdə istifadə olunan sözlər dildən çıxır, onların yerini yeni ifadələr tutur. Bu proses bəzən təbii sayılır, çünki zaman dəyişir, həyat dəyişir, texnologiya dəyişir. Lakin unutmaqla yenilənmək eyni proses deyil. Birincisində boşluq yaranır; ikincisində isə köhnə yeni ilə bir dialoq quraraq dəyişir. Mədəni yaddaş bu dialoqla sağ qalır.

İtirilən izlərin sükutu

Azərbaycan mədəniyyətində itirilən izlərə baxdıqda ilk olaraq bölgə kimliyinin zəifləməsi diqqət çəkir. Məsələn, Qazaxın qədim nağılcıları, Şəkinin toy qapısı ənənələri, Lənkəranın bəzi şivə sözləri indi artıq yalnız yaşlı nəsildə yaşayır. Bu itkilərin hər biri mədəniyyətin “kiçik

hekayələri"ni əlimizdən alır. Bölgə kimliyi zəiflədikcə, bütöv kimlik də daha kəsik, daha səthsel görünməyə başlayır.

Digər tərəfdən, şəhərləşmə ilə kənd mühitinin arasındakı sərhad genişləndikcə köhnə məişət bilikləri də itib gedir. Bir vaxtlar kənd evlərinin həyətlərində həyat fəaliyyətinin təbiətə bağlı bir ritmi vardı: su götürmə qaydaları, odun yığma adətləri, süfrə düzülüşü, qonaq qarşılama ənənələri... Bunların böyük qismi bu gün yalnız foto yaddaşında qalıb. Hər yeni nəsil bu ritmdən bir qədər daha uzaq düşür.

Bəzən itirilən izlər daha görünən olur: köhnə tikililərin sökülməsi, tarixi məhəllələrin yenilənməsi, məscidlərin və karvansaraların əvvəlki vəziyyətlərinin dəyişməsi. Lakin burada məq sədi yalnız memarlıq deyil; həm də həmin məkanların bir zamanlar insan həyatında oynadığı rolun unudulmasıdır. Bir içərişəhər küçəsindəki köhnə dükanın bağlanması ilə təkcə ticarət nöqtəsi deyil, həm də oradan keçən xatirələrin axını dayanır.

Mədəni yaddaşın daşıyıcıları

Hər nəsil özündən əvvəlkilərin izlərini daşıyır. Bunu bəzən fərqi nə varmadan edirik: bayatılardan birini nə-nəmizdən eşidirik, adət ənənələri toyda gözümüzün önündə canlanır, bir mahnı kəndimizin səsinin kimliyə necə hopduğunu xatırladır. Bu prosesdə ailə ən böyük rol oynayır. Nənə-babaların danışdığı hekayələr mədəni yaddaşın ən qorunan formasıdır. Lakin bu gün ailə strukturunda baş verən dəyişikliklər — birlikdə yaşamağın azalması, gənclərin daha çox şəhərə yönəlməsi — yaddaşın ötürülmə mexanizmini zəiflədir.

Məktəb və təhsil sistemi də mühüm daşıyıcıdır. Uşaq

kitablarda oxuduğu nağıllardan, dərsliklərdə gördüyü şəkillərdən, müəllimin ağzından eşitdiyi ifadələrdən mədəni çalarları qavrayır. Bu gün Azərbaycan təhsil sistemində milli mədəniyyətin daha dərinədən öyrədilməsi üçün atılan addımlar yaddaşın gücləndirilməsi baxımından önəmlidir. Amma bununla yanaşı, mədəniyyətin canlı şəkildə öyrədilməsi — şagirdlərin bölgələrə səfərləri, ustad sənətkarlarla görüşləri, muzey proqramları — daha təsirli olur. Çünki mədəniyyət yalnız kitabdan öyrənilmir; o, yaşanmalı, hiss edilməlidir.

İtki hissi və nostalji

Azərbaycan cəmiyyətində son illər nostalji meyli güclənib. Sosial şəbəkələrdə köhnə Bakı küçələrinin şəkilləri, Sovet dövrü məişət görüntüləri, kənd həyatından epizodlar daha çox paylaşılır. Bu nostaljinin arxasında sadəcə keçmişə həsrət dayanarmış kimi görünsə də, əslində mədəni yaddaşın sürətlə dəyişməsi insanlarda “dayaq nöqtəsi” boşluğu yaradır. İnsan keçmişə baxaraq mənzərəni bütövləşdirmək istəyir — çünki yaddaş parçalandıqca gələcəyi duymaq çətinləşir.

Nostalji hər zaman mənfi deyil. O, bizi arxaya baxmağa deyil, köklə yenidən əlaqə qurmağa səsləyir. Ancaq nostalji yalnız fotosəkil bəyənməkdən ibarət qaldıqda, mədəni yaddaşın yenidən dirçəlməsi baş vermir. Mədəni yaddaş üçün hər nostalji hissini bir fəaliyyətə çevirmək lazımdır: bir qədim yemək reseptini öyrənmək, xalq mahnılarına qulaq asmaq, uşaqlara nağıl danışmaq, bölgələrə səyahət etmək, qədim sənətkarlıq nümunələrini dəstəkləmək... Beləcə, unudulan izlər təkcə xatirə kimi deyil, yaşayan ənənə kimi qaydır.

Modernləşmə və yaddaş arasında dialoq

Modern Azərbaycan cəmiyyəti sürətlə dəyişir: texnologiyanın inkişafı, yeni şəhər mədəniyyətinin formalaşması, iqtisadi strukturun yenilənməsi insanların gündəlik həyat ritmini də dəyişdirir. Bu dəyişikliklər təbii və qaçılmazdır. Lakin modernləşmənin ən böyük riski yaddaşa dialoqu itirməsidir. Yeni nəsil üçün keçmiş “yavaş”, “köhnə” görünə bilər; keçmişin bilikləri bəzən faydasız sayılır. Halbuki keçmişin hər detallı bugünkü kimliyimizin bir hissəsidir.

Mədəni yaddaşa modernləşmə arasında sağlam münasibət yaratmaq üçün iki prinsip vacibdir:

1. Keçmişə muzeyləşdirməmək — yeni mədəniyyət yalnız qorunan, toxunulmaz bir əşya kimi dondurulmamalıdır. O, gündəlik həyata inteqrasiya olunmalıdır. Məsələn, milli musiqi müasir kompozisiyalarla dialoqa girə bilər, xalq sənətkarlığı müasir dizaynla birləşdirilə bilər, qədim bayramlar çağdaş interpretasiyalarla yeni nəsilə təqdim oluna bilər.

2. Yeniliyi köksüzləşdirməmək — modern dəyişikliklərin milli kimlikdən uzaq düşməməsi üçün mədəni elementlər yeniliklərin içində yer almalıdır. Yeni şəhər məkanları milli memarlıq elementlərini özündə daşıya bilər, yeni media məzmunlarında Azərbaycan folkloru, tarixi və simvolikası nümayiş etdirilə bilər.

Yaddaşı qorumağın gələcəyi

Azərbaycan mədəni yaddaşının qorunması təkcə dövlət qurumlarının, muzeylərin, institutların işi deyil — fərdi səviyyədə hər kəsin məsuliyyətidir. Gənc nəslin bu məsuliyyəti hiss etməsi üçün mədəniyyətin canlı təqdimatı,

interaktiv layihələr, cəlbədicə sənət formatları vacibdir. Bu gün bir çox gəncin folklor musiqisinə yenidən maraq göstərməsi, milli geyimlərin müasir modada yer alması, qədim memarlıq abidələrinin geniş turist proqramlarına daxil edilməsi bu prosesin müsbət nümunələridir.

Eyni zamanda, rəqəmsal arxivlərin yaradılması, bölgə dialektlərinin sənədləşdirilməsi, unudulmaqda olan toy və mərasim adətlərinin çəkilib qeydə alınması gələcək üçün mühüm bir yaddaş bankı yaradır. Rəqəmsal dövrün üstünlüyü ondadır ki, bir dəfə qeydə alınan informasiya zamanın aşınmasından qorunur və gələcək nəsillərə daha təhlükəsiz ötürülür.

Yaddaşın izləri bizi haraya aparır?

Mədəni yaddaş sadəcə dünəni xatırlamaq deyil. O, həm də bu günün mənasını başa düşməkdir. Azərbaycan mədəniyyətində itirilən hər iz bir sual yaradır: biz nəyi unutduq və niyə unutduq? Bu suallar bizi özümüzə aparan yolları açır. Hər iz yaradıcı bir enerjinin, bir həyat ritminin göstəricisidir. O izlər unudulduqca, cəmiyyətin içində boşluqlar yaranır; həmin boşluqları doldurmaq isə yalnız yeni, köklərə bağlı yaradıcılıqla mümkündür.

Bu gün Azərbaycan cəmiyyəti həm modern dünyaya açılır, həm də öz kökləri ilə yenidən bağ qurur. Bu prosesdə mədəni yaddaş körpü rolunu oynayır — keçmişdən gələcəyə uzanan, bəzən görünməsə də bütün kimliyi daşıyan bir körpü. Hər birimiz bu körpünün üzərində addımlayırıq və hər addımımız gələcək nəsillərin yaddaşına çevriləcək.

Unudulan izləri xatırlamaq yalnız keçmişə boylanmaq deyil — gələcəyi daha möhkəm qurmaqdır.

21. Yaddaş və itirilən simvollar: xalqın ruhu harada gizlənib?

Zaman hər şeyi dəyişdirir. Dəyişməyən tək bir şey var – insanın öz kökünə olan ehtiyacı. Bu ehtiyac bəzən musiqinin bir sədasında, xalçanın bir naxışında, ya da qədim bir bayramın qoxusunda özünü göstərir. Mədəni yaddaş dediyimiz o görünməz qüvvə millətin ruhunu, varlığını qoruyub saxlayan ən böyük xəzinədir.

Hər xalqın mədəni yaddaşı onun kimliyidir. Amma yaddaş yalnız muzeydə qorunan bir əşya deyil, canlı orqanizmdir. O nəfəs alır, danışır, dəyişir və bizdən qayğı gözləyir. Mədəni yaddaşın qorunması – tək-cə keçmiş saxlamaq deyil, gələcəyi formalaşdırmaq məsuliyyətidir.

İtirilən simvollar – ruhumuzun qırıq parçaları

Biz çox vaxt gündəlik həyatın tələskənliyində xalqımızın əsrlər boyu yaratdığı simvolları – xalçadakı quşu, kəmərdəki ulduzu, sazın səsindeki çağırışı – görmürük. Halbuki hər biri bir məna daşıyır.

Xalça naxışlarında minillik tarix yatır: “Buta” sevgini, “Sarmaşıq” həyatın davamını, “Qoçbuynuzu” igidliyi, “Səkkizguşəli ulduz” Tanrıya bağlılığı ifadə edir. Biz bu simvolları sadəcə naxış kimi görməyə başladığımız an, mənəvi körpünü itiririk. Hər naxış, hər rəng bir düşüncə sistemidir; atalarımızın kainatı anlama modelidir.

Bugünkü gənc nəsil bu kodları oxumaqda çətinlik çəkir. Çünki məktəb proqramları, informasiya axını, sosial mediada yayılan qlobal simvollar çox zaman milli düşüncənin dərin qatlarını kölgədə qoyur. Amma xalq öz köklərini unutduqca, yad təsirlər içində ruhən kiçilir.

Xalq yaddaşının daşıyıcıları

Mədəni yaddaş təkcə yazılı tarixdə deyil, həm də sözsüz ötürülən ənənələrdə yaşayır. Nənələrimizin “layla”sı, ustaların “dua”sı, kənd toylarında çalınan “yallı”lar — bunlar hamısı xalqın kodlaşdırılmış xatirələridir.

Məsələn, “Kosa-Kosa” və “Novruz” mərasimlərində oynanan hər hərəkət – torpağın oyanışına, insanın təbiətlə vəhdətinə işarədir. Biz bu mərasimləri “əyləncə” kimi görsək də, onlar dərin mədəni semantikaya malikdir.

Eləcə də “aşiq sənəti” – yalnız sazla qoşma söyləmək deyil, həm də xalqın yaddaşını diri saxlamaq missiyasıdır. Hər aşiq öz dövrünün salnaməçisidir. Əgər bu gün gənclər aşiq dastanlarını anlamırsa, bu, təkcə marağın azalması deyil, həm də yaddaşın zəifləməsidir.

Modernləşmə və unudulmaq təhlükəsi

Texnologiyanın, sosial medianın, qlobal mədəniyyətin artması ilə insanlar “universal” olmaq istəyir. Amma universallıq, bəzən “özünə yadlaşmaq” demək olur. Ən pisi odur ki, bu yadlaşma yavaş, səssiz və “müasirlik” adı ilə baş verir.

Məsələn, gənclər xalq geyimlərini yalnız “səhnə kostyumu” kimi görür, milli ornamentlərdən ilham almaq əvəzinə, Qərb markalarının simvollarını geyimlərinə yapışdırırlar. Halbuki dünya modasında etnik motivlərə dönüş tendensiyası güclənir.

Azərbaycan və türk mədəniyyətinin zəngin vizual simvolları — “buta”, “xarı bülbül”, “bədi kalliqrafiya” — həm estetik, həm fəlsəfi dəyərlər daşıyır. Biz onları gündəlik həyatımıza, dizayna, sənətə qaytarmaqla yaddaşın canlanmasına xidmət edə bilərik.

Mədəniyyət – dövlətin səssiz dayağı

Bəzən düşünürük ki, mədəniyyət yalnız “keçmiş”lə bağlıdır. Amma əslində, dövlətin ideoloji sütunlarından biri də mədəni dəyərlərdir. Güclü dövlətlər mədəni simvollarını dünyaya ixrac edir – kinoda, musiqidə, memarlıqda, brendlərdə.

Azərbaycanın son illərdə mədəni irsə, teatr və folklor sənətinə göstərdiyi diqqət təsadüfi deyil. Dövlət teatrlarının, xalq kollektivlərinin, mədəniyyət evlərinin fəaliyyətinin bərpası təkcə incəsənət deyil, milli yaddaşın bərpasıdır.

Bu istiqamətdə rayon mədəniyyət mərkəzlərində aparılan işlər – festival və teatr layihələri – regionların mənəvi dirçəlişində mühüm rol oynayır.

Simvolları yenidən oxumaq – gələcəyə baxış

İtirilmiş simvolları tapmaq təkcə arxeoloqların yox, həm də sənətkarların işidir. Rəssamlar, rejissorlar, yazıçılar, musiqiçilər öz əsərlərində milli simvolları çağdaş dildə təqdim etməlidir.

Sənət insanı keçmişlə bu gün arasında vasitəçi kimi çıxış etməyə vadar edir.

Teatr səhnəsində qədim bir motiv – məsələn, “Xızır” obrazı, yaxud “Su” elementinin təmizləyici funksiyası – yeni bədii məna ilə təqdim oluna bilər. Bu yolla mədəni yaddaş unudulmur, əksinə, müasir təfəkkürlə yenidən doğulur.

Yaddaş yalnız qorunmalı deyil, həm də yenidən oxunmalıdır. Çünki hər nəsil öz dövrünün dilində həmin yaddaşı tərcümə etməlidir. Əks halda, ən gözəl simvollar belə muzeylərin tozlu guşələrində qalır.

Yaddaşın qorunmasında teatrın rolu

Teatr — canlı sənətdir. O, hər tamaşada yenidən doğulur. Buna görə də teatr xalqın mədəni yaddaşının ən güclü qoruyucularından biridir.

Bir tamaşada qədim oyun elementlərinin, xalq musiqisinin, milli geyimin, simvolik hərəkətlərin istifadəsi – sadəcə estetika deyil, həm də yaddaşın səhnəyə qayıdışıdır.

Xalq teatrlarının fəaliyyəti bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Onlar şəhərlərin təmtəraqlı səhnələrində yox, xalqın içində, insanların gündəlik həyatına yaxın mühitdə doğulur. Bu teatrlar unudulmaqda olan simvolları yenidən dirildirlər.

Hər tamaşa bir dua kimidir – keçmişə sayğı, gələcəyə ümid. Bu mənada mədəniyyət evləri və xalq teatrları təkəcə sənət ocaqları deyil, həm də xalqın mənəvi qəlasıdır.

Yaddaş yaşadıqca xalq da yaşayır

Mədəni yaddaş bir xalqın kollektiv ruhudur. Onu itirən millət, sanki, ruhunu itirir. Amma o ruh hələ yaşayırsa, deməli, simvollar tam yox olmayıb – sadəcə tozlanıb, səssizcə bizi gözləyir.

Bizim vəzifəmiz onları yenidən tapmaq, anlamını dərk etmək və gələcək nəsillərə ötürməkdir.

Bir xalqın naxışında, bir mahnının sədasında, bir tamaşanın səhnəsində – xalqın ruhu yaşayır.

Və o ruhu qorumaq hər birimizin mənəvi borcudur.

22. Nədir mədəniyyət?

Mədəniyyət bir cəmiyyəti digər cəmiyyətlərdən fərqli edən, keçmişdən bəri dəyişməyə davam edən, özünə-məxsus sənəti, inancları, adət-ənənələri, anlayışı və davranışı ilə onun kimliyini formalaşdıran yaşayış və düşüncə tərzidir.

Xalqın maddi və mənəvi dəyərlərinin məcmusuna mədəniyyət deyilir.

Tarixi-ictimai inkişaf prosesində yaranmış bütün maddi və mənəvi dəyərlərin, onların yaradılması və sonrakı nəsillərə ötürülməsi üçün istifadə olunan vasitələrin məcmusu, insanın öz təbii və sosial mühiti üzərində hökmranlığının miqyasını göstərir. Və insanın və cəmiyyətin inkişafının müasir səviyyəsi, insanın yaratdığı və nəsil-dən-nəsilə ötürdüyü maddi və mənəvi dəyərlərdir.

"Mədəniyyət" anlayışının latın dilindən tərcüməsi "julture"- "becərmək", "bəsləmək", "yaxşılaşdırmaq" deməkdir. Bu sözün ilkin mənası torpağın becərilməsi, əkinçilik, torpağın işlənilməsi idi. Tədricən insanların fəaliyyət dairəsi genişləndi və "mədəniyyət" sözü daha geniş bir mənə daşımağa maarifçilik, bilik, adət-ənənə kimi sözlər kimi tanınmağa başladı.

Mədəniyyət (cultura) sözü ilk olaraq Qədim Romada təcəssüm etmişdir. Bu sözün ilk mənası torpaqsüənəlik və bitkiçilik anlamına gəlmişdir. Bu söz zamanla dəyişərək insanın əxlaqı, tərbiyəsi örnək yaşam tərzində işlədilməyə başlamışdır. Tarixdə Maarifçilik əsri kimi tanınmış XVIII əsrdə mədəniyyət anlayışı ancaq mənəvi mədəniyyət statusunda işlədilmişdir. "Cultura" termini geniş mənalar kəsb etməyə başladı. Buraya bilikli, tərbiyəyəli, düşüncəli, xoş ünsiyyətli, başqalarına qarşı hörmətli, xalqın tarixi, dili, dini, adət-ənənəsi, elmi, ədəbiyyat

və incəsənəti daxil idi. Mənəvi dəyərlər həm də insanı cəmiyyətdə formalaşdıran, inkişafa kömək edən davranış qaydaları, dünya sivilizasiyasının təməli qoyulandan yaranmağa başlamış və davam etməkdədir.

Bu gün ki, günümüzdə mədəniyyət maddi və mənəvi mədəniyyət olaraq tanımlanır. Maddi mədəniyyətə tarixi abidələr və s... kimi anlayışlar, mənəvi mədəniyyətə isə adət- ənənə və s... anlayışlar daxildir. İncəsənət, teatr, musiqi mənəvi mədəniyyət nümunəsi olub insanlara xoş duyğuları aşılamaqla yanaşı nəsildən – nəsilə ötrülərək yaşadılır. İnsan hansı mədəni mühitdə doğulub yaşayırsa o mühitin mədəniyyəti ilə mədəniyyətə xas davranış nümunələri və düşüncə sistemi, dolayısıyla şəxsiyyət əldə edir.

Mədəniyyətin əhəmiyyəti nədir?

Mədəniyyəti xarakterizə edən ortaq dəyərlər, adət-ənənələr və tarixlər insanın düşüncə tərzini, hərəkətlərini və dünyaya baxışını formalaşdırır. Ortaq mədəni irs qrupun üzvlərini birləşdirir və cəmiyyətdə qəbul və aidiyyət hissi yaradır.

Hər bir xalqın özünəməxsus mədəniyyəti vardır. Bu mədəniyyəti yaşatmaq, nəsildən- nəsilə ötürmək onun hər bir fərdinin mənəvi borcudur. Çunki mədəniyyəti yaşayan, var olan xalq daim var olacaqdır!

23. Mədəniyyət və diplomatiya: incəsənətin yumşaq gücü

Dövlətlər arasında münasibətlərin ən həssas, amma eyni zamanda ən incə vasitəsi hərbi güc, iqtisadi maraqlar və ya sərt siyasi çıxışlar deyil – mədəniyyətdir. Çünki mədəniyyət sərhəd tanımır, millətlərin ruhunu bir-birinə yaxınlaşdırır, insanların düşüncə və qəlb dünyasına təsir göstərir. Diplomatiyanın sərt, çox vaxt quru dildən ibarət olan üslubuna qarşı, incəsənət və ədəbiyyat insanların qəlbinə işləyən yumşaq gücdür. Məhz buna görə də müasir dövrdə “mədəni diplomatiya” anlayışı dövlətlərin beynəlxalq münasibətlərdə ən təsirli alətlərindən birinə çevrilmişdir.

Azərbaycanın bu sahədə təcrübəsi xüsusilə diqqətə layiqdir. Çünki əsrlərlə zəngin irsə malik bir xalq üçün mədəniyyət sadəcə estetik zövq deyil, həm də milli kimliyin qorunması və dünyaya tanıtılması vasitəsidir. Muğamdan miniatür sənətinə, aşiq yaradıcılığından caz musiqisinə qədər bizim hər bir incəsənət nümunəmiz diplomatiyada vizit kartı rolunu oynayır.

Mədəniyyət – millətin pasportu

Dövlətlər özünü dünyaya necə tanıdır? Əlbəttə ki, siyasətçilərin imzaladığı sənədlərlə, iqtisadi güclə, amma bunların hamısı məhdud auditoriyaya təsir edir. Bir xalqın pasportu onun mədəniyyətidir. UNESCO siyahısına daxil edilmiş muğamımız, Xocalı abidələrində əks olunmuş qədim tariximiz, Şuşada bərpa edilən məclislər və teatrlar bizi dünyada sözlə yox, sənətlə tanıdır.

Bu gün Parisdə bir azərbaycanlı musiqçinin ifa etdiyi muğam, Tokioda nümayiş olunan xalça sənətimiz və ya

Berlin festivalında göstərilən filmimiz, rəsmi bəyanatlardan daha çox təsir gücünə malikdir. Çünki sənət səmimidir, o təbliğatdan çox, həqiqəti göstərir.

Yumşaq gücün sərt nəticələri

Bəzən “yumşaq güc” anlayışı zəiflik kimi qəbul olunur. Halbuki tarix göstərir ki, musiqi, ədəbiyyat və teatr bəzən toplardan daha güclü ola bilər. XX əsrin ortalarında caz musiqisi ABŞ-ın dünyada nüfuz qazanmasında necə rol oynadısa, bu gün də Azərbaycan cazı beynəlxalq arenada ölkəmizi müasir, açıq fikirli bir dövlət kimi tanıdır.

Muğam festivalları, beynəlxalq sərgilər və kino festivallarında iştirak təkcə mədəniyyət hadisəsi deyil, həm də diplomatik uğurdur. Çünki bu tədbirlərdə Azərbaycan yalnız sənətini göstərmir, eyni zamanda öz dəyərlərini, sülh və birgəyaşayış fəlsəfəsini təqdim edir.

Qarabağ həqiqətlərinin mədəni dildə ifadəsi

Uzun illər işğal altında qalan Qarabağ torpaqları bu gün mədəniyyətin bərpası ilə yenidən həyat tapır. Şuşada keçirilən “Xarıbülbül” festivalı sadəcə musiqi bayramı deyil, həm də dünyaya bir mesajdır:

Azərbaycan mədəniyyətlə yaradır, dağıntılardan sonra qurur, barış və sənət gətirir. Qarabağ mövzusunun teatr tamaşalarında, filmlərdə və rəsm əsərlərində işlənməsi həm xalqın yaddaşını möhkəmləndirir, həm də beynəlxalq ictimaiyyətə incəsənətin dili ilə həqiqətləri çatdırır. Sərt siyasi bəyanatlar bəzən qulaq ardına vurulur, amma bir film kadrı, bir muğam sədası yaddaşlardan silinmir.

Ədəbiyyatın diplomatik missiyası

Ədəbiyyat tərcümələr vasitəsilə sərhədləri aşır. Nizami Gəncəvi, Füzuli və Nəsimi əsrlər boyu Şərq və Qərb arasında körpü rolunu oynayıb. Bu gün müasir yazıçılarımızın əsərləri də müxtəlif dillərə çevrilərək Azərbaycan haqqında təsəvvür yaradır.

Bir roman diplomatik müstəvidə ölkəni daha dərinləndirir: insanlar siyasətçilərin çıxışlarına deyil, yazıçıların hekayələrinə inanır. Bu mənada, dövlətin yazıçı və tərcüməçilərə verdiyi dəstək, milli ədəbiyyatın dünyaya çıxışı üçün əvəzsizdir.

Teatr və kino – səhnədə diplomatiya

Teatr tamaşası bir millətin ruhunu göstərir. Azərbaycan teatrı uzun illərdir ki, beynəlxalq festivallarda çıxış edir və bu çıxışlar dövlətlərin mədəni dialoquna çevrilir.

Kino isə müasir dövrdə ən güclü mədəniyyət diplomatiyası vasitəsidir. Bir filmin beynəlxalq festivalda göstərilməsi minlərlə tamaşaçıya, yüzlərlə tənqidçiyə və jurnalistə birbaşa mesajdır. Qarabağ, multikulturalizm və milli irs mövzularında çəkilən filmlər Azərbaycanı dünyaya tanıtdırmaqda mühüm rol oynayır.

Gənc nəslin rolu

Mədəni diplomatiyanın gələcəyi gənc sənətçilərin əlindədir. Onlar sosial şəbəkələr, rəqəmsal platformalar vasitəsilə ölkəmizi daha geniş auditoriyalara tanıdabilir. Bu gün Londonda caz ifa edən bir azərbaycanlı gənc musiqiçi, Parisdə rəsm sərgisi açan bir tələbə rəssam və ya Berlində qısa film nümayiş etdirən bir gənc rejissor

əslində diplomatik missiyanı yerinə yetirir.

Dövlətin bu gənclərə yaratdığı imkanlar, onların beynəlxalq səviyyədə dəstəklənməsi Azərbaycanın gələcək mədəni diplomatiyasını daha güclü edəcək.

Mədəniyyət və diplomatiya bir-birindən ayrılmazdır. Diplomatiya xalqları yaxınlaşdırmaq üçün çox vaxt mədəniyyətin dilinə möhtac qalır. Azərbaycan bu sahədə zəngin irsi və güclü yaradıcı potensialı ilə dünyada öz yerini möhkəmləndirir.

İncəsənət hər zaman sülhün, anlaşmanın və birgə yaşayışın vasitəsi olub. Azərbaycan da bu prinsiplə dünyaya özünü təqdim edir: biz müharibədən sonra belə yaradırıq, dağıntılardan sonra sənətlə qururuq, düşmənçiliyi yox, harmoniyanı tanıdırıq.

Dövlətin diplomatiyası sərt çıxışlarla deyil, incə muğam sədələri, xalçaların naxış dili, kinonun parlaq kadrları ilə daha güclü olur. Bu, Azərbaycanın həm gücü, həm də üstünlüyüdür.

Çünki tarix sübut edib: mədəniyyət unudulmur, incəsənət silinmir, ədəbiyyat həmişə qalır.

24. Mədəniyyət və gender bərabərliyi

Mədəniyyət bir xalqın yaddaşı, onun ruhunun və düşüncə tərzinin güzgüsüdür. O, həm keçmişin izlərini, həm bu günün nəfəsini, həm də gələcəyin istiqamətini daşıyır. Mədəniyyətin formalaşması heç vaxt təkcə sənət və yaradıcılıqla məhdudlaşmayıb; o, cəmiyyətin sosial münasibətlərinin, dəyərlərinin, ailə modelinin və ən əsası – insanlar arasında bərabərliyin təzahürüdür.

Bu baxımdan gender bərabərliyi anlayışı təkcə hü-quqi və sosial məsələ deyil, həm də mədəni prosesin ayrılmaz hissəsidir. Çünki mədəniyyətin əsas mahiyyəti insanı mərkəzə qoymaqdır, insanı isə onun cinsi, etnik mənsubiyyəti və ya sosial statusuna görə ayırmadan dəyərləndirməkdir.

Tarixi baxış: ənənə və dəyişiklik arasında

Azərbaycan mədəniyyətinin dərin qatlarına enəndə, qadın və kişinin rolu ilə bağlı ziddiyyətli, lakin bir-birini tamamlayan təsəvvürlər görürük.

Qədim dastanlarda qadın həm qəhrəman, həm ana, həm də ilahi bilik daşıyıcısı kimi təsvir edilir. “Kitabi-Dədə Qorqud”un qadın obrazları — Burla Xatun, Banıçiçək, Selcan Xatun — dövrün sosial reallıqlarına baxmayaraq, ağıllı, cəsarətli və azad iradəli fiqurlardır. Bu, qədim türk dünyasında qadının mədəni və sosial nüfuzunun güclü olduğunu göstərir.

Sonrakı əsrlərdə isə patriarxal təsəvvürlər, feodal quruluş və dini ənənələrin sərtləşməsi qadının ictimai və mədəni həyatda rolunu məhdudlaşdırdı. Lakin o, yenə də xalq ədəbiyyatında, nağıllarda, atalar sözlərində və folklor nümunələrində evin, ailənin, mənəviyyatın qoruyucusu

kimi qalırdı. Bu obraz, bir tərəfdən, qadının dəyərliliyini ifadə etsə də, digər tərəfdən onun ictimai potensialını ailə dairəsində məhdudlaşdırırdı.

XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində isə Azərbaycan mədəniyyəti yeni bir mərhələyə qədəm qoydu. Maarifçilik hərəkəti, təhsil islahatları və qadın məktəblərinin açılması ilə qadınların intellektual həyatda görünməsi başladı. Xurşidbanu Natəvan, Qarabağ ədəbi mühitinin parlaq siması olaraq, həm şair, həm də xeyriyyəçi kimi qadının cəmiyyətə verdiyi dəyərin simvoluna çevrildi. Onun yaradıcılığında zərifliklə bərabər, maarifçilik və azadlıq ideyaları da ön plandadır.

Eyni dövrdə Hacı Zeynalabdin Tağıyev kimi ziyalıların qadın təhsilinə verdiyi dəstək də mədəniyyətin modernləşməsinə zəmin yaratdı.

XX əsrin əvvəllərində Üzeyir Hacıbəylinin “Arşın mal alan” əsərindəki Gülçöhrə obrazı qadının azad seçimi və müstəqilliyi məsələsini sənət dili ilə gündəmə gətirdi. Bu, artıq təkcə teatr və musiqi deyil, mədəniyyət vasitəsilə sosial dəyişimin çağırışı idi.

İncəsənətdə gender ifadəsi

İncəsənət – cəmiyyətin aynasıdır. Qadın və kişinin bu aynadakı əksi mədəni inkişafın səviyyəsini göstərir. Ədəbiyyatdan kinoya qədər bütün sənət növləri gender münasibətlərini fərqli formalarda əks etdirib.

Ədəbiyyatda, qadın obrazı çox zaman ya idealizə olunmuş, ya da təəssüf ki, faciəvi taleyin daşıyıcısı kimi təqdim olunub. Lakin çağdaş dövrdə yazıçı qadınların artması ilə bu stereotiplər dəyişməyə başlayıb. Elmira Axundova, Afag Məsud, Sevil Aliyeva kimi müəlliflər

qadının daxili dünyasını, sosial mübarizəsini və fərdi seçimlərini mərkəzə çəkiblər.

Bu, təkcə qadın yazıçıların uğuru deyil — mədəni düşüncənin yetkinləşməsidir.

Teatr və kino sahəsində də oxşar proses baş verib. 1950–80-ci illərin filmlərində qadın daha çox ailə və fədakarlıq simvolu kimi təqdim olunurdusa, 2000-ci illərdən etibarən rejissorlar qadın qəhrəmanların psixoloji dərinliyinə, onların müstəqillik və özünüifadə axtarışına diqqət yetirməyə başladılar.

Məsələn, Teymur Əmrahovun, Aygün Aslanlının, İlqar Nəcəfin filmlərində qadın təkcə sevən və əzab çəkən deyil, həm də yaradan, düşünən, qərar verən varlıq kimi təqdim olunur.

Musiqidə isə qadın səsi tarix boyu həm zəriflik, həm güc rəmzi olub. Qədim aşiq sənətində qadın ozanların adları az hallarda qorunub saxlanılsa da, Sara Xatun, Aşıq Pəri kimi simalar bu ənənənin başlanğıcını qoyublar. Müasir dövrdə Sara Qədimova, Zeynəb Xanlarova, Flora Kərimova, Brilliant Dadaşova kimi sənətkarlar təkcə musiqidə deyil, qadın azadlığının ifadəsində də önəmli rol oynayıblar.

Müasir dövr: dəyişən dəyərlər və yeni balans

Bugünkü Azərbaycan mədəniyyəti çoxqatlı və rəngarəngdir. Qloballaşma, texnologiyanın inkişafı və sosial medianın təsiri ilə mədəniyyət artıq təkcə peşəkar sənətkarların deyil, geniş ictimaiyyətin yaratdığı bir sahəyə çevrilib. Bu da gender bərabərliyinə yeni fürsətlər açır.

Hazırda mədəniyyət və incəsənət sahələrində qadınların payı ildən-ilə artır. Dövlət teatrlarında, filarmoniya və muzeylərdə qadın rəhbərlərin sayı çoxalıb. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi gender balansına

diqqət yetirir, yaradıcı qadınların layihələrini dəstəkləyir.

Bununla yanaşı, kişilərin də mədəni fəaliyyətin zərif istiqamətlərinə – dizayna, rəqsə, teatr estetikasına yönəlməsi cəmiyyətin gender anlayışına daha elastik yanaşdığını göstərir. Beləcə, “kişiyə yaraşan” və “qadına yaraşmayan” peşə anlayışları yavaş-yavaş mənasını itirir.

Mədəniyyətin inkişafı təkcə qadınların uğur qazanması ilə ölçülmür. Həqiqi gender bərabərliyi, kişi və qadının bir-birini tamamlaması, qarşılıqlı hörmət və yaradıcı əməkdaşlıq üzərində qurulmalıdır.

Bu mənada müasir Azərbaycan mədəniyyətində qadın rejissorla kişi operatorun, qadın rəssamla kişi kuratorun birgə layihələri artıq normaya çevrilib.

Təhsil və dövlət siyasətinin rolu

Gender bərabərliyinin mədəniyyətdə dayanıqlı şəkildə yer alması üçün təhsil mühüm rol oynayır. Son illərdə Azərbaycanda ali məktəblərdə “Gender və cəmiyyət”, “Qadın tədqiqatları”, “Mədəniyyət və sosial inkişaf” kimi fənlərin tədris edilməsi bu istiqamətdə böyük addımdır.

UNESCO, UN Women və Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyi arasında imzalanmış əməkdaşlıq memorandumları, gender mövzularında film festivalları və sənət layihələri bu məsələnin beynəlxalq səviyyədə dəstəkləndiyini göstərir.

Təhsil sistemi uşaqlara hələ erkən yaşdan öyrətməlidir ki, yaradıcılıq və qabiliyyət cinsə görə müəyyən olunmur. Rəssam olmaq istəyən bir qız və ya baletlə maraqlanan bir oğlan eyni dərəcədə mədəni inkişafın iştirakçısıdır.

Məktəblərdə keçirilən mədəniyyət günləri, teatr dərnəkləri, ədəbiyyat müsabiqələri bu baxımdan çox vacibdir.

Gələcəyə baxış: gənclər, rəqəmsal mədəniyyət və sosial media

Rəqəmsal dövr mədəniyyətin sərhədlərini genişləndirib. Artıq gənclər üçün sosial şəbəkələr həm yaradıcılıq, həm də fikir ifadə vasitəsidir. Lakin bu məkan həm də yeni gender çağırışları doğurur — stereotiplər, görünüş təzyiqləri, sosial müqayisələr bəzən qadın və kişi gənclərin özünüifadəsinə mane olur.

Buna baxmayaraq, onlayn mədəni layihələr gender bərabərliyini təşviq edən güclü platformalara çevrilib. “FemArt”, “Qadınlar üçün kino emalatxanası”, “Digital Art for Equality” kimi layihələr gənc yaradıcıları bir araya gətirir.

Azərbaycanlı gənc rəssamlar, rejissorlar və yazıçılar sosial mediada gender məsələlərini cəsarətlə müzakirə edir, stereotipləri sənət vasitəsilə qırırlar.

Bütün bunlar göstərir ki, gələcəyin mədəniyyəti həm qadın, həm kişi yaradıcılığının harmoniyasına əsaslanacaq. Qadın zərifliyini, kişi enerjisini itirmədən, hər iki cinsin potensialı mədəni inkişafın mühərrikinə çevrilə bilər.

Mədəniyyətin cinsi yoxdur

Mədəniyyət cəmiyyətin ən humanist güzgüsüdür. O, nə qadındır, nə kişi – insandır.

Gender bərabərliyi isə bu insani mahiyyətin qorunmasının əsas şərtidir. Qadın və kişinin bərabər iştirakı mədəniyyətin davamlılığını təmin edir, onun estetik və mənəvi dəyərlərini zənginləşdirir.

Əgər bir mədəniyyət yalnız bir cinsin baxışı ilə formalaşırsa, o, yarımçıq qalır. Amma qadın və kişi birlikdə yaradırsa – o zaman mədəniyyət tam olur, canlı olur,

gələcəyə yönəlir.

Bu gün Azərbaycan mədəniyyəti məhz bu tamlıq mərhələsinə qədəm qoyur. Qadın və kişi yaradıcılarının birgə imzası ilə yaranan hər bir film, kitab, tamaşa, mahnı bizim gələcəyimizin daha bərabər, daha ədalətli və daha parlaq olacağına ümid verir.

25. Mədəniyyət və kimlik: xalq yaddaşının səssiz sözü

Bir xalqın kimliyi onun pasportunda deyil, yaddaşındadır. Bu yaddaş daşlara, nağıllara, dillərə, mahnılara, adətlərə, susqun baxışlara hopmuş görünməz bir ruhdur. O ruh itəndə, millət də bir şəkil kimi qalır – rəngsiz, səssiz, canlısız. Mədəniyyət, əslində, xalqın yaddaşının səsinə eşitməkdir.

Kimliyin görünməyən kökləri

İnsanın kimliyi necə uşaqlıq xatirələri ilə formalaşırsa, millətin kimliyi də onun tarixi xatirələri ilə yaranır. Bizim kimliyimiz Qobustanın qayaüstü rəsmlərindəki ov səhnəsində, “Kitabi-Dədə Qorqud”un dastan dilində, Nizaminin qəlbindəki məhəbbət fəlsəfəsində, muğamın sükutunda gizlidir.

Mədəniyyət təkcə keçmişin xatirəsi deyil — o, bu günün nəfəsidir. Çünki yaddaş təkcə saxlamaq deyil, həm də yaşatmaqdır. Biz xalq olaraq nə qədər ki o səsi duya bilirik, deməli, hələ varıq.

Amma bəzən bu səs zəifləyir. Texnologiyanın, qloballaşmanın, sosial şəbəkələrin səs-küyündə mədəni yaddaşın pıçıltısı eşidilməz olur. İnsan öz dilində danışır, amma yad dəyərlərlə düşünür. Onda sual yaranır: mədəniyyət — köhnə xatirədirmi, yoxsa yaşadığımız günün mənası?

Dil — kimliyin nəfəsi

Ana dili mədəniyyətin ürəyidir. Dil itəndə, onunla birlikdə düşüncə də yox olur. Hər bir söz, hər bir ifadə bir xalqın minillik təcrübəsinin daşıyıcısıdır. “Yurd”, “el”,

“namus”, “vətən”, “qonaq” — bunlar sadəcə söz deyil, tarixdir, fəlsəfədir, mənəvi kodlardır.

Azərbaycan dili bu mənada həm köhnəni daşıyır, həm də yenini doğurur. O, Nəsiminin qəzəllərində üsyan, Vahabzadənin misralarında çağırış, müasir gəncin dilində hələ də yaşamaq üçün dirənişdir. Dil həm birləşdirir, həm də qoruyur.

Ümumbəşəri baxışdan yanaşsaq, hər bir xalqın dilinin qorunması bəşəriyyətin mədəni müxtəlifliyinin qorunması deməkdir. Fransızca olmasa idi, romantizmin bəzi çalarlarını, Yaponca olmasa, zen fəlsəfəsinin dərinliyini, Azərbaycan türkcəsi olmasa, muğamın vətənini anlaya bilməzdik.

Amma bir həqiqət var: dil ancaq istifadə olunanda yaşayır. Onu yalnız dərs kitabında öyrətməklə deyil, gündəlik həyatın ruhuna qatmaqla qorumaq mümkündür.

Xalq yaddaşı — keçmişin canlı nəfəsi

Xalq yaddaşı, əslində, görünməz bir kitabdır — səhifələri əfsanələrlə, mahnılarla, adət-ənənələrlə yazılıb. Hər toyda səslənən “Yallı”, hər Novruz tonqalında atılan addım, hər bayatıda gizlənən kədər — bunların hamısı o yaddaşın sətirleridir.

Mədəniyyət bu yaddaşı qoruyaraq gələcəyə daşımaqdır. Bu baxımdan Azərbaycan mədəniyyəti həm kökə bağlı, həm də dünyaya açıq olub. Qarabağ xalçasının naxışlarında həm qədim türk motivləri, həm də Qafqazın təbiətinin poetik izləri var. Bu sintez, əslində, bizim kimliyimizin fəlsəfəsidir: kökdən qidalanıb dünyaya açılmaq.

Bəşəri miqyasda baxdıqda isə, xalqların mədəni yaddaşları bir-birinə toxunaraq böyük bir insanlıq tarixini yaradır. Misir ehramı ilə Qobustan qaya rəsmi fərqli

mədəniyyətlərə məxsus olsa da, ikisinin də kökündə eyni niyyət dayanır: yadda qalmaq, unudulmamaq.

Mədəniyyətin dəyişməz və dəyişən tərəfi

Mədəniyyət statik deyil, canlı orqanizm kimidir. O, zamanla dəyişir, lakin kökünü itirəndə ruhunu da itirir. Müasir dövrdə bu proses daha sürətlidir. Moda, internet, global pop mədəniyyət – bunlar insanları birləşdirir, amma fərqləri silir.

Bizim vəzifəmiz fərqi qorumaqdır, təcrid olmaq yox. Mədəniyyət bir divar deyil ki, onu qorusunlar; o, bir nəfəsdir ki, onu yaşatsınlar. Gənc nəsil dünya ilə ayaqlaşmalı, amma öz dilində düşünməyi, öz musiqisi ilə hiss etməyi bacarmalıdır.

Mədəniyyət yalnız keçmişi saxlamaq deyil, həm də gələcəyi yaratmaq məsuliyyətidir. Səməd Vurğunun dediyi kimi, “mədəniyyət xalqın mənəvi qüdrətidir”. Bu qüdrət yalnız sənətdə, ədəbiyyatda deyil, gündəlik davranışda, bir-birimizə münasibətdə də ölçülür.

Milli kimliyin universal dəyərlərlə dialoqu

Mədəniyyətin böyüklüyü onun başqaları ilə danışa bilməsindədir. Hər xalqın mədəniyyəti bir səsdir, bəşəriyyət isə bu səslərin xorudur. O xor yalnız o zaman harmonik səslənir ki, heç bir səs susdurulmasın.

Azərbaycan mədəniyyəti bu harmoniyada öz yerini həm Şərqlin dərinliyindən, həm Qərbin düşüncəsindən alır. Bizim poeziyamızın hikməti ilə Avropa humanizmi, bizim muğamımızın səsi ilə klassik musiqinin melodiyası bir-birinə toxunur. Bu, sadəcə təsadüf deyil – bu, mədəniyyətin universallığıdır.

Amma universal olmaq milli olmaqdan imtina demək deyil. Əksinə, yalnız kimliyini bilən millət bəşəriyyətə nəsə qata bilər. Çünki başqasına açılmaq üçün əvvəlcə özünü tanımaq lazımdır.

Mədəniyyətin sükutu və dirçəlişi

Bəzən mədəniyyət unudulur, amma heç vaxt ölmür. Çünki o, xalqın ruhuna yazılıb. Qarabağda hər dağda, hər kənddə, hər sükutda bir mahnı gizlidir. O mahnı illərlə susdu, amma yenə də ölmədi. Çünki yaddaş onu qorudu.

Hər dəfə bir saz səsi eşidəndə, bir xalça toxunanda, bir uşaq “Ana dilim” şeirini əzbərləyəndə mədəniyyət yenidən doğulur. Hər dəfə bir sənətkar xalqının dərini sözə, rəngə, səsə çevirdikcə, kimlik yaşayır.

Bu mənada mədəniyyət təkcə keçmişin mirası deyil — o, gələcəyin ümididir.

Həqiqi mədəniyyətin ölçüsü

Həqiqi mədəniyyətin ölçüsü nə qədər böyük sarayların, muzeylərin, ya da tədbirlərin olmasında deyil. Həqiqi mədəniyyət bir xalqın bir-birinə, təbiətə, tarixə, mənəviyyətə necə yanaşmasındadır.

Bir xalqın mədəni səviyyəsi onun necə geyindiyyində deyil, necə düşündüyündə, necə dinlədiyində, necə yaşadığında görünür.

Mədəniyyət, əslində, bir gözəllik tərbiyəsidir. Hər kəs onu içindən keçirdiyi qədər yaşadır. Bu baxımdan, bir gəncin kitab oxuması, bir qadının xalça toxuması, bir musiqçinin saz çalması, bir müəllimin ana dilində dərs deməsi — bunların hamısı milli kimliyin qorunmasıdır.

Yaddaşın işığı

Mədəniyyət və kimlik bir ağac kimidir — kökü keçmişdə, budaqları gələcəkdə. O ağacın kökünü suvarmaq üçün yaddaş gərək, işıq salmaq üçün dil gərək, meyvə vermək üçün yaradıcılıq gərək.

Biz bu ağacı yaşatdıqca, xalq qalır.

Yaddaş sönməsin deyə dil yaşamalıdır.

Dil yaşasın deyə mədəniyyət nəfəs almalıdır.

Mədəniyyət nəfəs alsın deyə insan ruhuna qulaq verməlidir.

Bəlkə də elə insanın var olmasının sirri də budur — unutmamaq.

Unutmamaq və hər dəfə yenidən xatırlamaq: biz kimik, haradan gəlirik, hara gedirik.

Çünki kimliyini unudan xalq bir gün tarixdə ad olaraq qalır.

Yaddaşını yaşadan xalq isə — mədəniyyət olur.

26. Mədəniyyətin yeni nəfəsi: Azərbaycan gəncliyi və yaradıcı sənayelər

Son illərdə Azərbaycan cəmiyyətində hiss olunan bir dəyişiklik var — bu, sükutun içindən gələn bir oyanış kimidir. Gənclərin səsi artıq təkcə sosial şəbəkələrdə deyil, incəsənət meydanlarında, ədəbiyyat səhnələrində, qısametrajlı filmlərdə, alternativ teatr tamaşalarında, hətta küçə divarlarında da eşidilir. Bu səs bəzən etiraz, bəzən axtarış, bəzən də sadəcə yaşamaq istəyi kimi səslənir. Amma bir məna dəyişməz qalır: yaradıcılıq artıq gənclik üçün sadəcə hobbidən daha çoxdur — bu, kimliyini təsdiqləmək yoludur.

Yeni nəsil – yeni baxış

Əgər 1990-cı illər nəsli müstəqillik duyğusunu milli kimliklə yoğururdusa, 2020-ci illərin nəsli artıq bu kimliyi yaradıcılıq vasitəsilə ifadə etmək istəyir. Onlar üçün incəsənət bir ideologiyanın tərənnümü deyil, fərdi baxışın estetik dəyərə çevrilməsidir.

Bakı və regionlarda yaranan yeni “art space”lər, gənc rejissorların eksperimental tamaşaları, rəqəmsal illüstratorların sosial mediada gördüyümüz işləri — bunlar hamısı eyni xəttin müxtəlif qollarıdır: yaradıcılığın sərbəstliyi.

Bu sərbəstliyin kökündə təkcə istedad yox, həm də cəsarət dayanır. Çünki gənc yaradıcı üçün ən böyük sınaq istedadın çatışmazlığı deyil, onu ifadə edə biləcəyi mühitin məhdudluğudur. Buna baxmayaraq, Azərbaycan gəncliyi bu maneələri tədricən yararaq öz mədəniyyətini yenidən qurur — rəsmi strukturların yanında “alternativ mədəniyyət” adlanan yeni bir sahə yaranır.

Yaradıcı sənayələr nədir və niyə vacibdir?

Bütün dünyada “yaradıcı sənayələr” termini artıq iqtisadiyyatın ayrılmaz hissəsinə çevrilib. UNESCO-nun təyin etdiyi kimi, bu, mədəniyyət və texnologiyanın birləşdiyi sahələrdir — kino, dizayn, moda, musiqi, rəqəmsal media, oyun sənayesi, reklam, ədəbiyyat və s.

Azərbaycan da bu istiqamətdə son illərdə konkret addımlar atır. 2024-cü ilin “Yaradıcı sənayələr ili” elan olunması təsadüfi deyildi. Bu qərar, əslində, dövlətin gənclərin potensialını strateji resurs kimi görməsinin göstəricisidir.

Amma burada bir incə məsələ var: yaradıcılıq sadəcə iqtisadi kateqoriya deyil. Onun arxasında dəyərlər, estetik düşüncə, mədəni yaddaş dayanır. Əgər bu yaddaşla bağ qırılsa, sənaye yalnız “istehsal” səviyyəsində qalar, amma mədəniyyət səviyyəsinə yüksəlməz. Bu mənada Azərbaycan modeli fərqlidir: burada gənclərin yaratdıqları işlər çox vaxt milli ruhdan doğur, amma qlobal vizual dilə çevrilir. Məsələn, “içərişəhər” motivlərini rəqəmsal rənglərlə birləşdirən rəssamlar, xalq nağıllarını müasir qrafik roman formasında təqdim edən gənclər, ya da milli musiqi elementlərini elektronik janrda ifadə edən DJ-lər — hamısı milli və müasir olanın harmoniyasını axtırır.

Mədəniyyətin sərhədsiz məkanı: Rəqəmsal platformalar

Ənənəvi mədəniyyət institutları — teatrlar, qalereyalar, ədəbiyyat dərgiləri — hələ də mədəni dəyərin əsas daşıyıcılarıdır. Amma XXI əsrdə mədəniyyət artıq təkcə bu divarların içində yaşamır. Instagram səhifəsində minlərlə izləyicisi olan bir rəssam, YouTube-da film çəkən bir

gənc rejissor, Spotify-da mahnısını paylaşan bir bəstəkar artıq öz müstəqil mədəniyyət ocağını yaradır. Bu, həm də demokratikləşmədir: hər kəsin səsi eşidilə bilər. Əlbəttə, bu səs çoxluq içində itə də bilər, amma fərqli olanlar — özünə və kökünə sadıq qalanlar — yadda qalır. Məsələn, son illərdə sosial mediada yayılan “qısa sənədli filmlər” trendi Azərbaycan reallığını yeni baxışla təqdim edir. Gənc sənətçilər gündəlik həyatı — metro səhnələrini, kənd həyatını, yaşlı insanların üz ifadələrini — sənət obyektinə çevirirlər. Bu, həm sənət, həm də sosial şüurdur.

Ədəbiyyatın gənc nəfəsi

Ədəbiyyat sahəsində də oxşar dəyişiklik hiss olunur. Gənc yazarlar artıq “klassik forma”ya sadıq qalmaqdan çox, mətnin içində öz həqiqətlərini axtarırlar. Onların dili bəzən sərt, bəzən ironik, bəzən də poetik dərəcədə səmimi. Sosial medianın sürətli ritmi ilə böyüyən bu nəsil uzun romanlardan çox, mikrohekayələr, poetik statuslar və mətn-kollajlarla düşünür. Amma bu qısalıq ideyasızlıq deyil — əksinə, fikrin sıx formasıdır. Ədəbiyyat festivallarında, gənclər yazı müsabiqələrində və “spoken word” performanslarında gördüyümüz dinamika göstərir ki, Azərbaycan gəncliyi artıq ədəbiyyatı oxumaqla kifayətlənmir, onu səsləndirir.

Teatrda və kinoda eksperiment dövrü

Son illərdə bir çox gənc rejissorların səhnə və ekran işlərində fərqli axtarışlar görünür. “Azad səhnə” formatında çəkilmiş tamaşalar, “zero-budget” qısametrajlı filmlər, minimalist səhnə həlli ilə təqdim olunan müasir adaptasiyalar — bütün bunlar teatr və kino sənayesində

yeni nəfəs yaradır. Əgər klassik teatr “tamaşaçını düşündürmək” məqsədi daşıyırdısa, bugünkü gənc teatr tamaşaçını hiss etdirmək istəyir. Onlar üçün forma məzmun qədər önəmlidir. Məsələn, səhnəyə çıxan aktyor monoloqunu tamaşaçının arasında söyləyir, səhnə ilə zal arasındakı sərhəd aradan qalxır. Bu, həm də tamaşaçıya inamın artmasıdır — gənc yaradıcı auditoriyanı passiv izləyici deyil, həmfikir kimi görür. Kino sahəsində də oxşar tendensiya var. Son illərdə bir sıra beynəlxal təşəbbüslər gənclərə öz platformalarını verir. Burada əsas məqsəd kommersiya deyil, mənalı vizual dil tapmaqdır. Və bu, milli kinonun gələcəyi üçün çox önəmlidir.

İncəsənətin sosial funksiyası

Yaradıcı sənayelərin bir başqa dəyəri onların ictimai təfəkkür formalaşdırmaq gücüdür. Cəmiyyətin emosional ritmini, duyğusal yönünü incəsənət qədər dəqiq heç nə əks etdirə bilmir. Bugünkü gənc nəsil mədəniyyət vasitəsilə təkcə özünü deyil, həm də cəmiyyətin ağrılarını ifadə edir: qadınların sənətdə rolu, ekoloji narahatlıqlar, şəhərləşmənin insan ruhuna təsiri, yaddaş və kimlik mövzuları... Bu mövzular artıq gənc yaradıcıların işlərində təkcə estetik deyil, etik məsələ kimi qaldırılır. Onlar incəsənətlə sosial məsuliyyət arasında körpü qururlar.

Gələcəyin sənət xəritəsi

Azərbaycan mədəniyyəti tarixən köklü, çoxqatlı və estetik baxımdan zəngin olub. Amma hər dövr öz yeniləşmə dalğasını gətirir. Bu gün o dalğa gəncliklə gəlir. Əgər bu enerjini doğru istiqamətə yönəltmək mümkün olsa — yəni dövlət dəstəyi, təhsil sisteminin adaptasiyası

və mədəni institutların açıq platforma olması təmin olunsaydı — Azərbaycan regionun yaradıcı sənaye mərkəzlərindən birinə çevrilə bilər. Artıq bunun ilkin nümunələri görünür: İncəsənət universitetlərində startap düşüncəsi, Dizayn və rəqəmsal media təhsilinin güclənməsi, Gənclərin beynəlxalq mədəni layihələrdə iştirakı, Dövlət və özəl sektor arasında yeni əməkdaşlıqlar. Mədəniyyət heç vaxt yalnız keçmişin mirası olmayıb. O, hər nəsildə yenidən doğulan canlı orqanizm kimidir. Bu gün o orqanizmin ürəyi gənclərin içində döyünür. Onlar həm mirasın qoruyucusudurlar, həm də gələcəyin yaradıcıları. Azərbaycan mədəniyyətinin gələcəyi artıq dövlətin planlarında deyil, yaradıcılığa cəsarət edən fərdlərin ürəyində yazılır. Və bu ürəyin ritmi dəyişməz bir həqiqəti xatırladır:

Mədəniyyət yaşamaq üçün deyil, yaşatmağın ən gözəl yoludur.

27. Milli irs və gənc nəsil: yaddaşın gələcəyə daşıyıcısı

Milətin yaşaması təkcə ərazilə, dövlət qurumları ilə ölçülmür. Bir xalqın varlığını əsrlərdən əsrlərə daşıyan, onu tanıdan, qoruyan əsas amil milli irsidir. İrs – yalnız qədim abidələr, xalçalar, musiqilər deyil, həm də bir xalqın düşüncə tərz, yaddaş, mənəvi kimliyidir. Bu xəzinənin daşıyıcısı və qoruyucusu isə gənc nəsidir.

Bugünümüzün ən mühüm sualı budur: biz milli irsimizi necə gələcəyə ötürürük? Gənclik, global çağırışların, internetin, texnologiyanın təsiri altında milli kimliyini itirmədən, əksinə onu gücləndirərək dünyaya təqdim edə bilirmi?

Milli irs – zamanın güzgüsü

Azərbaycan irsi çoxqatlıdır: qədim Qobustan qayaüstü təsvirlərindən tutmuş, Şərq poeziyasının incisi olan Nizami irsinə, muğamın fəlsəfi dərinliyindən Qarabağ xalçalarının naxış dilinə qədər. Bunlar sadəcə keçmişin xatirələri deyil, gələcəyə işıq tutan mədəni kodlardır. Mədəniyyət tarixçilərinin dediyi kimi, xalqlar dövlətlərini itirsələr də, irsləri ilə yenidən dirçəlib var ola bilirlər. Bu mənada irs sadəcə muzeylərdə qorunan eksponat deyil, millətin ruhudur.

Gəncliyin məsuliyyəti

Hər nəsil öz irsini dərk etməli və onu yenidən kəşf etməlidir. Gənclik yalnız irsi qorumaqla kifayətlənməməli, həm də onu öz dilində, öz yaradıcılığında ifadə etməlidir.

Muğamı dinləyən gəncin onu cazla sintez etməsi, qədim

xalça naxışlarını rəqəmsal dizaynda istifadə etməsi, aşırı şeirlərini yeni musiqi janrında təqdim etməsi – bunlar milli irsin ölmədiyini, əksinə, dəyişərək yaşadığını göstərir. İrs dondurulmuş abidə deyil, daim nəfəs alan canlı varlıqdır.

Təhsil və irs

Milli irsin gələcəyə ötürülməsində təhsil sisteminin rolu həlledicidir. Məktəblərdə, universitetlərdə gənclərin yalnız xarici dillərə, texnologiyaya deyil, həm də klassik ədəbiyyata, muğama, milli incəsənətə yönəldilməsi vacibdir.

Gənc nəsil Nizami Gəncəvinin fəlsəfəsini, Füzulinin məhəbbət dilini, Üzeyir Hacıbəylinin musiqi mirasını dərk etdikdə, yalnız öz tarixini öyrənmir, həm də dünyada mövqeyini möhkəmləndirir. Çünki kimliyini dərk edən gənc daha güclü və müstəqil olur.

Qarabağ – dirçəlişin mərkəzi

İşğaldan azad edilən torpaqlar milli irsimizin ən zəngin məkanlarıdır. Qarabağ təkcə siyasi qələbə deyil, həm də mədəniyyətin təntənəsidir. Şuşada yenidən səslənən muğam, Cıdır düzündə bərpa olunan festivallar, Ağdamda qurulan muzeylər – bütün bunlar gənc nəsle böyük bir mesajdır: irs bəzən torpaq qədər müqəddəsdir.

Burada böyüyən yeni nəsil, öz gözləri ilə milli irsin dirçəlişini gördükcə, onu daha artıq dəyərləndirəcək və gələcək nəsillərə ötürəcək.

Qloballaşma və milli kimlik

Dünya getdikcə bir-birinə oxşayır. Musiqilər, filmlər, geyimlər, həyat tərzı sərhəd tanımır. Bu prosesin içində gənclərin milli kimliyi itirməməsi ən böyük çağırışdır.

Amma burada qorxuya ehtiyac yoxdur. Əksinə, milli irs qloballaşan dünyada bir üstünlükdür. Çünki unikal olan maraq doğurur. Dünyada milyonlarla gənc eyni musiqini dinləyə bilər, amma yalnız Azərbaycan gənci muğamı, aşiq dastanlarını və ya Novruz ənənəsini dünyaya təqdim edə bilər. Bu, böyük imkandır.

İncəsənətdə yeni nəfəs

Gənc rəssamların əsərlərində xalça naxışlarının müasir interpretasiyası, gənc musiqiçilərin muğamla rok və cazı birləşdirməsi, yazıçıların klassik motivləri yeni üslubda işləməsi milli irsin necə yaşadığını göstərir. Mədəniyyət yalnız keçmişin yadigarı deyil, həm də gələcəyin qurucusudur. Əgər gənclərimiz bu yolu davam etdirirsə, demək, milli irs yalnız qorunmur, həm də inkişaf edir.

Dövlət dəstəyi və ziyalı məsuliyyəti

Milli irsin gələcəyə daşınmasında dövlətin yaratdığı layihələr – festivallar, sərgilər, beynəlxalq tədbirlər mühüm rol oynayır. Amma bütün məsuliyyəti dövlətə yükləmək doğru deyil. Burada ziyalıların, müəllimlərin, sənət adamlarının missiyası böyükdür. Onlar gənclərə örnək olur, irsi sevdirməyi öyrədirlər.

Bir ziyalının qələmindən çıxan məqalə, bir müəllimin dərs zamanı dediyi söz, bir sənətkarın yaratdığı əsər – bunlar bəzən dövlət proqramından daha təsirli ola bilər.

Çünkü irs ilk növbədə sevgi ilə ötürülür.

Milli irs – xalqın yaddaşı, kimliyi və varlığının zəmanətidir. Bu irsin qoruyucusu və daşıyıcısı isə gənclikdir. Əgər gənclər milli irsi öz həyatına daxil etməyi bacarırsa, deməli, gələcəyimiz etibarlı əllərdədir.

Azərbaycanın gələcəyi yalnız iqtisadi gücdə deyil, milli-mədəni dayaqlarında gizlidir. Qarabağın dirçəlişi, Şuşada səslənən muğam, gənclərin yaratdığı yeni sənət nümunələri göstərir ki, biz irsimizi yalnız qorumaqla kifayətlənmirik, həm də yenidən yaradıırıq.

Dövlətinə, torpağına, mədəniyyətinə bağlı olan gənc nəsil milli irsi sadəcə xatirə kimi deyil, gələcək güc kimi daşıyacaq.

Çünkü irsini yaşadan millət heç vaxt məhv olmur.

28. Milli kimlik və ədəbi dil: Gəncliyin məsuliyyəti

Azərbaycan xalqının minillik tarixi, zəngin mədəniyyəti, poeziya və nəsr ənənəsi bir mərkəzdə – ana dilimizdə toplanır. Bu dil bizim milli varlığımızın sütunu, kimliyimizin mayası, düşüncəmizin ifadə vasitəsidir. Lakin bu gün sürətlə dəyişən informasiya axınında, virtual dünyanın hökm sürdüyü bir çağda ana dilimizin – xüsusilə də onun ədəbi qatının – qorunması ciddi bir ictimai məsuliyyətə çevrilib. Və bu məsuliyyətin ən mühüm daşıyıcısı gənclikdir.

Dil yalnız vasitə deyil, dünyagörüşdür

İnsanın ana dilində danışması, yazması və düşünməsi, onun sadəcə kommunikasiya ehtiyacını deyil, daxili dünyasını, mənəvi dayağını da formalaşdırır. Ədəbi dil – sadəcə gözəl ifadələr toplusu deyil, bir xalqın öz-özünü necə tanıdığını, necə başa düşdüyünü və necə yaşadığını göstərən güzgüdür.

Lakin son illərdə – xüsusən sosial şəbəkələrin və xarici mədəni təsirlərin güclənməsi ilə – ədəbi dildən uzaqlaşma, qarışıq və təhrif olunmuş nitq formalarının yayılması artıq adi hala çevrilib. “Like”, “story”, “vibe”, “xətrinə getməsin də”, “o qədər də yox eee” kimi ifadələr – nə danışq, nə də yazı dili baxımından sağlam bir mənərə yaratmır. Bu isə artıq fərdi seçim yox, milli məsuliyyət məsələsidir.

Ədəbi dildən uzaqlaşma: səbəblər və nəticələr

Bugünkü gəncliyin bir hissəsi dilə bəzən “əngəl” kimi baxır. Onlar üçün “sadə və sürətli” olan daha münasibdir. Lakin unutmamaq olmaz ki, sadəlik və səviyyəsizlik eyni şey deyil. Sadə danışmaq olar, amma ana dilinin qaydalarını qoruyaraq. Təəssüf ki, bu məqamda həm ailə, həm məktəb, həm də media üzərinə düşən vəzifəni tam yerinə yetirmir.

Məktəblərdə bəzən ədəbi dilin tədrisi quru qrammatika çərçivəsində qalır. Gənclərə dilin ruhu deyil, strukturu öyrədilir. Halbuki ədəbi dilin gücünü dərk etmək üçün Nizaminin, Füzulinin, Səməd Vurğunun misraları öyrənilməli, onların içindəki fikir zənginliyi hiss edilməlidir.

Sosial şəbəkələr və dilin deformasiyası

Sosial platformalar bir tərəfdən gənclərə öz fikirlərini ifadə etmək imkanı verirsə də, digər tərəfdən yazı və nitq keyfiyyətini ciddi şəkildə zədələyir. Emojilər, abbreviaturalar, səs uydurmaları (məsələn: “ştt”, “ufff”, “omg”, “awwww”) dilin axıcılığına və ədəbi-estetik gücünə zərbə vurur.

Bu problem yalnız estetik məsələ deyil – şəxsiyyətin formalaşmasına da birbaşa təsir göstərir. Dil bərbad olduqca düşüncə də səthi və qarmaqarışq olur. Özünü doğru ifadə edə bilməyən bir gənc, zamanla nə hiss etdiyini, nə də nə istədiyini anlayacaq qədər dəqiq düşünə bilmir.

Ədəbiyyat yenidən gəncliyin içində yaşamalıdır

Bəs bu mənzərəni necə dəyişmək olar? Çarə təkəcə qadağada deyil. Əsl çıxış yolu – ədəbi dili sevdirən müasir

vasitələr yaratmaqdır. Gənclərin ruhuna toxunan romanlar, serial ssenariləri, tamaşalar və YouTube formatlı qısa monoloqlar yaradılmalıdır ki, gənclər bu dildə danışmaq istəsin.

Bu yolda dövlətin dəstəyi şərtdir, amma mədəniyyət xadimlərinin, yazıçı və rejissorların, müəllimlərin və valideynlərin birgə məsuliyyəti daha önəmlidir. Ədəbi dil mühazirələrlə deyil, həyatın içində yaşadıqca qorunur.

Gələcək dili qoruyanların olacaq

Bugünün gənci sosial şəbəkədə necə yazırsa, sabah elə də yazıçı olacaq. Bugün ana dili ilə məsafəli olan sabah nə parlamentdə, nə mətbuatda, nə də səhnədə özünü ifadə edə bilməyəcək. Millət – dili ilə var olur. Dil getdikcə – millət də sönür.

Tarix sübut edir: sözü güclü olan xalqın özü də güclü olur. Odur ki, bu gün gənclərə veriləcək ən dəyərli miras – var-dövlət deyil, ədəbi dildə danışma, yazma və düşünmə mədəniyyətidir.

Əgər gənclik bu məsuliyyəti dərk edərsə, ana dilimiz təkcə keçmişin yadigarı deyil, gələcəyin təminatına çevriləcək.

29. Müasir Azərbaycan poeziyası: Forma, yoxsa məzmun savaşı?

Bir vaxtlar hər şeiri ilə cəmiyyətin nəbzini tutan, xalqın ağrılarını, sevinclərini, ümidlərini özündə cəmləyən Azərbaycan poeziyası bu gün hansı mərhələdən keçir?

Əgər ədəbiyyat cəmiyyətin güzgüsüdürsə, bu gün həmin güzgüyə baxanda nə görürük? Qafiyəyə çevrilmiş emosiya yığınınımı? Vizual effektiv, ancaq ruhsuz misralarmı? Yoxsa özünü şair adlandıran, amma sözün məsuliyyətini duymayan bir nəslin yüksəlişini?

“Söz” mübarək olanda poeziya yaranır

Poeziya – sadəcə yazılmış misralar deyil. O, dilin ruhudur, xalqın düşüncə modelidir, zamanın içində donmuş bir iç səsdir. Nizaminin, Xaqaninin, Füzulinin, daha sonra Vurğunun, Məmməd Arazın, Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyası təkcə ədəbiyyat deyil, eyni zamanda milli kimliyin ifadəsidir.

Bu şairlər üçün forma və məzmun ayrılmaz bütöv idi. Onlar sözü həm işlədirdilər, həm yaşadırdılar. Bu gün isə çox zaman bu iki element – forma və məzmun – bir-birinə qarşı mübarizədədir. Təəssüf ki, bir çox hallarda məzmun bu mübarizədə məğlub olur.

Şeir in “vizuallaşması”: poetik güc, yoxsa estetika illüziyası?

Sosial şəbəkələrdə yayılan şeirlərə diqqət yetirək. Gözəl fon, emosional səs, qalın şriftlərlə yazılmış sözlər... və

bəzən içində heç bir fikir dərinliyi, bədii təsvir, fəlsəfi yük yoxdur. İnsanların bəyəndiyi “şeyrlər” çox zaman bir-iki romantik cümlənin qafiyəli düzülüşündən ibarətdir.

Bu şeirlərin əksəriyyəti oxucunu düşündürmək yox, təsir etmək məqsədi güdür. Poeziya isə təkcə hiss etdirmək deyil, həm də düşündürmək sənətidir.

Forma ilə oynamaq poeziya yaratmır

Bəzi “müasir” şairlər üçün sərbəst vəzn yazmaq – sərbəst düşünmək deməkdir. Amma sərbəstlik məsuliyyətsizlik deyil. Heç bir vəznə, heç bir qafiyəyə sığmayan “şeyrlər” oxuyuruq – nə ritm var, nə harmoniya, nə də daxili intizam. Sadəcə sözlər düzülüb və müəllif özünü poeziyanın yeniləyicisi sayır.

Əgər şeir yalnız forma ilə seçilirsə, onda o, incəsənət yox, eksperimentdir. Poeziya isə eksperimentlərə dözümlü deyil – o ya var, ya da yoxdur.

Yeni nəsil şairlər: Axtarışdamı, yoxsa özündən razılıqda?

Müasir poeziyada dəyərli imzalar da var. yeni dövrün estetik yükünü daşıyırlar. Onlar üçün forma və məzmun qarşı-qarşıya deyil – birləşir, sintez olunur. Onlar poeziyanı “populyar olmaq” vasitəsinə çevirmədən yazırlar. Və bu, şairlikdir.

Amma digər tərəfdə – populyarlıq xətrinə yazanlar, sosial mediada reaksiya yığmaq üçün şeirə bürünən statuslar var. Bu, poeziyanın adından istifadədir, amma poeziya deyil.

Tənqid susursa, keyfiyyət azalır

Ədəbi tənqid bu gün poeziyada yox kimidir. Heç kim şairi tənqid etmək istəmir, çünki ya onu “qısqaqmaqda” ittiham edəcəklər, ya da sosial mediada linç olunacaq. Amma tənqidsiz ədəbiyyat – gözü bağlı kompasdır.

Əsl tənqid – yıxmaq yox, yön göstərməkdir. Biz klassiklərə bu qədər borcluyuqsa, onların ruhunu yaşatmaq üçün tənqidi mühitin bərpası vacibdir.

Poeziya xalqın dilinə düşməlidir

Bəzən deyirlər: “Şeir xalq üçün yazılmalıdır.” Doğrudur. Amma bu o demək deyil ki, şeir xalqın ədəbi zövqünü aşağı salmaq bahasına sadələşdirilməlidir. Xalqın düşüncəsi yüksəlməlidir – poeziya onu yuxarı çəkməlidir, aşağı yox.

Poeziya – xalqın ruhunun danışan səsidir. O səs yüksəldikcə, cəmiyyət də qalxar.

Mətn yox, məna qalacaq

Gələcəkdə bu gün yazılan yüzlərlə misra unudulacaq. Amma içində məzmun olan, düşüncə olan, ruh olan şeirlər yaşayacaq.

Poeziya – yazı deyil, niyyətin səsidir. Niyyət safdırsa, misra yaşayar.

30. Müasir Azərbaycan romanında yeni üfüqlər

Azərbaycan ədəbiyyatı əsrlər boyu zəngin və çoxşaxəli inkişaf yolu keçib. Klassik dövrün dastanları, poeziyası və realizm ənənələri müasir dövrdə roman janrında yeni nəfəs tapır. XX əsrin sonlarından başlayaraq, Azərbaycan yazıçıları sosial, tarixi, milli və bəşəri mövzuları daha geniş və fərqli baxışlarla işləyir, müasir romanı həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq səviyyədə tanıdırlar. Müasir Azərbaycan romanı artıq yalnız hekayə anlatmaqdan çıxmış, düşüncə, tədqiqat və eksperiment sahəsinə çevrilmişdir.

Mövzuların genişlənməsi

Müasir romanın ən mühüm yeniliklərindən biri mövzuların genişlənməsidir. Ənənəvi olaraq sevgi, qəhrəmanlıq, ailə və sosial həyat mövzuları işlənirdisə, bu gün yazıçılar qloballaşma, müasir texnologiya, ekoloji böhran, qadın və gənclik problemləri kimi mövzulara da toxunurlar.

Xüsusilə Qarabağ mövzusu müasir romanlarda milli yaddaş və mənəvi dəyərlərin güzgüsü kimi çıxış edir. Mühəribənin gətirdiyi dağıntılar, insan hekayələri, torpaq və aidiyyət məsələləri yalnız tarixi fakt kimi deyil, həm də obrazlar və emosiyalar vasitəsilə təqdim olunur.

Yeni dillər və üslub imkanları

Müasir Azərbaycan romançılarının dili və üslubu da fərqlidir. Klassik realizm ənənələri qorunmaqla yanaşı, eksperimental üslublar, psixoloji roman elementləri, zaman və məkan oyunları, dialoq və monoloqların interaktiv formaları istifadə olunur. Bu, oxucuya yalnız hadisəni izləmək yox, həm də obrazların daxili dünyasına daxil

olmaq imkanı yaradır.

Yazıçılar müasir roman vasitəsilə milli kimliyi qoruyur, eyni zamanda global ədəbiyyatın tələblərinə uyğun yeniliklər təqdim edirlər. Bu da Azərbaycan romanının dünya ədəbiyyatında öz yerini möhkəmləndirməsinə şərait yaradır.

Gənc yazarların rolu

Müasir Azərbaycan romanında gənc yazarların rolu xüsusilə önəmlidir. Onlar həm klassik ənənəni davam etdirir, həm də yeni texnologiya, sosial media və qloballaşan dünya ilə bağlı problemləri işləyirlər.

Gənc yazıçılar milli irsi unutmadan, onu müasir janr və süjetlərdə təqdim edirlər. Bu yanaşma həm milli kimliyin qorunmasını təmin edir, həm də romanı yeni oxucu auditoriyası üçün daha cəlbedici edir.

Qarabağ və müasir roman

Son illərdə Qarabağ mövzusu müasir Azərbaycan romanında həm tarixi, həm də mənəvi aspektdə işlənir. Müharibə və azadlıq hekayələri yalnız dramatik təsvir deyil, həm də milli yaddaşın qorunmasıdır. Yazıçılar torpağa bağlılığı, qəhrəmanlığı, insan taleyini və mədəni irsi müasir süjet vasitəsilə təqdim edirlər. Bu, roman janrını yalnız ədəbiyyat sahəsi kimi deyil, həm də milli-mədəni dəyər kimi gücləndirir.

Beynəlxalq üfüqlər

Müasir Azərbaycan romanı artıq yalnız yerli oxucu üçün deyil, dünya auditoriyası üçün də maraqlıdır. Tərcümə olunmuş əsərlər beynəlxalq kitab sərgilərində, festivallarda təqdim olunur, Azərbaycan ədəbiyyatının

zənginliyi və müxtəlifliyi ilə tanışlıq imkanı yaradır.

Bu proses milli kimliyin qlobal səviyyədə təqdimatı, həm də mədəni diplomatiya vasitəsi kimi çıxış edir. Xarici oxucular Azərbaycan romanını oxuyarkən yalnız ədəbiyyat deyil, həm də tarix, mədəniyyət və milli dəyərləri öyrənir.

Yeni mövzular və eksperimentlər

Müasir romançılar eksperimental metodlardan da istifadə edirlər. Romanlarda vaxtın qeyri-xətti axını, bir neçə perspektivdən hekayənin təqdim olunması, fantastik elementlər və psixoloji dərinlik yeni oxucu təcrübəsi yaradır. Bu, Azərbaycan romanına yalnız estetik deyil, həm də konseptual dərinlik verir.

Məsələn, gənc yazarların psixoloji və sosial problemləri işlədiyi romanlar, milli kimlik, müharibə və ailə münasibətləri kimi mövzularla paralel olaraq təqdim olunur. Bu yanaşma romanın həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə dəyərini artırır.

Müasir Azərbaycan romanı yeni üfüqlər açır. O, yalnız hekayə anlatmaqla kifayətlənmir, həm də milli kimliyi qoruyur, milli irsi gələcəyə çatdırır, gənc nəslə düşüncəyə və yaratmağa ilhamlandırır. Qarabağ motivləri, qadın və gənclik hekayələri, ekoloji və sosial mövzular romanı həm zəngin, həm də universal edir.

Bu gün Azərbaycan romançılığı həm ənənəni yaşadır, həm də müasir üslublarla oxucunu təəccübləndirir. Müasir roman gənc yazarların enerjisi, milli irs və qlobal baxışın sintezidir.

Beləliklə, müasir Azərbaycan romanı yalnız ədəbiyyat deyil, həm də milli kimliyin, tarix və mədəni irsin yeni üfüqlərdə təcəssümüdür.

31. Müasir insanın ruh hali: zamanın səssizliyində tənhalıq

Texnologiya əsrində yaşayırıq — hər şey sürətlidir, hər şey əlçatandır, amma qərribə bir boşluq da var. Ekranların işığında parlayan dünyanın kölgəsində insanın içində bir sükut böyüyür. O sükut bəzən səssiz tənhalıq, bəzən də görünməz yorğunluq kimi hər birimizin içində yaşayır.

Zaman dəyişdikcə, insan da dəyişir. Amma bəlkə də ən çox dəyişən onun ruh halıdır — yeni görünməyən, ölçülməyən, amma hər şeyi müəyyən edən daxili dünyası.

Zamanın yeni ritmi

Bir vaxtlar insan zamanın axarına qulaq asardı. Günəş doğanda işə gedər, batanda dincələrdi. İndi isə zaman bizə yox, biz zamana tabe olmuşuq. Ekran saati, təqvim, bildirişlər, “deadline”lar – bunlar artıq həyatımızın ritmini müəyyən edir.

Zaman artıq axmır, qaçır. Biz də onun arxasınca qaçırıq. Amma qaçdıqca bir şeyi unuduruq: insan dayanmaqla da yaşaya bilər.

Azərbaycanın qədim kəndlərində vaxtı günəşin hərəkəti ilə ölçərdilər. İnsan təbiətin dövrənini hiss edirdi. İndi isə zaman süni işıqların, səssiz cihazların ritmində ölçülür. Zamanı idarə etdiyimizi düşünürük, amma əslində o bizi idarə edir.

Texnologiyanın paradoksu

Texnologiya insanı birləşdirmək üçün yaradıldı, amma bəzən insanları bir-birindən ayırdı. Biz bir-birimizə daha yaxın görünürük, amma daha az toxunuruq.

Bir mesajla hisslərimizi göndəririk, bir “emoji” ilə gülümsəyirik, bir “like”la sevgimizi bildiririk — amma bütün bu rahatlığın içində bir soyuqluq gizlənir. Texnologiya ünsiyyətin formasını dəyişdi, amma mahiyyətini yox. Çünki söhbətin dəyəri sözlərdə deyil, səsin istiliyindədir.

Bu gün bir çox insan minlərlə izləyiciyə malikdir, amma bir nəfər belə dinləyicisi yoxdur. Bu, texnoloji dövrün ən acı paradoksudur: ünsiyyət çoxaldıqca anlayış azalır.

Tənhalıq – XXI əsrin səssiz xəstəliyi

Tənhalıq indi bir hiss yox, bir vəziyyətdir. İnsanın ətrafında səs, görüntü, məlumat çoxdur, amma onun içində boşluq dərinləşir.

Bu tənhalıq tək qalmaqdan fərqlidir. Bəzən insan min nəfərlik zalda da təkdir. Çünki tənhalıq, əslində, bağlantısızlıq deməkdir — başqaları ilə deyil, özü ilə olan əlaqənin qırılması.

Azərbaycan ədəbiyyatında tənhalıq hər zaman mənəvi dərinliyin əlaməti olub. Nəsimi “Sığmazam” deyəndə, o, bəşəriyyətin içində öz yerini tapmayan insanın fəryadını səsləndirirdi. Amma bugünkü tənhalıq daha fərqlidir — bu, özünü unudan insanın səssiz ağrısıdır.

Bəşəri miqyasda isə tənhalıq indi sanki bir epidemiya kimidir. İnsan özünü “online” hiss edir, amma ruhu “offline” qalır.

Ruhun yorğunluğu və mənasızlıq sindromu

Müasir dövr insana çox seçim verir, amma az məqsəd. Hər şey mümkündür, amma çox az şey vacib görünür.

İnsan indi hər şeyə çatmaq istəyir: uğur, tanınmaq, paylaşılmaq, trend olmaq. Amma bütün bu “çatmalar”ın

sonunda o, özünə çata bilmir.

Ruh yorulur, çünki mənasız sürət içində nəfəs ala bilmir. Bəzən susmaq istəyir, amma susmaq da artıq “passivlik” sayılır. Halbuki bəzən susmaq, dünyanı bir anlıq dinləmək, var olmağın ən saf formasıdır.

Azərbaycan mədəniyyətində bu “ruh dincəliyi” anlayışı muğamda, aşıq sənətində, bayatılarda yaşayır. Bu sənət formaları insanın iç ritmini təbiətin ritmi ilə birləşdirir. Müasir insan üçün bəlkə də bu harmoniyanın bərpası bir çıxış yoludur.

Zaman və yaddaş: keçmişin səssiz çağırışı

Zaman insanı dəyişdirir, amma yaddaş onu qoruyur. Müasir dövrdə hər şey “indi”yə fokuslanıb: “bugün”, “indi”, “dərhal”. Keçmiş isə arxivə çevrilib. Amma yaddaşsız insan köksüz ağac kimidir.

Bir xalq üçün bu, daha da təhlükəlidir. Xalq yaddaşını itirəndə, ruhunu da itirir. Texnologiyanın rahatlığı çox vaxt yaddaşın ağırlığını da aparır.

Azərbaycan xalqı tarix boyu çox sınaqlardan keçib, amma yaddaşını qoruyub. Hər bir mahnı, hər bir atalar sözü, hər bir bayatı o yaddaşın kodudur. Müasir dövrdə bu yaddaş yeni bir məsuliyyət tələb edir: keçmişə daşımaqla gələcəyi qurmaq.

İnformasiya bolluğu və mənanın yoxluğu

Heç vaxt bu qədər məlumat olmamışdı, amma heç vaxt bu qədər az bilik də olmamışdı. Biz hər şey haqqında eşidirik, amma heç nəyin dərinliyinə varmırıq.

İnformasiya çoxluğu ruhu parçalayır. İnsan hər an bir xəbər, bir bildiriş, bir yeni “trend”lə məşğuldur. Nəticədə

diqqət, təfəkkür və duyğu səthi qalır.

Bu, bəşəri bir haldır, amma mədəni kimliyə də təsir edir. Oxumaq yerinə paylaşmaq, düşünmək yerinə “skrol” etmək vərdişi yaranır. Halbuki mədəniyyət dayanmaqla yaranır, sürətlə yox.

İnsanın təbiətə və özünə dönüş ehtiyacı

Müasir insanın tənhalığının ən sadə, amma ən çətin dərmanı — sakitlikdir.

Sakitlik tək qalmaq demək deyil, içində səsin də, sükutun da harmoniyasını tapmaq deməkdir.

Azərbaycan insanının təbiətlə olan qədim bağları bu balans bərpa etməyə yardım edə bilər. Bir kənd şəhərinin sükutu, dağ havasının təmizliyi, torpaq qoxusu — bunlar sadəcə nostalji deyil, ruhun dərmanıdır.

Texnologiyanın gətirdiyi imkanlardan qaçmaq mümkün deyil, amma onları idarə etmək mümkündür. Əsl müdriklik texnologiyanı həyat üçün, həyatı texnologiya üçün yaşamaqdır.

Ruhun bərpası: sənət, sevgi və mənəviyyət

İnsanı texnologiyadan deyil, mənasızlıqdan xilas edən şey sənətdir. Çünki sənət ruhu yenidən oyadır. Bir şeir, bir musiqi, bir tablo — bunlar insanın içində gizlənmiş duyğunu xatırladır. Sevgi də insanı bərpa edir. Amma bu sevgi virtual ekran arxasında deyil, baxışda, toxunuşda, birgə susmaqda gizlidir.

Mənəviyyət isə bu bərpanın ən dərin qatıdır. İnsanın texnologiyaya hakim olmaq üçün ruhunu unutmaması, onun mənəvi mərkəzini qorumaqla mümkündür.

Azərbaycan sənətinin, poeziyasının, musiqisinin gücü də bundadır — insanı texnoloji xaosdan çıxarıb öz ruhuna qaytarmaq.

Zamanın içində insanı xatırlamaq

Bəlkə də müasir dövrün ən böyük problemi texnologiya deyil, unutmaqdır — biz kim olduğumuzu, nə üçün yaşadığımızı, nəyə inandığımızı unuduruq.

İnsanın ruh halı texnologiyanın diktəsinə yox, ruhun ritminə tabe olmalıdır. Əks halda, biz çox “birləşmiş”, amma az “yaşayan” bir bəşəriyyətə çevriləcəyik.

Zaman qaçır, amma insan dayanmağı bacarsa, zaman da onunla dayanır. Bəlkə də müasir insanın xilas o dayanmaq anındadır — bir nəfəsdə, bir baxışda, bir səssiz dua içində.

Çünki insanı insan edən yenə də o qədim, dəyişməz duyğudur: içindəki sükutla danışa bilmək bacarığı.

32. Müasir rəssamların folklorla dialoqu

Folklor hər xalqın ruhunun, tarixinin və mədəni kimliyinin ən dərin ifadəsidir. Nağıllar, dastanlar, rəvayətlər və xalq musiqisi illərlə nəsildən-nəslə ötürülən xəzinələrdir. Müasir rəssamlar isə bu zəngin irsi yalnız qorumaqla kifayətlənməyib, onu çağdaş sənət dili ilə oxucuya və tamaşaçıya çatdırırlar. Bu dialoq həm milli kimliyi təbliğ edir, həm də folklorun zamanla necə dəyişdiyini və yenilənə biləcəyini göstərir.

Folklor motivlərinin yenidən işlənməsi

Bugünkü rəssamlıqda folklor motivləri təkcə mövzu kimi deyil, həm də vizual poetikanın bir hissəsi kimi istifadə olunur. Nağıl və dastan obrazları rəng, xətt və forma vasitəsilə təkrar doğulur, tamaşaçının duyğularına və təxəyyülünə toxunur. Bu yanaşma folkloru sadəcə arxivdə saxlanılan bir irs olmaktan çıxarıb, yaşayan və daim yenilənən bir mədəniyyət nümunəsinə çevirir.

Folklor elementləri rəssamlıqda həm simvolik, həm də abstrakt formada işlənir. Məkan və zamanın sərhədlərini aşan bu əsərlər, qəhrəmanları yalnız fiziki simvol kimi deyil, həm də insan təcrübəsini və emosiyalarını ifadə edən vasitə kimi təqdim edir. Belə işlər izləyicini həm keçmişə aparır, həm də müasir dünyanı onun prizmasından görməyə imkan verir.

Milli irsin qorunması və inkişafı

Rəssamların folklor motivlərini işləməsi yalnız mədəni irsin qorunması deyil, onu gənc nəsillərə çatdırmaqdır. Nağıllar, dastanlar və rəvayətlər tuvalda, kağız üzərində

və rəqəmsal formatda yenidən canlanır. Bu, oxucular və tamaşaçılar üçün həm öyrədici, həm də emosional təcrübədir.

Folklor vasitəsilə yaradılan rəssamlıq əsərləri milli dəyərləri vurğulamaqla yanaşı, insanın daxili aləmini zənginləşdirir. Onlar tarixi yaddaşı və mədəni kimliyi qoruyur, eyni zamanda yaradıcılıq sərhədlərini genişləndirir.

Texnologiya və çağdaş ifadə

Müasir rəssamlıq yalnız tuval və kağızla məhdudlaşmır. Rəqəmsal sənət, animasiya və multimedia vasitələri ilə folklor motivləri yeni formatda təqdim olunur. Bu, klassik nağılları və dastanları gənc nəsillə paylaşmaq üçün əvəzsiz bir yoldur.

Rəssamlıqda texnologiyanın istifadəsi folklorun çağdaş dünyaya uyğunlaşmasını təmin edir. Interaktiv rəqəmsal əsərlər tamaşaçını nağılların içində hiss etdirir, onların obrazları ilə qarşılıqlı əlaqə qurmağa imkan verir. Belə yanaşmalar göstərir ki, folklor yalnız keçmişin yadigarı deyil, həm də yaşayan və daim yenilənən bir mədəni sərvətdir.

Tamaşaçı ilə dialoq

Folklor əsasında yaradılan müasir rəssamlıq yalnız vizual zövq deyil, həm də emosional və intellektual dialoq yaradır. Rənglər, xətlər, simvollar tamaşaçının öz uşaqlıq xatirələrinə, milli yaddaşına və şəxsi təcrübəsinə toxunur. Hər bir əsər izləyicini yalnız baxışla deyil, həm də hisslə iştirak etməyə dəvət edir.

Bu dialoq folklorun əbədiliyini və müasir mədəniyyətlə uyğunlaşma qabiliyyətini ortaya qoyur. Rəssamlıq folkloru

yenidən doğur, onu qoruyur və inkişaf etdirir, eyni zamanda milli kimliyin zənginliyini vurğulayır.

Müasir rəssamların folklorla dialoqu göstərir ki, mədəni irs yalnız qorunmaq üçün deyil, yaşamaq və inkişaf etmək üçün də vardır. Nağıllar, dastanlar və rəvayətlər rəssamlıq vasitəsilə yeni nəfəs alır, texnologiya və müasir üslublarla gənc nəsillərlə paylaşılır. Bu, həm milli kimliyin, həm də yaradıcılığın zənginləşdirilməsi üçün ən gözəl nümunədir.

Folklor və müasir sənət arasında qurulan bu dialoq göstərir ki, milli mədəniyyət yalnız tarixdə qalmaqla kifayətlənmir; o, hər dövrdə yenilənir, yeni nəsillərə yol göstərir və insanın ruhunu zənginləşdirir.

33. Musiqi – milli kimliyin güzgüsü

Musiqi hər bir xalq üçün yalnız əyləncə və sənət deyil, həm də milli kimliyin, tarix və mədəniyyətin əks olunma vasitəsidir. Bir millətin ritmləri, melodiyaları və naxışları onun düşüncə tərzini, dünyagörüşünü və hisslərini dünyaya çatdırır. Musiqi həm də sərhədləri aşır, zamanın və məkânın ötesində bir xalqın kimliyini tanıdır.

Azərbaycan musiqisi bu baxımdan xüsusilə zəngindir. Muğam, xalq mahnıları, aşıq poeziyası, caz-folklor sintezi – hər biri Azərbaycanın tarixini, təbiətini, insan ruhunu və mədəni dəyərlərini əks etdirir. Bu əsərlər təkcə xalqın əyləncəsi deyil, həm də milli kimliyin güzgüsüdür.

Muğam – ruhun dilinə çevrilmiş tarix

Muğam yalnız melodik əsər deyil; o, bir xalqın həyatını, duyğularını və mədəni kodlarını ifadə edən fəlsəfi sistemdir. “Segah”, “Bayatı-Şiraz”, “Şur” kimi muğamlar hər biri fərqli emosional dünyaya açılan qapıdır. Onlar sevincdən kədərə, ümiddən həsrətə qədər bütün insan duyğularını əks etdirir.

UNESCO-nun qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil etdiyi muğam yalnız Azərbaycan üçün deyil, dünya musiqi xəzinəsi üçün böyük bir dəyərdir. Çünki muğam millətin kimliyini qoruyur, onun tarixini və mənəvi dəyərlərini gələcək nəsillərə çatdırır.

Aşıq sənəti və xalqın səsi

Azərbaycanın xalq musiqisi və aşıq sənəti də milli kimliyin güzgüsüdür. Aşıqlar yalnız musiqiçilər deyil, həm də tarix və mədəniyyət daşıyıcılarıdır. Onlar şifahi ənənə ilə xalqın sevincini, kədərini, qəhrəmanlıq dastanlarını və mənəvi dəyərlərini nəsildən-nəsilə çatdırırlar.

Hər bir aşiq mahnısı və dastanı, hətta ən sadə ritm də, bir xalqın ruhunu əks etdirir. Bu, yalnız Azərbaycanın deyil, bütün dünyanın diqqətini çəkən bir xüsusiyyətdir.

Müasir musiqidə milli motivlərin dirçəlişi

XXI əsrdə gənc musiqiçilər milli musiqi motivlərini müasir janrlarla sintez edirlər. Muğam və jazzın, xalq melodialarının pop musiqi və cazla birləşməsi milli kimliyi qlobal auditoriyaya çatdırır. Bu, Azərbaycan musiqisinin həm ənənəni qoruduğunu, həm də müasirliyi qəbul etdiyini göstərir.

Beynəlxalq festival və konsertlərdə səslənən bu əsərlər yalnız estetik zövq vermir, həm də milli kimliyin qürurunu yaradır. Xarici tamaşaçılar Azərbaycan musiqisini dinlədikcə onun zəngin tarixini və mədəni dəyərlərini daha dərindən anlayırlar.

Musiqi və mədəni diplomatiya

Musiqi həm də diplomatiya alətidir. Konsertlər, beynəlxalq festivallar, musiqi mübadiləsi proqramları ölkəmizi dünyada tanıdır, milli kimliyi təqdim edir və insanları birləşdirir. Musiqi dilini bilmədən də, onun emosional təsiri və universallığı sayəsində dünya auditoriyası Azərbaycanı dərk edir.

Buna klassik nümunə kimi “Xarıbülbül” festivalını göstərmək olar. Burada səslənən muğam və xalq musiqisi yalnız Azərbaycan auditoriyasına deyil, dünyanın müxtəlif ölkələrindən gələn qonaqlara da təqdim olunur. Bu, həm milli irsin qorunması, həm də mədəni diplomatiyanın güclü vasitəsidir.

Qarabağ motivləri musiqidə

Qarabağ musiqisi Azərbaycan milli kimliyinin ayrılmaz hissəsidir. Bu bölgədən çıxan melodiylar yalnız coğrafi məkana aid deyil, həm də xalqın tarixini, azadlıq mübarizəsini və mənəvi irsini əks etdirir. Gənc musiqiçilər bu motivləri müasir musiqi ilə birləşdirərək həm milli kimliyi qoruyur, həm də onu dünya səhnəsinə çıxarırlar.

Gənclərin rolu və gələcək

Azərbaycan gənc musiqiçiləri milli musiqi irsini yaşadır və onu yenidən kəşf edirlər. Onlar muğamı, xalq melodiylarını və aşiq sənətini həm ənənəvi, həm də eksperimental formada təqdim edərək gənc auditoriyaya çatdırırlar. Bu, gələcək nəsillərin milli kimliyi qoruması üçün vacibdir.

Gənclərin yaradıcılığı yalnız musiqi əsərləri yaratmaqla məhdudlaşmır; onlar musiqi vasitəsilə tarix, mədəniyyət və mənəvi dəyərləri qoruyur və dünyaya tanıdır.

Musiqi bir xalqın tarixini, mədəniyyətini və kimliyini ən təsirli şəkildə əks etdirən güzgüdür. Azərbaycan musiqisi bu güzgüdə yalnız öz köklərini qoruyub saxlamır, həm də onları yeni janrlarla, yeni üslub və platformalarla dünyaya çatdırır.

Muğam, aşiq sənəti, xalq melodiyları və onların müasir interpretasiyaları milli kimliyi gücləndirir, gənc nəslə ilhamlandırır və Azərbaycanın dünyadakı mövqeyini möhkəmləndirir. Musiqi sərhəd tanımır, millətləri birləşdirir və hər birimizin qəlbində milli kimliyin canlı izini qoyur.

Beləliklə, musiqi milli kimliyin əbədi güzgüsüdür və onun əks-sədası zamanla səslənməyə davam edəcək.

34. Musiqidə köklər: Muğamdan caz improvizasiyasına

Musiqi millətin ruhunun səsidir. O, sözlə ifadə edilməyən hissləri, tarix boyu topladığımız xatirələri, mədəni kimliyimizin incə qatlarını daşıyır. Azərbaycan musiqisinin ən böyük dayaq nöqtəsi — muğamdır. Amma XXI əsrin qlobal ritmləri içində muğam tək qalmaq istəmir: o, caz, rok, hətta elektron musiqi ilə “danışır”, sintezlər yaradır. Bu proses bəzən milli ruhu zənginləşdirir, bəzən də səthiləşdirir. Elə buna görə, “kök” və “improvizasiya” anlayışlarını birlikdə dərk etmək vacibdir.

Muğam – kökün nəfəsi

Muğam yalnız musiqi janrı deyil, bir mədəniyyət sistemidir. Onun ladları, ritmik quruluşu, improvizasiya prinsipləri əsrlərlə ustad-şagird ənənəsində formalaşmışdır. Muğamda ifaçı yalnız hazır notları təkrar etmir — o, həmin an öz ürəyindəki hissləri əsrlərdən gələn musiqi qaydaları ilə birləşdirir. Bu, həm azadlıq, həm məsuliyyətdir.

Muğamın əsası xalqın gündəlik həyatından, təbiətindən, sevinc və kədərindən gəlir. Bu səbəbdən o, hər dövrdə dinləyicinin qəlbinə toxunmağı bacırır.

Caz – azadlığın ritmi

Caz da improvizasiya üzərində qurulub. XX əsrin əvvəllərində afroamerikalı musiqiçilərin azadlıq və ifadə axtarışından doğan bu janr, dinləyiciyə həm intellektual, həm emosional zövq verir. Cazın əsası melodiyanın sərbəst şəkildə ritmlə dialoqudur.

Azərbaycan musiqiçiləri, xüsusilə Vəqif Mustafazadə,

muğamla cazı birləşdirərək dünyada unikal bir musiqi üslubu yaratdılar. Onun ifalarında muğamın fəlsəfi dərinliyi ilə cazın improvizasiya azadlığı bir-birini tamamlayırdı. Bu, həm milli kimliyin qorunması, həm də qlobal musiqi arenasına çıxış nümunəsi idi.

Sintez – risk və imkanlar

Muğam-caz sintezi, rok və elektron musiqidə milli motivlərin istifadəsi müasir dövrdə daha geniş yayılıb. Gənc musiqiçilər “kök” və “müasir nəfəs” arasında körpü qurmaq istəyirlər. Lakin burada iki təhlükə var:

1. Səthi istifadə – Milli motivin yalnız “egzotik” effekt kimi işlədilməsi, onun fəlsəfi və melodik dərinliyinin unudulması

2. Texniki üstünlük, məzmun çatışmazlığı – Müasir səs effektləri ilə zəngin olsa da, ruhu olmayan musiqi yaradıcılıqdan çox “səs oyncağı”na çevrilə bilər.

Uğurlu sintez isə yalnız muğamı və digər milli janrları dərinləndirən, onların mahiyyətini mənimsəmiş ifaçı və bəstəkarların əlində mümkün olur.

Milli musiqi təhsili – gələcəyin təminatı

Müasir musiqi axınında milli kimliyi qorumağın yolu, təhsil sistemində həm klassik milli janrların, həm də dünya musiqisinin ciddi öyrədilməsidir. Gənc musiqiçi həm Segah muğamını, həm də cazın akord quruluşunu bilməlidir. Bu, ona təkə texniki bacarıq yox, həm də mədəni məsuliyyət qazandırar.

Dövlət və cəmiyyət dəstəyi

Festival və layihələr – Muğam və müasir janrların bir araya gəldiyi beynəlxalq tədbirlər.

Arxiv və sənədləşmə – Klassik ifaların rəqəmsallaşdırılması, yeni ifaların qeydiyyatı.

Gənclərə səhnə imkanı – Yaradıcılıq müsabiqələri, canlı ifa platformaları.

Kökünü tanımayan improvizasiya azad deyil

Musiqidə azadlıq, kökdən uzaqlaşmaq deyil — kökdən güc almaqdır. Muğamın əsrlərlə formalaşan dərinliyi, cazın improvizasiya azadlığı ilə birləşdikdə, həm milli kimliyimizi, həm də yaradıcılıq sərhədlərimizi genişləndirir. Əgər bu tarazlığı qoruya bilsək, Azərbaycan musiqisi həm öz köklərinə sadıq qalar, həm də dünyaya yeni səs təqdim edər.

35. Qarabağ ədəbiyyatı: Zəfərdən sonra yaranan ruhun poetikası

“Qarabağ ədəbiyyatı: Zəfərdən sonra yaranan ruhun poetikası” mövzusu bu gün Azərbaycan ədəbiyyatında ən həssas və məsuliyyətli sahələrdən biridir. Qarabağ mövzusu artıq yalnız bir torpaq deyil – tarixdir, ağrıdır, yaddaşdır və Zəfərdir. Bu Zəfəri necə yazmaq, necə qorumaq və nəyə çevirmək məsələsi isə ciddi ədəbi məsuliyyət tələb edir.

Qarabağ – tək-cə coğrafi anlayış deyil.

Bu adın içində tarix var, torpaq var, şəhid qanı var, qürur var, qayıdış var, susqun illər və danışan Zəfər var.

Və bu qədər hiss, bu qədər təlatüm, bu qədər mənəvi yük ədəbiyyata çevrilməsə, xalqın yaddaşında tam oturmaz.

Azərbaycan ədəbiyyatı hər zaman xalqın tarixini yazıb. İşgala ağlamışdı, indi Zəfəri necə yazır? Bu sualın cavabı hələ də axtarıldadır. Çünki Zəfər yaşanıb, amma onun ədəbiyyatdakı təzahürü – hələ tam formalaşmayıb.

Zəfərin sükutu və ya yazılmamış qəhrəmanlıq

Ədəbiyyatçılarımız illər boyu Qarabağ həsrətindən yazdı. “Torpağı olmayan xalqın şairi də susar” deyənlər oldu. Amma bu gün artıq torpaq var. Bəs indi nə baş verir?

Zəfərdən sonra yazılan əsərlərin çoxu birbaşa emosiya yüklü, tez-tez patriotik şüarlarla dolu, amma ədəbi cəhətdən yetkinliyi olmayan yazılardır. Bu, təbiidir – çünki emosiyalar təzədir, hələ soyumayıb. Amma ədəbiyyat emosiya yox, bədii dərinlik tələb edir.

Qarabağ ədəbiyyatının bugünkü mərhələsi – emosiya-dan mənə yaratmaq dövrüdür.

Yeni poeziya dalğası: Hissdən düşüncəyə

Gənc şairlər Qarabağ mövzusunı daha çox daxili qayıdış, itirilmiş uşaqlıq, kökə bağlılıq motivləri ilə təqdim edirlər. Bu, müsbət haldır. Qarabağ – yalnız bir döyüş sahəsi deyil, insanın özünə dönməsidir.

Lakin bəzi şeirlərdə və nəsr əsərlərində quruluq, süni qəhrəmanlıq və şablonluq da müşahidə olunur. Bu isə oxucuda real hiss yaratmır. Zəfəri hiss etdirmək üçün şüar yox, həqiqət, yük yox, yaşantı lazımdır.

Ədəbi mətn oxucunu düşündürməlidir ki, "mənim də bu Zəfərdə payım var, mən də bu tarixin bir parçasıyam." Bunun üçün isə daha çox insan taleyi, daha çox canlı obrazlar, daha çox ədəbi cəsarət lazımdır.

Qarabağ obrazı: torpaqdan insana keçid

Əvvəllər Qarabağ ədəbi mətnlərdə torpaq kimi, dağ kimi, bulaq kimi təsvir olunurdu. İndi isə Qarabağ – bir insan obrazı kimi təqdim edilməlidir. Qayıdan kəndli, evinin yerində xarabalıq tapan ana, müharibədən qayıdan qazinin psixologiyası, uşaqlığını tikanlı məftillər arxasında qoyan nəslin böyüməsi – bu mövzular ədəbiyyatda yetərinə yoxdur.

Biz Qarabağı sadəcə qələbə ilə deyil, insanın gözü ilə yazmalıyıq. Bəlkə də bir şairin içindəki susqunluq, bir yazıçının ağırlı obrazı bu gün bizə 100 şüardan daha güclü təsir edir.

Ədəbiyyat siyasət yox, yaddaşdır

Qarabağ ədəbiyyatı bəzən istənilir ki, tərbiyəvi və təbliğat xarakteri daşsın. Bəli, bu da lazımdır. Amma ədəbiyyat təbliğatdan çox tarixi sənədləşdirmədir. Yazıçı xalqın yaşadıqlarını sənət dili ilə gələcəyə çatdırmalıdır.

Əgər bu gün yazılan romanlar, şeirlər və dram əsərləri gələcək nəsillərə "Zəfərin ruhu belə idi" dedizdirə bilməyəcəksə – onda biz sadəcə hadisəni qeyd etmiş olacağıq, hiss etdirmədən keçmişə təqdim etmiş olacağıq.

Yenidən dirçələn folklor və milli yaddaş

Qarabağla bağlı xalq dastanlarının, bayatılarının, ağuların ədəbiyyata gətirilməsi də son dövrlərdə diqqət çəkir. Bu, milli poetik yaddaşın yenilənməsi deməkdir.

Xalq arasında dolaşan "Şuşa yuxusu", "Laçının səsi", "Xarıbülbül əfsanəsi" kimi motivlər, əfsanə formaları, hətta ağızdan-ağıza yayılan müasir bayatılar – yazılı ədəbiyyata integrasiya olunmalıdır.

Qarabağ təkcə qələbə məkanı deyil, mədəniyyət beşiyidir. Bu beşikdən yeni poeziya doğmalıdır – süni yox, təbii.

Zəfəri yaşadan yazıçılar yetişirmi?

Ədəbiyyat təkcə tarixə reaksiya vermir, onu dəyərə çevirir. Zəfər ədəbiyyatını yazmaq üçün həm müharibəni hiss etmiş, həm də bədii məsuliyyət daşıyan qələm sahibləri yetişməlidir.

Bugünkü yazıçılar və şairlər dil və düşüncə baxımından bu Zəfəri gələcək nəsə necə təqdim edəcəklər? Bu, həm sual, həm də çağırışdır.

Zəfər – məğrurluq və borcdur

Zəfər – Yalnız şüar üçün deyil, təfəkkür üçün də istifadə olunmalıdır. Qarabağ ədəbiyyatı bu qələbəni xatirə yox, ibrət, qürur həmçinin məsuliyyət kimi təqdim edərsə – gələcək nəsil bu tarixi daha yaxşı anlayacaq.

Zəfəri yaşamaq kifayət deyil – onu yazmaq, qorumaq və ötürmək lazımdır.

36. Qəsrlər, Karvansaralar, Minarələr: Daş Yaddaşımız

Millətin yaddaşı yalnız yazılı tarixdə yaşamır — o, daşlarda, kərpiclərdə, taxta qapıların naxışlarında da yaşayır. Qəsrlər, karvansaralar, minarələr sadəcə memarlıq nümunələri deyil, zamanın səsinə daşıyan canlı şahidlərdir. Hər daş, hər ornament əsrlər boyunca bir millətin həyat tərzindən, mədəniyyətindən və dövlətçilik iradəsindən xəbər verir.

Qəsrlər – Müdafiədən Mədəniyyət Mərkəzinə

Azərbaycan qalaları və qəsrləri yalnız hərbi tikililər olmayıb. Şirvanşahlar Sarayı, Mərdəkan qəsrləri, Qarabağ qalaları həm siyasi, həm də mədəni həyatın mərkəzləri kimi tanınıb. Onların divarlarında yalnız döyüşlərin izi yox, həm də musiqi, poeziya və elmi söhbətlərin səsi əks-səda verib. Qəsrlərin planı, bəzəkləri və memarlıq həlləri dövrün incəsənət zövqünü əks etdirir.

Karvansaralar – Ticarətin və Mədəniyyətin Körpüləri

Tarixi karvansaralar, xüsusilə Şəki, Şamaxı, Bakı və Naxçıvan marşrutlarında yerləşənlər, İpək Yolunun əsas mədəni dayanacaqları olub. Burada tacirlər yalnız mal deyil, həm də musiqi, ədəbiyyat, kulinariya və sənət nümunələrini bölüşüblər. Karvansaraların divarları yüz-lərlə dilin, fərqli mədəniyyətlərin harmoniyasını yadda saxlayır.

Minarələr – Ruhun və Göylərin Dili

Azərbaycanın minarələri, xüsusilə Şamaxı, Gəncə, Quba və Bakıda ucalan nümunələr, dini memarlığın incə estetikasını göstərir. Minarələrin kərpic naxışları, yazılar və ornamentlər xalqın həm mənəvi, həm də bədii dünyasının dərinliyini ifadə edir. Onlar əsrlərdir həm azan səsinə, həm də xalqın varlıq hekayəsini göylərə daşıyır.

Daş Yaddaşımızın Riskləri

Zaman, iqlim dəyişiklikləri və bəzən də laqeyd münasibət tarixi abidələrimizi təhlükə altına alır. Restavrasiya adı ilə edilən səthi bərpalar, orijinal memarlıq üslubunun itirilməsi və qeyri-peşəkar müdaxilələr abidənin ruhunu zədələyir. Qoruma işi yalnız texniki bacarıq deyil — tarixi anlamaq və ona hörmətlə yanaşmaq məsələsidir.

Qoruma və Yaşatma Yolları

Peşəkar restavrasiya proqramları – Orijinal material və texnikaların tətbiqi.

Mədəni marşrutlar – Abidələri turizm xəritəsinə daxil etmək və onların hekayəsini peşəkar bələdçilərlə təqdim etmək.

Rəqəmsal arxiv – Qəsr, karvansara və minarələrin 3D modellərini hazırlamaq.

Təhsil layihələri – Məktəblilər üçün tarixi abidələrə səfərlər təşkil etmək.

Daşların Danışdığı Hekayə

Hər qəsir, hər karvansara, hər minarə bir kitabdır — sadəcə səhifələri daşdan oyulub. Onları oxumaq üçün tarixçi olmaq şərt deyil; sadəcə baxmaq, dinləmək və hiss etmək yetərlidir. Dövlətimizin mədəniyyət siyasəti, bu daş yaddaşın qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün ən böyük təminatdır.

37. Rənglərdə milli yaddaş: Azərbaycan təsviri sənətində kimliyimiz

Sənətin ən sadə, amma ən dərin dili — rəngdir. Bir dağ silueti, bir xalça naxışı və ya bir uzun kölgəsi rənglərlə danışır; bu danışq isə tariximizin, xatirəmizin və kimliyimizin şifrəsini saxlayır. Bu şifrə itdikcə və ya səthiləşdikcə, milli-mədəni yaddaşımız zədələnir. Azərbaycanda təsviri sənətdə rənglərin rolu təkcə estetik deyil — o, kollektiv yaddaşın daşıyıcısına çevrilir. Bu yazıda məqsədimiz həm problemə işıq salmaq, həm də ruh tərbiyəsinə xidmət edən praktik yol xəritəsi təklif etməkdir.

Rənglərin simvolikası — keçmişdən gələn palitra

Xalça, miniatür, keramika və memarlıq elementlərimiz yüzilliklərdir müəyyən palitranı formalaşdırıb: torpaq tonları, zəngin qırmızılar, mavi və sarının spesifik nüansları. Bu rənglər coğrafiyanın, iqlimin və gündəlik həyatın daşıyıcılarıdır — bir növ vizual eynilə. Klassik rəssamlarımızın palitrası bu köklərdən qaynaqlanır; onlar yalnız gözəllik yaratmayıb, həm də milli duyğuları rəng dilinə çeviriblər.

Ənənədən müasirliyə — sintez, yoxsa səthi təkrarlama?

Müasir rəssamlıq ənənəvi motivləri müxtəlif formalarda — abstraksiya, qarışıq texnika, rəqəmsal illüstrasiya — istifadə edərək yenidən oxuyur. Bu sintez uğurlu olduğunda milli kodlarımızı çağdaş ifadə vasitələri ilə zənginləşdirir. Lakin təəssüf ki, bəzən naxış və simvollar sadəcə dekorativ element kimi götürülür — məzmunun və

dərinliyin üzərinə «estetik örtük» çəkilir. Bu halda sənət formal uğur qazana bilər, amma kimlik yükünü daşımır.

Milli elementlərin kommersiyalaşması — ehtiyat signalı

Sponsorlu layihələr, ticarət sərgiləri və “populyar” çağırışlar sənətçilər üçün imkan yaratsa da, sənətin məramı ilə bazar tələbləri arasında tarazlıq itdikdə milli dəyərlər səthi və kontekstindən uzaqlaşdırıla bilər. Burada məqsəd bazarı qınamaq deyil — məqsəd yaradıcılığın dərinliyini qoruyan mexanizmləri gücləndirməkdir.

Gənc rəssamların sintezi — yeni nəfəs, yeni məsuliyyət

Gənc nəsil həm ənənəni bilir, həm də beynəlxalq təsirə açıqdır. Onların işi milli motivi yeni formada təqdim etmək üçün böyük potensiala malikdir. Lakin bu proses məsuliyyət tələb edir: milli kodu səthi "ornament" kimi istifadə etmək yox, onun tarixini, semantikasını və mənasını dərk etməklə sintez etmək. Dövlətin və peşəkar mühitin dəstəyi burada həlledicidir — təhsil proqramları, residensiyalar və sərgilər gənclərin dərin yaradıcılığı üçün əsas şərtlərdir.

Sənət və ictimai məkan — rənglərin gündəlik rolu

Milli rəng palitramız yollarımızda, parklarımızda, bələdiyyə və mədəniyyət obyektlərində də görünməlidir. İctimai sənət layihələri, divar rəsmləri, memoriallar və dizayn həlləri şəhər estetikası vasitəsilə insanlarda milli ruhu oyatmağa xidmət edə bilər. Bu, həm də şəhər

mədəniyyətinin formalaşmasıdır — estetik seçimlər insanın daxili dünyasını təsir edir; buna görə də "ruh tərbiyəsi" funksiyası daşıyır.

Nə etməliyik? — praktik təkliflər

Təhsil və sərgilər: Məktəblərdə vizual incəsənət proqramlarını zənginləşdirmək, muzey və qalereya təcrübələrini şagirdlər üçün əlçatan etmək.

Peşəkar dialoq: Akademiya, qalereya və kuratorlar arasında davamlı platformalar yaratmaq — klassiklərlə müasir arasındakı dialoqu gücləndirmək.

Residence və dəstək: Gənc sənətçilər üçün yerli və beynəlxalq residensiya proqramları, kiçik qrantlar və sərgilər.

Rəqəmsal arxiv: Ədəbi və vizual irsimizi rəqəmsal olaraq qoruyub geniş auditoriyaya təqdim etmək.

İctimai sənət: Şəhər məkanlarında milli motivləri estetik və informativ şəkildə təqdim edən layihələrin təşviqi.

Əl sənətləri ilə əməkdaşlıq: Xalçaçılıq, misgərlik, keramika ustaları ilə müasir sənətçilərin əməkdaşlığı, ənənə və müasirliyin bir-birini tamamlaması.

Rənglər yaddaşdır, sənət isə onun müdafiəçisi

Milli kimlik yalnız tarixi faktların toplusu deyil; o, gündəlik estetik seçimlərimizin, xatirələrimizin və baxışlarımızın formasıdır. Azərbaycan təsviri sənəti zəngin rəng palitrası ilə bu kimliyi daşıyır — amma bu daşıma həm peşəkarlıq, həm vicdan, həm də kollektiv məsuliyyət tələb edir. Dövlətin mədəniyyətə verdiyi dəstək və cəmiyyətin məhəbbəti ilə bu məsuliyyəti paylaşmaq mümkündür. Rənglərimizi sadəcə gözəllik üçün istifadə etməmək — onları yaddaşımızın, ruhumuzun, gələcəyimizin tərcüməçiləri etmək.

38. Rəqəmsal Estetik: Süni İntellektin İncəsənətdə Yaratdığı Yeni Formlar

Rəqəmsal dövr insan yaradıcılığının sərhədlərini yalnız genişləndirmədi, həm də yenidən müəyyənləşdirdi. Fotoqrafiyadan animasiyaya, kinematoqrafiyadan rəngkarlığa qədər hər bir sahə texnologiyanın təsiri altında yeni ifadə imkanları qazanıb. Lakin bu gün ən böyük dəyişiklik, çoxlarının “yaradıcı inqilab” adlandırdığı süni intellekt (S.İ.) dəstəklənən sənət formalarının ortaya çıxmasıdır. Sİ artıq yalnız insanın işini asanlaşdıran texniki vasitə deyil; o, bədii fikrin formalaşmasında aktiv tərəfdaş və hətta bəzən müstəqil yaradıcılıq subyektidir.

Bu məqalədə rəqəmsal estetikanın hazırkı mənzərəsinə, süni intellektin sənətdə yaratdığı yeni formaların nəzəri və praktik tərəflərinə, həmçinin Azərbaycan və region incəsənət mühitində baş verən transformasiyalara nəzər yetirəcəyik.

Rəqəmsal estetikanın formalaşması

XX əsrin ortalarından etibarən kiber-mədəniyyətin və kompüter sənətinin inkişafı rəqəmsal estetikanın təməlini qoydu. İlk kompüter qrafikası təcrübələri bu gün sadə görünə bilər, lakin onlar insanın maşınla birlikdə düşünmə biləcəyi ideyasını ortaya çıxardı. Rəqəmsal estetik anlayışı yalnız “kompüterlə hazırlanmış şəkil” deyil, həm də yeni bir bədii qavrayış deməkdir. Burada məkan anlayışı dəyişir, zaman xətti elastikləşir və tamaşaçının sənət əsəri ilə qarşılıqlı əlaqəsi daha aktiv xarakter alır.

Süni intellektin bu sahəyə daxil olması isə estetikanı tamamilə yeni bir mərhələyə daşıyır. Artıq rəssam yalnız fırça ilə deyil, məlumatlarla, kodlarla, alqoritmlərlə də

işləyir. Bir çox tədqiqatçı süni intellekti "alət" yox, "yaradıcı ortağ" kimi qəbul etməyin vaxtının çatdığını bildirir. Bu yanaşma, rəqəmsal estetikanın mahiyyətini dərinləşdirir.

Süni intellekt və müəlliflik anlayışı

Sənət tarixində müəlliflik, yəni əsərin kimə məxsus olması, həmişə müzakirə mövzusu olub. Orta əsrlərdə anonim sənətkarlar və kollektiv ustaxanalar, renessansda fərdi imza, XX əsrdə isə konseptual incəsənətin müəllifliklə oynayan strategiyaları buna nümunədir.

Süni intellektin yaratdığı əsərlər qarşısında isə bu sual daha da çətinləşir:

Əsərin müəllifi kimdir — alqoritmi yazan mühəndis, alqoritmi yönləndirən sənətçi, yoxsa birbaşa alqoritmın özü?

Məsələn, Sİ-yə verilən göstərişlər ("prompts") əsərin istiqamətini müəyyənləşdirir. Lakin alınan nəticə həm insanın yaradıcı müdaxiləsindən, həm də alqoritmın öz daxili məntiqindən ibarətdir. Bu mürəkkəb birlik müəllifliyi çoxqatlı edir.

Aparılan beynəlxalq müzakirələrdə hüquqi yanaşma da dəyişir: bir çox ölkələr süni intellektin "müstəqil müəllif" ola bilməyəcəyini, amma insanın yönləndirməsi olduğu halda əsərin müəllif hüququnun qorunacağını bildirir. Bu isə gələcəkdə həm sənət adamları, həm də hüquqşünaslar üçün geniş araşdırma sahəsi açır.

Alqoritmik yaradıcılıq və insan yaradıcılığı: sərhədlər haradadır?

Sənət həmişə insan hisslərinin, təcrübəsinin və düşüncəsinin ifadəsi olub. Ona görə də süni intellektin

“yaradıcı olması” fikri bəzən narahatlıq doğurur. İnsan yaradıcılığı şüur, yaddaş, yaşantı və emosional rezonansın birləşməsidir. Süni intellekt isə məlumatlar arasında əlaqə qurur, nümunələrdən öyrənir, ehtimallar yaradır.

Bu fərqi nəzərə alsaq belə, sual yenə açıq qalır: Alqoritm insan təcrübəsini yetərincə təqlid edə bilirsə, bu təqlid sənət sayıla bilərmə?

Bir çox müasir sənətşünaslar bildirir ki, sənət təkcə yaradılma prosesi deyil, həm də qəbul edilmə aktıdır. Tamaşaçı nəticəyə sənət kimi baxırsa, həmin obyekt artıq sənətin bir növüdür. Deməli, Sİ tərəfindən yaradılan əsərlər də bədii dövriyyəyə daxil ola bilər.

Lakin insan yaradıcılığı hələ də bənzərsizdir. Sİ informasiya əsasında çalışdığı üçün heç vaxt yeni təcrübə yaratmır, sadəcə mövcud nümunələri yenidən kombinasiyalaşdırır. İnsan isə öz həyatının unikallığını əsərlərinə köçürür. İnformasiyanın həcmi böyük olduqca, Sİ-nin yaradıcılığı təəccübləndirə bilər, ancaq insan fikrinin doğduğu spontanlıq və emosional dərinlik hələ ki təkrarlana bilmir.

Rəqəmsal sənətin kuratorluğu: yeni çətinliklər

Rəqəmsal əsərlərin sərgilənməsi ənənəvi muzey yanaşmasını dəyişdirir. Xüsusilə Sİ tərəfindən yaradılmış əsərlərin kuratorluğu bir neçə yeni sual doğurur:

Əsərin orijinallığı nədir?

Əgər bir alqoritm eyni anda yüzlərlə versiya yarada bilirsə, “orijinal” anlayışı necə müəyyənləşəcək?

Sərgi məkanı fiziki olmalıdır, yoxsa virtual?

Müasir platformalar virtual sərgilərin daha geniş auditoriyaya çatmasına imkan yaradır.

Əsərin müəllif etiketi necə yazılmalıdır?

“Sənətçi və Süni İntellekt əməkdaşlığı” kimi ifadələr artıq bir çox nüfuzlu sərgilərdə istifadə olunur.

Kuratorlar həm qədim estetikanı, həm də yeni texnoloji tendensiyaları əlaqələndirməli olurlar. Bu isə həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən yeni bacarıqlar tələb edir.

Tamaşaçı təcrübəsinin dəyişməsi

Sənət əsərinin qəbul edilməsi prosesi də köklü şəkildə dəyişib. Əvvəllər tamaşaçı əsərə sadəcə baxırdısa, indi onunla qarşılıqlı əlaqəyə girir:

İnteraktiv ekranlar,
Virtual reallıq eynəkləri,
AR (augmented reality) tətbiqləri,
Generativ musiqi və səslər,
bu təcrübəni yeni səviyyəyə daşıyır.

Tamaşaçı artıq passiv izləyici deyil; o, əsərin memarı, tamamlayıcısı, hətta bəzən yaradıcılarından biri kimi çıxış edir.

Rəqəmsal estetikada məkan və zaman da dəyişir. Tamaşaçı əsəri virtual məkanda istədiyi kimi yaxınlaşdırır, böyüdür, dəyişdirir, manipulyasiya edir. Bu interaktivlik insanın sənətlə olan münasibətini daha şəxsi və canlı edir.

Azərbaycan incəsənətində rəqəmsal transformasiya

Azərbaycan son illər rəqəmsal mədəniyyət sahəsində nəzərəcərpacaq addımlar atır. İstedadlı rəssamlar və rəqəmsal dizaynerlər, xüsusilə gənclər arasında rəqəmsal əsərlərə maraq artıb. Rəqəmsal illüstrasiya və 3D modelləşdirmə artıq bir çox incəsənət layihələrinin əsas hissəsinə çevrilir.

Süni intellekt əsaslı yaradıcılığın bizdə də özünəməxsus təzahürləri var:

Gənc rəssamların generativ qrafika üzərində eksperimentləri

Rəqəmsal musiqi və alqoritmik səs kompozisiyaları

Virtual sərgilər və onlayn bədii platformalar

Tarixi irsin rəqəmsallaşdırılması — qədim ornamentlərin, xalça naxışlarının Sİ vasitəsilə analiz və rekonstruksiyası

Bütün bunlar ölkəmizin mədəni mühitində yeni bədii dəyərlərin formalaşdığına işarədir. Müasir texnologiya ənənəvi sənət nümunələrimizə yeni nəfəs verir və onları qlobal rəqəmsal məkanda tanıdır.

Bununla yanaşı, mədəniyyət sahəsinə dair rəqəmsal təşəbbüslər dövlət və icmalar tərəfindən dəstəkləndikcə, yerli rəssam və tədqiqatçıların bu sahədə daha geniş imkanlara sahib olacağı gözlənilir.

Regional kontekst: Türk və Qafqaz mədəniyyət məkanında yeni yaşamlar

Türkiyə, Gürcüstan və Mərkəzi Asiya ölkələri də rəqəmsal sənət sahəsində dinamik inkişaf göstərir. İstanbul, Ankara və Bakı arasında rəqəmsal incəsənət festivalları, beynəlxalq sərgilər və texnologiya yönümlü yaradıcılıq laboratoriyaları formalaşır.

Xüsusən Türkiyə rəqəmsal sənətin Yaxın Şərq və Qafqaz regionundakı mərkəzlərindən birinə çevrilməkdədir. Burada yaradılan yeni media sənəti nümunələri həm ənənəvi motivlərin innovativ təqdimatı, həm də texnologiyanın incəsənətlə sintezinin keyfiyyətli nümunələri kimi diqqət çəkir.

Regiondakı bu proseslərin Azərbaycan rəssamlarına ilham verdiyi, hətta ortaq rəqəmsal layihələrin ortaya çıxdığı müşahidə olunur. Bu əməkdaşlıq həm mədəni bağlılığın, həm də çağdaş yaradıcılıq düşüncəsinin regional

miqyasda inkişaf etdiyini göstərir.

Etik və estetik suallar: Sİ sənətin gələcəyidir?

Süni intellektin sənətdə rolu artdıqca etik müzakirələr də dərinləşir:

Sİ insan sənətçilərin yerini ala bilərmə?

Rəssamın əməyi ilə alqoritmin əməyinin dəyəri necə ölçülür?

Sənət anlayışının özü dəyişirmi?

Sİ-nin yaratdığı əsərlərdə mədəni kimlik necə qorunur?

Bu sualların cavabı hələlik yekdil deyil. Ancaq bir həqiqət var: texnologiya sənəti yox etmir, əksinə, onu yeni formalarla zənginləşdirir. İnsan yaradıcılığı isə bu proseslərin mərkəzində qalmağa davam edir. Alqoritmlər insan duyğusunu təqlid edə bilər, amma onu yarada bilməz. Bu səbəbdən, gələcəyin sənəti insan və Sİ əməkdaşlığının sintezi olacaq.

Rəqəmsal estetika və süni intellektin yaratdığı yeni sənət formaları bəşəriyyətin bədii düşüncəsinə yeni istiqamət verir. Bu dəyişiklik yalnız texnologiyanın inkişafı deyil, həm də insanın yaradıcılıq haqqında anlayışının yenidən qurulmasıdır. Sİ sənəti daha əlçatan, daha interaktiv və daha çoxşaxəli edir. Lakin insan yaradıcılığı, hissi təcrübə və mədəni yaddaş yenə də bu yeni dünyanın əsas hərəkətverici qüvvəsidir.

Azərbaycan və region ölkələri isə bu transformasiyanın fəal iştirakçılarıdır. Rəqəmsal sənət həm milli ənənələrimizi global məkana daşıyır, həm də yeni ifadə üsullarının yaranmasına şərait yaradır.

Sənətin gələcəyi artıq təkə fırçanın, notların və kamera-nın əllərində deyil — həm də alqoritmlərin ritmindədir. Bu ritmi necə yönləndirəcəyimiz isə yaradıcılıq tarixinin növbəti mərhələsini müəyyənləşdirəcək.

39. Şəhər Mədəniyyəti və İncəsənət: Gözəllik Duyğusu Necə Formalaşır

Şəhər yalnız daş, beton və küçələrdən ibarət deyil — o, insan yaddaşının, yaradıcılığının və ruhunun toxunduğu canlı bir orqanizmdir. Onun küçələrində tarix danışar, parklarında poeziya nəfəs alar, meydanlarında isə incəsənət insanlara öz səsinə çatdırar. Şəhər mədəniyyəti və incəsənət, insanın estetik duyğusunu formalaşdıran, ona gözəlliyin nə olduğunu anladan görünməz bir müəllimdir.

Tarix və Modernliyin Kəsişdiyi Məkanlar

Azərbaycanın şəhərləri — Bakı, Gəncə, Şəki, Naxçıvan və digər qədim diyarlar — keçmişin zərif xatirələri ilə müasir həyatın dinamikasını birləşdirir. Qədim karvansarayların divarları ilə şüşə göydələnlərin parıltısı eyni panoramada görüşür. Bu harmoniyada insan həm köklərinə bağlı qalır, həm də yeniliyə açılır. Belə bir məkanda formalaşan şəhər mədəniyyəti, həm milli yaddaşı qoruyur, həm də müasir incəsənətin nəfəsini şəhərin ritminə qatır.

İncəsənət — Şəhərin Ürək Döyüntüsü

Teatrların səhnəsindəki işıq, muzeylərin sakit salonlarındakı əsərlər, küçə rəssamlarının divarlara vurduğu rənglər — bunlar şəhərin nəfəsidir. Bir şəhərin incəsənət həyatı onun ruh sağlamlığının göstəricisidir. Gözəllik duyğusu burada tək baxmaqla deyil, yaşamaqla qazanılır. Hər tamaşa, hər sərgi, hər heykəl insanın daxili aləminə kiçik, lakin dərin izlər buraxır.

Gözəllik Duyğusunun Yetişməsi: Təcrübə, Təhsil, Təmas

Gözəllik duyğusu doğuşdan gələn bir ilham deyil, zamanla yoğrulan bir şüurdur. Uşaq ilk dəfə bir teatr tamaşasınadəkəndə, ilk dəfə bir rəsmsərgisində dayananda, ilk dəfə qədim bir məscidin naxışlarına baxanda, gözəlliyn dilini öyrənməyə başlayır. Təhsil müəssisələrində estetik tərbiyə proqramları, muzey ziyarətləri, yaradıcılıq dərsləri bu prosesi sürətləndirir. Çünki mədəniyyətin toxumu erkən yaşda səpilərsə, o toxum ömür boyu yaşayar.

Texnologiya və Müasir Estetika

Bugünkü rəqəmsal əsr incəsənəti yeni məkanlara daşıyır. Virtual sərgilər, 3D modelləşdirilmiş abidələr, interaktiv instalyasiyalar şəhər sakinlərinə fərqli baxış bucaqları qazandırır. Texnologiya, incəsənəti coğrafi sərhədlərdən azad edərək hər evin, hər cibin içinə gətirir. Bu isə gözəllik duyğusunun daha çox insana, daha sürətli və təsirli çatmasını təmin edir.

Çağırışlar və Məsuliyyət

Şəhər mədəniyyətinin qarşısındakı ən böyük sınaqlardan biri, sənətin kommersiyalaşma təzyiqidir. Bəzən populyarlıq və “layk” uğruna yaradılan səthi əsərlər, sənətin dərinliyini kölgədə qoya bilir. Əsl incəsənətin qorunması üçün sənətkarın vicdanı, ictimaiyyətin zövqü və dövlətin dəstəyi birgə hərəkət etməlidir.

Dövlət və Cəmiyyət: Birlikdə Yaradan Güc

İncəsənət layihələrinə davamlı maliyyə dəstəyi

Peşəkar təhsil və ustad dərslərinin genişləndirilməsi

İctimai məkanda sənət nümunələrinin artırılması

Gənc istedadlar üçün platformaların yaradılması

Bu tədbirlər təkcə şəhərin simasını dəyişmir, həm də insanın daxili aləmini zənginləşdirir.

Şəhər — Ruhun Aynası

Şəhər mədəniyyəti və incəsənət, insan ruhunu aynada əks etdirir. Gözəllik duyğusu şəhərdə başlayır, onun küçələrində yetişir, sonra isə bütün dünyaya yayılır. Əgər biz bu mədəniyyəti qoruyub inkişaf etdirə bilsək, gələcək nəsillər üçün estetik və mənəvi baxımdan zəngin bir miras qoymuş olarıq.

40. Səhnəmizdə dirçələn dəyərlər: Teatr hara gedir?

Teatr, əsrlər boyu yalnız əyləncə yeri olmayıb — o, xalqın güzgüsü, düşüncənin və emosianın birləşdiyi məbəd olub. Orada insan həm özünü, həm də toplumunu görür. Səhnədəki bir söz, bir baxış, bir pauza bəzən kitabların, dərslərin verə bilmədiyi dərsi verib. Amma bu gün tamaşaçı zalına baxanda sual yaranır: Teatr hara gedir?

Marağın yenidən oyanışı

Son illərdə teatr tamaşalarına marağın artması ümid-verici haldır. Gənclər, sosial medianın səs-küyündən yorulanda, səhnənin canlı enerjisində dinclik tapırlar. Amma maraqla yanaşı, tamaşa məzmunu, estetik dəyəri və ideya yükü barədə mübahisələr də artır. Bir tamaşa gözəl dekorasiyaya malik ola bilər, amma tamaşaçı salondan çıxdıqda yaddaşında yalnız rənglər və musiqi qalırsa, demək ki, orada nə isə əskikdir.

Klassiklərlə müasir arasında körpü

Üzeyir Hacıbəyli, Cəfər Cəbbarlı, İlyas Əfəndiyev kimi klassiklərin əsərləri səhnəmizdə hələ də öz tərəvətini qoruyur. Onların mövzuları — vətən sevgisi, ailə dəyərləri, insanlıq — hər dövrdə aktualdır. Lakin gənc rejissorlar bu əsərlərə yeni baxış gətirərkən, bəzən əsas ideyanı estetik eksperimentin kölgəsində qoyurlar. Müasir tamaşalar isə zamanın ritmini tutsa da, dərin ideya yükündən uzaqlaşa bilər. Burada əsas məsələ balansdır: sənətkar həm dövrün ruhunu tutmalı, həm də milli-mənəvi kodlardan uzaqlaşmamalıdır.

Teatrın ideya böhranı

Bəzən teatr məkanı kommersiya təfəkkürünün təsirinə düşür — tamaşa yalnız kassaya işləyir, mövzular isə “bilet satar-satmaz” ölçüsü ilə seçilir. Halbuki teatrın gücü, tamaşaçını düşündürmək, ona həm estetik, həm mənəvi qida verməkdir. Bu, dövlətin də mədəniyyət siyasətində qorumağa çalışdığı ən mühüm prinsiplərdəndir.

Nə etməli?

1. Dramaturgiya məktəbinin gücləndirilməsi – Yeni əsərlər yazan gənc dramaturqlar üçün yaradıcılıq laboratoriyaları.

2. Klassiklərin müasir təqdimi – Səhnə texnologiyasından istifadə etsək də, əsərin ruhunu qorumaq.

3. Region teatrlarının dirçəldilməsi – Mədəniyyətin yalnız paytaxtda deyil, bütün bölgələrdə canlı olması.

4. Teatr təhsili və tamaşaçı tərbiyəsi – Məktəbliləri teatrla erkən yaşda tanış etmək.

Teatr – canlı yaddaş

Teatr, yalnız aktyorların səsi və dekorun gözəlliyi ilə yaşamır. Onun ruhunu ideya, dəyər və milli yaddaş formalaşdırır. Əgər bu gün biz səhnəmizi yalnız “trend” əsərlərlə doldursaq, sabah milli səhnə ənənəmiz zəifləyər. Amma əgər teatrimiz həm klassik ruhu, həm də müasir nəfəsi daşıya bilsə, o zaman səhnə həmişə dolu, tamaşaçı həmişə düşüncəli çıxacaq.

Və yadımızda saxlayaq: Teatrı yaşadan aktyor yox, onu seyr edib mənasını dərk edən tamaşaçıdır.

41. Səhnəmizdə dirçələn dəyərlər: Teatr hara gedir?

Bir vaxtlar hər tamaşası ilə cəmiyyətə yön verən, düşüncələrə sirayət edən, yeni ideyalar doğuran Azərbaycan teatrı bu gün hansı məqamda dayanıb?

Səhnədə yenidən canlanan klassik obrazlar, eksperimental rejissor yanaşmaları, texnologiyanın tamaşalara inteqrasiyası – bunlar teatrın dirçəlişinə işarədir, yoxsa sadəcə illüziya? Sual cavabdan daha çoxdur, cavablar isə düşüncə tələb edir.

Teatr sadəcə səhnə deyil, bir məktəbdir

Azərbaycan teatrı təkcə aktyor oyunundan və pyesin mətnindən ibarət olmayıb heç vaxt. Bu səhnə həm maarifləndirib, həm düşündürüb, həm də əxlaqi, mənəvi dəyərləri qorumağın vacibliyini təlqin edib. Cəfər Cabbarlı, Hüseyn Cavid, Sabit Rəhman kimi sənətkarlar teatr vasitəsilə xalqın ruhuna toxunmağı bacarıblar.

Amma bu gün tamaşaçı zalı ya dolmur, ya da dolsa belə, səhnədə gördükləri ilə kifayətlənmədən çıxıb gedir. Niyə? Bəlkə də səbəb səhnədə artıq tərbiyənin deyil, təlqin olunmuş “sərbəstliyin” hökm sürməsindədir.

Modern teatr: azadlıq mı, yoxsa boşluq?

Bugünkü teatrda müşahidə etdiyimiz bir çox tamaşa “müasirlik” adı altında forma oyunları ilə məzmunu gölgədə qoyur. Qaranlıq səhnələr, anlaşılmaz metaforalar, məqsədsiz çılpalıqlar, ssenarisiz eksperimentlər – bunlar teatrı yeniləməkdirmi, yoxsa tamaşaçını səhnədən uzaqlaşdırmaq?

Mədəniyyət dəyişə bilər, amma sənət öz əsas funksiyasını – insanın ruhuna toxunmaq qabiliyyətini itirməməlidir. Əgər tamaşaçı səhnədən çıxdıqdan sonra onun içində heç nə oyanmırsa, demək ki, bu artıq teatr deyil, sadəcə dekorasiyalı sükutdur.

Klassiklər səhnəyə qayıdır – amma necə?

Sondövrərdə klassik əsərlərin yenidən səhnələşdirilməsi sevindirici haldır. “Aydın”, “1905-ci ildə”, “Od gəlini”, “İblis” kimi pyeslər yenidən tamaşaya qoyulur. Amma bir sual da var:

Bu əsərlər ruhuna sadıq qalaraq təqdim olunur, yoxsa sadəcə ad olaraq səhnəyə gətirilir?

Rejissorların bir çoxu klassikləri "müasirləşdirmək" adı altında mətnin ruhunu dağıdır, dövrün ictimai-siyasi kontekstindən uzaqlaşdırır. Halbuki bu əsərlərin gücü məhz o dövrün insanı ilə bu günün tamaşaçısı arasında körpü yaratmaqdır.

Yeni nəsil rejissorlar: ümid, yoxsa risk?

Əlbəttə, teatr yaşamaladırsa, gənc rejissorlar səhnəyə çıxmalıdır. Bu, qaçılmazdır. Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetindən və digər sənət məktəblərindən çıxan gənclər bir-bir yeni ideyalarla, təcrübələrlə çıxış edirlər. Amma bu ideyaların içində milli kod varmı? Bu sual bəzən cavabsız qalır.

Təəssüf ki, bəzi gənc sənətçilər teatrı öz şəxsi dünya görüşlərini nümayiş etdirmək üçün platformaya çevirir və tamaşaçı bu mövqeyə hər zaman hazır olmur. Teatr – yalnız fərdi ideyaların yox, xalqın mənəvi tarazlığının ifadə məkanı olmalıdır.

Tamaşaçı haradadır?

Teatrın dirçəlməsi yalnız səhnə ilə olmur. Tamaşaçı da bu prosesin mühüm hissəsidir. Son illərdə müəyyən tədbirlərlə – festivallar, güzəştli biletlər, bölgələrə səfər tamaşaları ilə teatrın cəmiyyətə yaxınlaşdırılması müşahidə edilir. Amma tamaşaçının teatra gəlməsi ilə deyil, oradan dolu qayıtması ilə teatr yaşayar.

Validənin övladına, müəllimin şagirdinə, jurnalistin oxucusuna, rejissorun tamaşaçısına verə biləcəyi ən gözəl töhfə – mənəvi dəyər yüklü sözdür. O söz səhnədə yaşamalıdır.

Teatrın sabahı nədən asılıdır?

Teatr bu gün ya ruhlanacaq, ya da yavaş-yavaş rəsmi tədbirə dönəcək. Sabahın teatri bu gün atılan addımlardan formalaşır.

Əgər ədəbi dəyər qorunacaqsa...

Əgər rejissor tamaşaçını təhqir etməyəcək, onu düşündürəcək fikirlər səhnələşdirəcəksə...

Əgər sənətkar sırf maliyyə yox, mənəvi motivasiya ilə iş görəcəksə...

onda teatr yenidən xalqın aynası olacaq.

Səhnə yenidən müqəddəs ola bilirmi?

Bəli, olar. Amma bu, sadəcə texniki yenilənmə ilə mümkün deyil. Əxlaqi, estetik və mənəvi yenilənmə ilə mümkündür.

Səhnə müqəddəsdir – çünki orada bir insan başqa bir insana toxunur, sözlə, baxışla, jestlə.

O toxunuş insanın daxilində susmuş vicdanı oyada bilər. Bunu edən teatr – yaşayar.

42. Sənət azadlığı və mənəvi məsuliyyət: sərhəd haradadır?

Sənət — insanın iç dünyasının səsi, cəmiyyətin aynası, zamanın yaddaşıdır. Lakin hər bir azadlıq kimi, sənət azadlığı da məsuliyyət tələb edir. Azadlığın sərhədi haradadır? Bu sual təkcə incəsənətin deyil, bütöv bir millətin mənəvi portretini müəyyənləşdirir.

Sənətkar azad olmalıdır — bu, birmənalıdır. Amma azadlıq heç vaxt başiboşluq deyil. Hər bir sənət əsəri, istər rəsm, istər film, istərsə də tamaşa — insan ruhuna toxunur. Ruh isə məsuliyyət tələb edir. Çünki sənət sadəcə gözəllik deyil, həm də dəyərlərin daşıyıcısıdır.

Azadlığın mənası – kim üçün, nəyə görə?

Bəzən “sənət azadlığı” ifadəsi yanlış başa düşülür. Elə bil ki, bu azadlıq istənilən davranışa, istənilən fikrə bəraət qazandıra bilər. Amma əslində, sənət azadlığı — fikrin sərbəst ifadəsi ilə yanaşı, onun mənəvi nəticələrini dərk etmək bacarığıdır.

Əgər bir rejissor səhnədə yalnız şok effekti yaratmaq üçün müqəddəs dəyərləri lağa qoyursa, bu, azadlıq deyil – məsuliyyətsizlikdir.

Əgər bir yazıçı ictimai ağrını göstərmək əvəzinə, cəmiyyətin ağrına alışmasını təbliğ edərsə, bu, sənət deyil – manipulyasiyadır.

Sənətkar azad ola bilər, amma o azadlığın içində xalqın ruhu, tarixi, inancı və dəyərləri var. Onları görməməzlikdən gəlmək, sənətin özünü mənasızlaşdırmaq deməkdir.

Sənət – güzgü, yoxsa istiqamətverici?

Sənət çox zaman “cəmiyyətin aynası” adlandırılır. Amma əsl sənət təkcə əks etdirmir – o, həm də istiqamət verir. Əgər sənət sadəcə reallığı təkrarlayırsa, o zaman o, həyatın kölgəsinə çevrilir. Amma sənət reallığa mənəvi işıq tutursa, deməli, o, dəyişdirici qüvvəyə malikdir.

Kino, teatr, musiqi və ədəbiyyat – cəmiyyətin mənəvi termometridir. Onların səviyyəsi xalqın ruh halını əks etdirir.

Məsələn, əgər teatrda səhnəyə qoyulan tamaşalarda yalnız qaranlıq, ümitsizlik və xaos göstərilirsə, bu, təkcə bədii forma deyil – həm də ictimai mesajdır. Çünki tamaşaçı səhnədən təsir alır, düşünür, bəzən yönəlir.

Sənətin məsuliyyəti də buradadır — insanın düşüncəsinə təsir etmək.

Bu təsir ya ümid, ya da ümitsizlik yarada bilər.

Bir rejissorun kamerası təkcə hadisəni çəkmir, həm də onun mənəvi dəyərini müəyyən edir.

Mənəvi sərhədlərin dəyərləndirilməsi

Mənəvi məsuliyyətin sərhədi heç də senzura deyil. Bu sərhəd vicdanla müəyyən olunur.

Bir millətin mənəviyyəti yüzilliklərin süzgəcindən keçib gəlir. Hər xalqın öz “qırmızı xətləri” var – müqəddəsləri, simvolları, şəhidləri, ailə anlayışı, torpaq sevgisi.

Sənət bu dəyərləri sorğulaya bilər, amma onları məhv etmək üçün deyil – anlamaq, dərinləşdirmək üçün.

Əks halda, sənət provokasiyaya çevrilir.

Provokasiya isə bir anlıq gürultu yaradar, amma ruhu boşaldar.

Əsl sənətkar bilir ki, azadlığın dəyəri onun hansı həddə

qədər vicdanla istifadə edilməsindədir.

Əgər sənət cəmiyyətin köklərinə bıçaq kimi saplanırsa, bu, azadlıq deyil – etinasızlıqdır. Amma əgər o, yaraları göstərir ki, şəfa tapsın, bu, həqiqi sənətdir.

Tarixi təcrübə – sənətin rolu

Dünyanın böyük sənətkarları həmişə azadlıqla məsuliyyət arasında tarazlıq axtarıb. Dostoyevski yazırdı: “Əgər Tanrı yoxdursa, hər şeyə icazə var.”

Bu fikir əslində sənətin mənəvi sərhədlərinin fəlsəfi izahıdır.

Bizim klassiklərimiz də eyni məsələni öz dövrlərində qaldırıblar.

Mirzə Fətəli Axundzadə azad düşüncənin vacibliyini göstərdi, amma eyni zamanda, xalqın maariflənməsi uğrunda mübarizə aparırdı.

Hüseyn Cavid sənətin kosmik azadlığını qəbul etsə də, əsərlərində mənəvi məsuliyyəti ön plana çıxarırdı. Onun “İblis” əsərindəki dialoq hələ də aktualdır: azadlıq nə vaxtsa məsuliyyətsizliyə çevriləndə, insan özünü itirir.

Bu gün də eyni məsələ aktuallığını saxlayır. Qloballaşan dünyada, sosial media çağında sənət azadlığı daha geniş, amma bir o qədər də zərif tarazlıqdadır.

Müasir dövrün dilemması – azadlıq və reyting

Sosial media, kommersiya və trendlər sənətin istiqamətini çox zaman diktə edir. “Daha çox baxış”, “daha çox bilet”, “daha çox paylaşım” – bunlar sənətin keyfiyyət meyarına çevrilməyə başlayıb.

Amma sənətin məqsədi kütləvi xoşbəxtlik yaratmaq deyil, mənəvi oyanış yaratmaqdır.

Reytingə görə dəyərləri satmaq, sənəti səthiləşdirir. Əgər bir sənət əsəri yalnız qalmaqal üzərində qurulubsa, onun ömrü bir gün olur.

Əsl sənət isə illərlə, əsrlərlə yaşayır.

Sənətkarın azadlığı – onun səmimiyyətindədir.

Səmimi sənət, hətta ən sərt tənqidi ifadə etsə belə, xalq tərəfindən qəbul edilir. Çünki o, zərbə vurmaq üçün yox, düşünməyə çağırmaq üçün danışır.

Dövlət və sənət münasibəti

Bəzən sənətkarlar “dövlət müdaxiləsi” qorxusu ilə məsuliyyəti tamamilə üzərlərindən atmaq istəyirlər.

Halbuki sağlam münasibət – qarşılıqlı anlayış üzərində qurulmalıdır.

Dövlət mədəniyyət siyasəti yürüdərkən sənətkarı yönləndirmir, ona şərait yaradır.

Teatrların, mədəniyyət mərkəzlərinin, xalq kollektivlərinin, kino fondlarının dəstəklənməsi — sənətin azad nəfəs alması üçün infrastrukturun yaradılmasıdır.

Azadlıq təkcə “deməyə icazə” deyil, həm də “yaratmağa imkan”dır.

Əgər sənətkar öz ideyasını ifadə edə bilir, tamaşaçısına çatdırsa, deməli, o, azaddır. Amma bu azadlıq, milli dəyərlərdən uzaq düşməməlidir. Çünki sənətkar yalnız fərdi şəxsiyyət deyil – o, xalqın təmsilçisidir.

Mənəvi məsuliyyət – sənətin içindəki səs

Hər bir sənətkarın içində görünməz bir səs var – vicdanın səsi.

Bu səs bəzən redaktorun, senzuranın, hətta ictimai fikrin səmindən də güclüdür.

Vicdanlı sənətkar bilir: bəzi sözlər deyilməməlidir, bəzi həqiqətlər isə mütləq deyilməlidir.

Sənətin dəyəri məhz bu seçimin məsuliyyətində ölçülür.

Bir aktyor səhnədə yalnız söz demir, o, tamaşaçıya inam, sevgi və düşüncə ötürür.

Bir rejissor kadrda yalnız təsvir yaratmır, o, həyat fəlsəfəsini formalaşdırır.

Bir yazıçı qələmlə yalnız hekayə yazmır, o, xalqın mənəvi kimliyini qoruyur.

Buna görə də sənətin azadlığı ilə mənəvi məsuliyyəti bir-birinə qarşı deyil, bir-birini tamamlayan anlayışlardır.

Azadlıq olmadan sənət nəfəs ala bilməz, məsuliyyətsiz azadlıq isə sənətin ruhunu öldürür.

Azadlığın ən ali forması – məsuliyyətli azadlıq

Sənətin tarixi göstərir ki, ən böyük azadlıq, əslində, vicdanın azadlığıdır.

Mənəvi məsuliyyət – azadlığın içindəki qayədir.

Sənətkar azad olanda, amma eyni zamanda xalqına, dilinə, tarixinə sadıq qalanda, sənət əbədi olur.

Bizim dövrümüzdə bu tarazlıq daha da əhəmiyyətlidir. Çünki sürətlə dəyişən dünyada dəyərlərin qorunması yalnız qanunla deyil, sənətlə mümkündür.

Sənətkar isə bu dəyərlərin səssiz mühafizəçisidir.

Ona görə də sənətin azadlığı – məsuliyyətlə ölçülməlidir.

Azadlıq bir qanaddırsa, məsuliyyət o biri qanaddır.

Hər ikisi olmasa, sənət uça bilməz.

43. Sənət və həqiqət

Sənət bəzən bir sükutdur — sanki dünyanı dayandırılıb onun nəfəsini dinləmək kimi. Həqiqət isə o sükutun dərinliyində gizlənmiş bir səsdir. İkisi bir-birinə bağlı, amma heç vaxt tam birləşməyən iki dünyadır — biri insanın içindən doğulur, digəri dünyanın özündən. Bəzən sənət həqiqəti tapmaq üçün yaranır, bəzən də həqiqət sənətin içində itir.

Sənətin doğuluşu və insanın həqiqət axtarışı

İlk insan mağara divarına ov səhnəsi çəkərkən, o sadəcə hadisəni təsvir etmirdi — o, varlığının mənasını tapmağa çalışırdı. Həmin rəsmlər həm sənət idi, həm də həqiqətin ilk əlaməti. İnsan öz içindəki təlatümü, qorxunu, sevinci, ölümdən doğan həyatı anlamaq üçün rəngləri, səsləri, hərəkətləri yaratdı. Bu mənada sənət — insanın ilk duasıdır.

Amma o dua zamanla dəyişdi. Hər dövr sənəti öz həqiqətini yaratdı: Qobustanın daşlarına həkk olunan cizgilərdən tutmuş miniatürlərə, muğamın dərinliyindən çıxan fəlsəfəyə qədər hər biri bir “həqiqət” deyirdi. Lakin bu həqiqət heç vaxt yeknəsəq olmadı — çünki sənətin gücü onun çoxsəsliliyindədir.

Sənətkar həqiqəti elan etməz, o, sadəcə onu hiss etdirir. Çünki əsl sənət suallar qoyur, cavabları diktə etmir. Bəxtiyar Vahabzadənin “İnsan” poemasında olduğu kimi, sənət insanı öz içində axtarışa sövq edir: “Bax özünə, gör sən kimsən?” — bu çağırış əslində sənətin fəlsəfəsidir.

Sənətkarın məsuliyyəti və vicdanı

Sənətkarın borcu təkcə gözəllik yaratmaq deyil. O, həm də zamana, cəmiyyətə və vicdanına qarşı cavabdehdir. Əgər sənət insanı düşünməyə, silkələnməyə, öz içindəki zəncirləri qırmağa sövq etmərsə, o zaman o, sadəcə forma oyunudur.

Azərbaycan sənəti bu mənada maraqlı bir taleyə sahibdir. Burada sənət çox zaman bir müqavimət forması olub — işğala, ədalətsizliyə, unudulmağa qarşı. Sabirin satirası, Üzeyir Hacıbəylinin musiqili komediyaları, Cəfər Cəbbarlının qadın azadlığı mövzusunda pyesləri — bunların hamısı sənətin həqiqət uğrunda mübarizəsinin sübutudur.

Ancaq hər dövrdə sənətkar eyni sualla üz-üzə qalır: Həqiqətə sadıq qalmaq mı, yoxsa zamanın diktəsinə boyun əymək mi?

Bu sual müasir dövrdə daha kəskinləşib. Texnologiya, sürət, informasiya bolluğu insanın ruhunu boğur, sənət isə bu xaosun içində yenidən doğrulmağa məcburdur.

Sənətin azadlığı və həqiqətin sərhədləri

Sənətin ən böyük paradoksu onun azadlıqla həqiqət arasında qalmasıdır. Çünki bəzən azad sənət həqiqəti təhrif edir, bəzən də həqiqət azadlığı məhdudlaşdırır. Məsələn, sovet dövründə sənətkar “həqiqət” adına müəyyən ideologiyaya xidmət etməyə məcbur idi. Amma eyni zamanda o dövr sənəti gizli simvollarla, metaforlarla dərin mənalar daşıyırdı.

Bu gün isə vəziyyət fərqlidir. İndi senzura azalıb, amma dəyərlərin sərhədi itib. Sənətin azadlığı bəzən dəyərləri aşındırmaqla səhv salınır. Halbuki əsl azadlıq mənəvi

məsuliyyətdən azad olmaq deyil, onu daşımaq cəsarətidir.

Sənət azad olanda insanı da azadlaşdırır — amma bu azadlıq boşluğa yox, mənaya aparmalıdır. Elə buna görə də Nizami Gəncəvinin əsərləri bu qədər ölümsüzdür: o, sənətin azadlığını əqlərin dərinliyi ilə birləşdirə bilmişdi.

Ümumbəşəri baxış: sənət və həqiqətin sərhədsiz dialoqu

Sənət təkcə bir millətin, bir dövrün işi deyil. O, bəşəriyyətin ruhuna çevrilən enerjidir. Leonardo da Vinçinin “Mona Liza”-sı ilə Səttar Bəhlulzadənin “Xəzər dalğaları” eyni sualı soruşur: Həqiqət nədə gizlidir — gözəllikdə, yoxsa sükutda?

Tolstoy deyirdi ki, “sənət insanları birləşdirməlidir”. Bu fikir hələ də aktuallığını itirməyib. Çünki sənət, bütün fərqliliklərə baxmayaraq, insanın ortaq ağrısını və sevincini paylaşmaq deməkdir. Savaşın içində yazılan bir şeir, zəlzələdən sonra çəkilən bir tablo, susdurulmuş bir xalqın mahnısı — bunların hamısı bir dildə danışır: həqiqətin dili.

Həmin dildə millət, din, zaman fərqləri əriyir. O dildə yalnız insan qalır.

Müasir dövr: sənətin sınaqları

Bugünün sənətkarı üçün ən böyük sınaq texnoloji kaosun içində ruhu qorumaqdır. Sosial şəbəkələr, süni intellekt, trend mədəniyyəti – bunlar sənətin ritmini dəyişdirib. Amma bu dəyişiklik həm təhlükə, həm də fürsətdir.

Bir tərəfdən sənət kütlələşib — hər kəs “yaradıcı” ola bilər. Digər tərəfdən, dərin düşüncə, bədii məsuliyyət arxa plana keçib. Lakin sənətin mahiyyəti dəyişmir: o yenə də

insana “dur və bax” deyir. Bax, amma gör. Gör, amma duy.

Məsələn, bir gənc rəssam rəqəmsal fırça ilə tablo yaradırsa, bu da sənətdir, əgər o, insan ruhunun dərinliyinə toxunursa. Çünki vasitə dəyişir, amma məqsəd eyni qalır — həqiqəti hiss etdirmək.

Sənətin həqiqəti dəyişdirmə gücü

Sənət bəzən bir fikri dəyişdirir, bəzən bir dövləti silkələyir. Amma ən böyük təsiri fərdi səviyyədə göstərir — bir insanın baxışını dəyişdirməklə dünya da dəyişir.

Azərbaycan musiqisinin, poeziyasının, teatrının ən dəyərli tərəfi də buradadır: o, insana “daha yaxşı ol” mesajını verir. Məsələn, muğamın içində bir fəlsəfə gizlidir: hər səs bir yüksəliş, hər pauza bir səssiz dua kimidir. Bu, həm sənətdir, həm həqiqət.

Sənətin məqsədi dünyanı dəyişmək deyil, insanı dəyişdirməkdir. Çünki dəyişən insan dünyanı da özü ilə birgə dəyişir.

Sənət və həqiqətin birləşdiyi nöqtə

Həqiqət bəzən sözlə deyil, səssizliklə deyilir. Sənət o səssizliyi formaya çevirir. Ona görə sənətkar hər dövrdə bir növ peyğəmbər kimidir — amma o, kəlamla deyil, duyğu ilə danışır.

Sənət və həqiqət eyni mənzilin iki qapısıdır. Birindən girəndə o birinə çıxırsan. Sənətin dəyəri onun nə qədər “doğru” olmasında deyil, nə qədər “insan” olmasındadır.

Sonda sənətə bir dua kimi baxmaq istəyirəm:

Əgər sənət bizi bir anlıq da olsa, öz içimizə baxmağa vadar edirsə — deməli, o, həqiqətin izinə düşüb.

Və bəlkə də, elə həqiqətin özü odur: insanı yenidən insan edən sənət.

44. Sənətin gücü: dəyişməyən dünyanı dəyişmək istəyi

İnsan yaranandan bəri dünyanı anlamaq, onu dəyişmək, bir az da özünə bənzətmək istəyib. Bəziləri bunu silahlarla, bəziləri sözlə, bəziləri də inanc və düşüncə ilə etməyə çalışıb. Amma tarix göstərir ki, dünyanın ruhuna ən dərin toxunan qüvvə nə hakimiyyət, nə də güc olmuşdur — sənət olmuşdur. Sənət bəzən bir xalqın taleyinə yön verir, bəzən bir millətin yaddaşını qoruyur, bəzən isə sadəcə bir insanın içindəki sükutu pozur. O, görünməz, lakin dayanıqlı bir dəyişiklik yaradır. Bu dəyişiklik çox zaman gözə görünmür, amma dünyanın ruhunu yavaş-yavaş yenidən yoğurur.

Dəyişməyən dünya və sənətin səssiz etirazı

Dünya çox vaxt dəyişmək istəmir. Cəmiyyətlər öz qaydalarına, ənənələrinə, sistemlərinə bağlanır, onları toxunulmaz sayır. Amma sənət bu “toxunulmaz” divarların arasına işıq salan bir pəncərədir.

Sənətkar bəzən rəssam fırçası ilə, bəzən bir bəstəkarın melodiyası, bəzən isə bir yazıçının kəlməsi ilə bu sərhədləri sındırır. O, zorla deyil, hiss etdirərək dəyişdirir.

Leonardo da Vinçinin “Mona Liza”sı insan ruhunun sükutunu əbədləşdirdi, Van Qoqun sarı tonları dünyanın kədərini parlaq rənglərlə ifadə etdi, Beethovenin kar olarkən yazdığı “9-cu simfoniya” insan iradəsinin sarsılmazlığını simvollaşdırdı.

Bu əsərlərin hər biri bir növ dünyaya səssiz etirazdır — “bax, mən hiss edirəm, deməli, hələ də insanam” mesajıdır.

Sənət heç vaxt zorun dilini danışmaz. O, ürəyi oyatmaq, duyğunu silkələmək, vicdanı hərəkətə gətirmək istəyir. Çünki əsl dəyişiklik ordan başlayır – insanın içindən.

Sənət və vicdan: gözəlliğin inqilabı

Hər bir dövrdə, hər bir mədəniyyətdə sənətin bir məqsədi olub: insanı öz həqiqəti ilə üz-üzə qoymaq. Siyasət qaydalarla, qanunlarla insanı idarə etməyə çalışırsa, sənət vicdanla danışır.

Dünyada qanunların çoxu pozulub, sistemlər çöküb, amma bir musiqi parçasının, bir romanın, bir şeirin gücü hələ də azalmayıb. Çünki sənət qəlbə toxunan qanundur.

Nizami Gəncəvi “Xəmsə”si ilə ədalətin və insanlıq dəyərlərinin poetik simvoluna çevrildi. Füzuli “Leyli və Məcnun”da sevginin ilahi mənasını aşkara çıxardı. Onların əsərləri sadəcə söz oyunu deyildi — onlar dünyanı dəyişmək istəyən ruhların duası idi.

Sənətin ən böyük paradoksu da buradadır: o, sakit qalaraq dəyişiklik yaradır. Nə qışqırır, nə zorla qəbul etdirir — sadəcə göstərir, düşündürür, təsir edir.

Sənətkar: dəyişimin qorxmaz səyyahı

Sənətkar hər zaman cəmiyyətin bir addım önündə gedir. O, çox vaxt anlaşılmır, bəzən təqib olunur, bəzən susdurulur. Amma tarix həmişə onun tərəfində olur.

Məsələn, Salvador Dalinin sürrealist tabloları bir dövrün düşüncə sərhədlərini aşdı. Picasso “Guernica” əsərində müharibənin vəhşiliyini tək bir tablo ilə dünyaya göstərdi. Onun fırçası bir güllədən daha təsirli idi — çünki o, şüuru hədəf almışdı.

XX əsr boyunca diktaturalar sənətdən qorxdı. Çünki sənətkar silahsız olsa da, insanın düşüncəsini azad edirdi. Rejimlər ordularla, senzura ilə qorunurdu, amma bir şeir, bir film, bir musiqi bütün o qorxunu dağıda bilirdi.

Bu səbəbdən sənətkar bəzən “təhlükəli insan” sayılır. Amma məhz o insanlar dünyanı dəyişdiriblər — çünki dünyanı qorxudan deyil, gözəllikdən danışmaqla dəyişmək olar.

Sənət və millətin yaddaşı

Sənətin gücü yalnız fərdi deyil, milli səviyyədə də görünür. Bir xalqın kimliyini, yaddaşını, ruhunu qoruyan ən böyük qüvvə də elə budur.

Azərbaycan mədəniyyətinə baxaq: muğamın dərinliyi, xalça naxışlarının simvolik dili, miniatür sənətinin incəliyi — bunlar sadəcə sənət deyil, tarixlə ruhun birləşdiyi yerdir.

Musiqiçilərimiz tarın simlərində əsrlərin ağrısını da, ümidini də səsləndiriblər. Rəssamlarımız torpağın rəngini kətana köçürüb onu yaddaşa çeviriblər. Rejissorlar, yazıçılar xalqın hisslərini səhnəyə və səhifəyə gətirib milli yaddaşın qoruyucusuna çevriliblər.

Bu, təsadüfi deyil. Çünki sənət millətin ruhunu daşıyır, onu zamanın təsirindən qoruyur. Dövlətlər dəyişə, sərhədlər çəkilə bilər, amma bir xalqın musiqisi, ədəbiyyatı, teatrı yaşadığı müddətcə o xalq yox olmur.

Müasir dövrdə sənətin mübarizəsi

Texnologiyanın, sosial medianın və sürətli istehlak mədəniyyətinin hökm sürdüyü bu dövrdə sənət öz yerini qorumaq üçün yeni formalar axtarır.

Bir vaxtlar qalereyada seyr edilən tablo indi ekran vasitəsilə milyonlara çatır. Teatrın səhnəsi artıq yalnız salonla məhdudlaşmır — virtual aləmdə də yaşayır. Bəziləri bunu “sənətin kommersiyyalaşması” adlandırır, bəziləri isə “demokratikləşməsi”.

Amma dəyişməyən bir həqiqət var: sənət hələ də insanın ən sadıq güzgülüdür.

Texnologiya sadəcə vasitədir, amma sənətin məqsədi eyni qalır – insanı düşündürmək, hiss etdirmək, dəyişdirmək.

Bu gün gənc rəssam rənglərlə yox, ekran pikseli ilə danışa bilər; gənc şair kitabda deyil, sosial mediada misrasını yaza bilər. Amma o misra yenə də kiminsə qəlbinə toxunursa, o sənət hələ yaşayır deməkdir.

Sənətin “kiçik” dəyişiklikləri və “böyük” nəticələri

Bəzən bir mahnı bir xalqın ruhunu birləşdirir. Bəzən bir film bir millətin tarixə baxışını dəyişir. Bəzən isə bir səhnə tamaşası insanın illərlə gizlətdiyi duyğunu oyadır.

Sənətin dəyişiklik yaratmaq üsulu sükutla, amma dərinliklədir. O, “bütün dünyanı dəyişdirəcəyəm” iddiası ilə deyil, sadəcə “bir ürəyə toxunum” niyyəti ilə başlayır.

Bunu görmək üçün uzağa getməyə ehtiyac yoxdur. Bir uşağın rənglədiyi şəkil, bir gəncin çəkdiyi qısa film, bir qadının toxuduğu xalça – bunların hamısı dünyanı az da olsa dəyişdirən sənət nümunələridir.

Çünki sənət dəyişməyən dünyaya qarşı ümidli inaddır. Və bəzən bu inad, hər cür gücdən daha təsirli olur.

Sənətin etikası: güc, amma məsuliyyət

Sənət güclüdür, amma bu güc məsuliyyət də tələb edir. Çünki sənətkar insan duyğusuna, yaddaşına və düşüncəsinə toxunur. O, bunu istər istəməz, cəmiyyətə istiqamət verir.

Buna görə də əsl sənət manipulyasiya üçün yox, aydınlanma üçün yaranmalıdır. O, insanı qorxudan deyil, gözəlliyə, mərhəmətə, vicdana aparmalıdır.

Əgər sənət öz gücünü itirmək istəmirsə, gərək insanlığın yanındakı səsinə itirməsin.

Çünki sənət, nə qədər fərqli formalarda təzahür etsə də, bir mahiyyəti dəyişmir – insanı xilas etmək istəyir.

Dəyişmək üçün gözəlliyin dili

Bəlkə də sənətin ən böyük sirri onun dilindədir. O, zorakılıqla deyil, gözəlliklə danışır.

Bir musiqi səni ağılada bilər, amma eyni zamanda içini saflaşdırır. Bir tablolu səni sarsıdır, amma sən onu seyr etdikcə özünü daha aydın görürsən. Bir film sənə ağrını göstərə bilər, amma o ağrı səni dəyişdirir.

Gözəllik insanı sakitcə dəyişir.

Və sənətin dili, hər zaman, gözəlliyin dili olur.

Dəyişməyən dünyanı dəyişmək arzusu

Sənətin tarixi, əslində, dəyişməyən dünyanı dəyişmək istəyən insanların tarixidir.

Bu insanlar bəzən sükutla, bəzən musiqi ilə, bəzən rənglə danışır, amma hər zaman bir şey istəyirlər: daha duyarlı, daha vicdanlı bir dünya.

Bəli, dünya bəzən dəyişmək istəmir. Amma sənət yenə də inadla var olur, yenə də eyni inamla çalışır — “bəlkə bu dəfə, bir insanı oyadır.”

Çünki hər dəfə bir ürək dəyişəndə, dünya bir az dəyişir.

Və bəlkə də, dəyişməyən dünyanı dəyişmək istəyi elə insan olmağın ən gözəl sübutudur.

45. Sərhədsiz musiqi: millətlər və zamanlar arasında bir körpü

Musiqi – sözsüz danışan, insan ruhuna toxunan bir dil. O, millətləri, mədəniyyətləri, dövrləri birləşdirən ən güclü vasitədir. Hər bir nota, hər bir ritm insanın daxili aləmini əks etdirir, duyğuların dərin qatlarına nüfuz edir. “Sərhədsiz musiqi” anlayışı, musiqinin heç bir coğrafi, dil və zaman məhdudiyyəti tanımadığını vurğulayır.

Musiqinin qlobal dili

Musiqi söz tələb etmir; o, emosiyaları ötürür, insanları birləşdirir. Azərbaycan muğamı kimi milli musiqi janrları dünya səhnəsində öz yerini tapır. Bu musiqi yalnız xalqın tarixi və mədəniyyətini ifadə etmir, həm də beynəlxalq tamaşaçı üçün yeni bir təcrübə təqdim edir. Müasir musiqiçilər isə milli melodiyları Qərb ritmləri, caz, klassik və elektron musiqi ilə sintez edərək fərqli və eyni zamanda tanış bir təcrübə yaradır.

Belə yaradıcılıq nümunələri göstərir ki, musiqi həm kökləri ilə bağlı qalır, həm də sərhədsiz bir üslubda inkişaf edir. Dinləyici üçün bu, həm tanışlıq, həm də kəşfdir – həm millətinin musiqisini duyur, həm də dünyanın ritmləri ilə tanış olur.

Milli musiqi və dünya səhnəsi

Milli musiqi əsərlərinin beynəlxalq səhnəyə çıxması mədəniyyətlərarası dialoqu zənginləşdirir. Dünyanın müxtəlif ölkələrində keçirilən festivallar, simpoziumlar və onlayn platformalar musiqiçilərə öz milli melodiylarını yeni auditoriyaya çatdırmaq imkanı yaradır. Bu proses yalnız musiqi əsərlərinin yayılması ilə kifayətlənmir, həm

də mədəniyyətlərin bir-birini anlama və qarşılıqlı hörmət yaratma yollarını açır.

Məsələn, Azərbaycan muğamı yalnız ölkəmizdə deyil, Avropa və Asiyada da böyük maraqla qarşılanır. Muğamın incə melodik quruluşu və ritmik zənginliyi, onu universal musiqi dilinə çevirir və fərqli auditoriyalarda eyni emosional təsiri yaradır.

Müasir musiqiçilərin rolu

Müasir musiqiçilər və bəstəkarlar sərhədsiz musiqi anlayışını daha da genişləndirirlər. Onlar müxtəlif janrları birləşdirərək, milli musiqi elementlərini müasir texnologiya və səhnə performansları ilə təqdim edir. Bu, həm gənc nəsillərin milli musiqi ilə tanışlığını artırır, həm də dünya musiqi arenasında milli kimliyi qoruyur.

Musiqi vasitəsilə qurulan bu dialoq yalnız səs və ritmlə məhdudlaşmır; o, mədəniyyətlərin, tarixlərin və insan təcrübələrinin bir-birini tanıması üçün körpü rolunu oynayır. Hər bir ifa, hər bir nota həm köklərə hörmət, həm də yeniliyə açıq olmaq deməkdir.

Musiqi və insan ruhu

Sərhədsiz musiqi insanın daxili dünyasını zənginləşdirir. O, sevgi, həsrət, sevinc və kədər kimi ümumbəşəri emosiyaları ötürür. Musiqi vasitəsilə insanlar yalnız duyğu paylaşmır, həm də mədəni yaddaşlarını möhkəmləndirir və dünyagörüşlərini genişləndirirlər.

Beləliklə, musiqi yalnız əyləncə vasitəsi deyil; o, insanları birləşdirən, milli və beynəlxalq dəyərləri bir araya gətirən güclü bir vasitədir. Sərhədsiz musiqi hər dövrdə, hər coğrafiyada insanın ruhunu toxunaraq, həm fərdi, həm

də kollektiv təcrübəni zənginləşdirir.

Sərhədsiz musiqi göstərir ki, musiqi dilini bilməyən bir insan belə onu qavraya, hiss edə və ruhunu zənginləşdirə bilər. Musiqi millətləri birləşdirir, zamanları yaxınlaşdırır, mədəniyyətləri bir araya gətirir. Müasir dövrdə milli musiqi elementlərinin beynəlxalq səhnəyə çıxması, onu yalnız qorumaqla kifayətlənməyib, həm də yeni auditoriyalar üçün açıq, sərhədsiz və əbədiləşdirilmiş bir təcrübəyə çevirir.

Musiqi sərhəd tanımır; o, insan ruhunun ən universal və ən sadıq dostudur.

46. Sərhədsiz sənət: Qarabağ motivləri dünya səhnəsində

Sənətin ən böyük gücü onun sərhəd tanımamasıdır. Siyasətin, iqtisadiyyatın, hətta coğrafi məkanların belə ayırdığı xalqları bəzən bir musiqi sədası, bir rəsm əsəri, bir teatr tamaşası birləşdirə bilir. Qarabağ motivləri isə bu sərhədsiz sənətin ən parlaq nümunəsinə çevrilməkdədir. Çünki Qarabağ təkcə bir bölgə deyil – mədəniyyətin, yaradıcılığın, xalqın ruhunun simvoludur.

İşğaldan azad edilən Qarabağ torpaqları bu gün yenidən sənətin doğulduğu, köhnə yaraların mədəniyyətlə sağaldıldığı bir məkan kimi dünyaya təqdim olunur. Bu motivlərin dünya səhnəsinə çıxışı isə Azərbaycanın ən mühüm mədəni diplomatiya qələbələrindən biridir.

Qarabağ – yaradıcılığın beşiyi

Şuşa, Ağdam, Füzuli, Zəngilan... Bu adlar təkcə coğrafi məkanları deyil, həm də mədəniyyət ocaqlarını xatırladır. Qarabağ əsrlər boyu aşırıqların, xanəndələrin, şairlərin ilham mənbəyi olub. Xurşidbanu Natəvanın şeirləri, Bülbülün səsi, Üzeyir Hacıbəylinin musiqisi Qarabağın sənət ocağı olduğunu sübut edib.

Bu gün həmin torpaqlarda bərpa olunan mədəniyyət məkanları – konsert zalları, muzeylər, teatrlar – yalnız Azərbaycanın deyil, bütün dünyanın diqqətini çəkir. Çünki Qarabağda doğulan motivlər hər kəs üçün universal duyğulara çevrilir: həsrət, azadlıq, qələbə, yenidənqurma...

Musiqidə Qarabağ izləri

Qarabağ motivləri musiqidə xüsusi yer tutur. Muğam məktəbinin ən böyük ustaları Qarabağ torpağından çıxıb. “Segah”, “Şur”, “Bayatı-Şiraz” kimi muğamlar Qarabağın təbiəti və insanların hissləri ilə yoğrulub.

Azadlıqdan sonra keçirilən “Xarıbülbül” musiqi festivalı artıq təkcə Azərbaycanın deyil, dünyanın musiqi gündəminə çıxıb. Burada səslənən muğam və xalq musiqisi müxtəlif ölkələrin sənətkarlarının iştirakı ilə yeni çalar qazanır. Bu, Qarabağ musiqisinin sərhədsiz gücünü təsdiqləyir.

Rəssamlıqda Qarabağ mövzusu

Azərbaycan rəssamlarının əsərlərində Qarabağ motivləri hər zaman ön planda olub. Cıdır düzünün mənzərələri, Şuşanın küçələri, dağıdılmış abidələrin təsviri sənətdə həm faciəni, həm də ümidin işığını əks etdirib.

Son illərdə beynəlxalq sərgilərdə Qarabağ mövzulu əsərlərin təqdim olunması dünya ictimaiyyətinə unikal bir mədəni mesaj verir: sənət vasitəsilə Qarabağın dirçəlişi, sülh və yaradıcılıq hekayəsi dünyaya çatdırılır.

Teatr və kino – Qarabağın səhnə təəcəssümü

Teatr tamaşaları və filmlərdə Qarabağ mövzusu xüsusi bir yerdə dayanır. Müharibə illərində yazılmış pyeslər faciəni göstərirdisə, bu günki tamaşalar və ekran əsərləri daha çox qələbəni, quruculuğu və insan iradəsini əks etdirir.

Beynəlxalq festivallarda nümayiş olunan Azərbaycan filmləri – Qarabağın tarixi, mədəniyyəti və azadlıq uğrun-

da mübarizəsini təsvir edən əsərlər – tamaşaçılarda dərin təəssürat yaradır. Çünki sənət dili universal dildir; bir kadr, bir səhnə sərhədsiz təsir gücünə malikdir.

Dünya səhnəsində Qarabağ motivləri

Qarabağ motivlərinin Parisdə bir sərgidə, Nyu-Yorkda bir konsertdə, İstanbuldakı teatr festivalında təqdim olunması artıq adi hadisə deyil. Bu, Azərbaycanın milli irsini dünya miqyasında təbliğ etməsi deməkdir.

Mədəniyyət vasitəsilə Qarabağın səsi dünyaya çatdırıldıqca, həm həqiqətlər tanınır, həm də Azərbaycan incəsənəti yeni auditoriyalar qazanır. Xarici tamaşaçılar Qarabağı təkcə siyasi münaqişə məkanı kimi deyil, zəngin mədəniyyətin beşiyi kimi tanıyır.

Gənclərin yeni baxışı

Qarabağ motivlərinin gələcəyini gənc sənətkarlar formalaşdıracaq. Rəqəmsal texnologiyalardan istifadə edən rəssamların Qarabağı virtual incəsənətdə təqdim etməsi, gənc musiqiçilərin muğamı dünya janrları ilə sintez etməsi, yeni nəsil yazıçıların Qarabağ hekayələrini qlobal ədəbiyyat dili ilə ifadə etməsi – bunlar Qarabağın motivlərini sərhədsizləşdirir.

Dünya auditoriyası artıq Qarabağı yalnız tarixi abidələr və ya ənənəvi motivlərlə deyil, həm də müasir incəsənətin parçası kimi görür.

Sənət sərhəd tanımır. Qarabağ motivləri isə bu sərhədsiz sənətin ən güclü ifadəsinə çevrilib. Musiqidə muğam, rəssamlıqda naxış, teatrda tamaşa, kinoda kadr – hər biri Qarabağı dünyaya tanıdır.

Bu motivlərin dünya səhnəsinə çıxması Azərbaycanın

yalnız mədəni uğuru deyil, həm də diplomatik qələbəsidir. Çünki sənət hər zaman siyasətdən daha çox inandırıcı, daha çox təsirli olub.

Qarabağ mədəniyyəti bu gün sərhədləri aşaraq dünyaya bir mesaj verir: biz dağıntıdan sonra qururuq, düşmənçilikdən sonra sənət yaradırıq, qaranlıqdan sonra işıq saçırıq.

Və bu işıq – sərhədsiz sənətin, Qarabağ motivlərinin dünyaya açılan işığıdır.

47. Səssizliyin Dili: Pantomim, Rəqs və Musiqi ilə Səhnə Dərinliyi

Teatr sənətinin əsasında söz dayanır — lakin bəzən elə anlar olur ki, söz artıq əngəl kimi görünür. Bədən danışmağa başlayır, ritm nəfəsə çevrilir, musiqi duyğunu dilə gətirir. Hərəkətlərin, baxışların və ritmin dili o qədər aydın olur ki, tamaşaçı bir cümlə belə eşitmədən hekayəni anlayır, hiss edir, ağlayır, gülür, düşünür. Məhz bu nöqtədə pantomim və rəqslə teatr tamaşası özünün əsl sənət dərinliyini göstərir.

Pantomim – Sözsüz Sözün Gücü

Pantomim (yunanca “mimeisthai” – təqlid etmək sözündən yaranmışdır) insan bədəninin, mimikanın və jestlərin dili ilə hekayə danışmaq sənətidir. Qədim Yunanıstandan Roma səhnələrinə, oradan da Avropa teatr məktəblərinə qədər pantomim, insan duyğusunun ən saf, ən orijinal ifadə vasitəsi kimi formalaşmışdır.

Bu sənətin mahiyyətində bir paradoks gizlidir: sözsüz danışmaq. Bu paradoks isə tamaşaçıda çoxqatlı emosional reaksiya yaradır. Hər kəs gördüyünü öz həyat təcrübəsinə görə dərk edir, yəni pantomim tamaşası həm kollektiv, həm fərdi anlamda “oxunur”.

Pantomim aktyoru səhnədə danışmadığı üçün onun bütün varlığı “danışan orqan”a çevrilir: əl, barmaq, çiyin, baxış, nəfəs, hətta səssizlik belə. Bu növ tamaşalarda söz yox, anın özü danışır. Aktyorun hərəkətləri yalnız emosional ifadə deyil, həm də ritmik kompozisiyanın bir hissəsidir.

Rəqslə Teatrın Kəsişməsi

Rəqs və teatr uzun illər bir-birinə paralel inkişaf etmiş, lakin XX əsrdən etibarən bu iki forma birləşərək yeni teatr estetikası yaradıb. Artıq tamaşalarda yalnız dialoqlar və mizanssenlər deyil, bədən hərəkətinin dramatik funksiyası əsas yer tutur.

Rəqs burada sadəcə bəzək elementi deyil – o, konfliktin, hissin, fikrin və daxili təlatümün ifadə vasitəsidir.

Bir aktyorun bədənində həm ritm, həm faciə, həm də səssiz qışqırıq ola bilər. Bu, klassik dramaturgiyada yazılan “pauza”ların bədənə çevrilmiş formasıdır.

Rəqslə teatr tamaşasında hərəkət, sözün yerini tuta biləcək qədər anlam yüklü olmalıdır. Məsələn, bir qadının çiyinlərinin yavaşca enməsi, bir kişinin əllərinin havada donub qalması bəzən onlarla cümlədən daha təsirli olur. Burada sənətkarın məqsədi formanı gözəlləşdirmək yox, hissi tərcümə etməkdir.

Etüd – Bədənin Fikirlə Dialoqu

Teatr təlimlərində “etüd” anlayışı aktyorun bədən və duyğu reaksiyalarını öyrənməsi üçün əsas mərhələ sayılır. Etüd bir cümləlik ideyanın səssiz hekayəyə çevrilməsidir.

Məsələn, müəllim tələbələrinə bir situasiya verir: “Yaxınını itirmiş bir insan tək qalır”. Heç bir söz yoxdur. Sadəcə musiqi, bədən və zaman.

Bu zaman aktyorun hər hərəkəti — bir nəfəs alma, bir addım, bir dönmə — daxili halın vizual təzahürünə çevrilir. Hər kəs eyni etüdü fərqli oynayır, çünki hərəkət – fərdi ruhun imzasıdır.

Etüd teatr təlimində düşüncə ilə fiziki impuls arasında körpü yaradır. Aktyor öyrənir ki, emosiya sadəcə üz

mimikasında deyil, hərəkətin dinamikasında gizlidir. Bu, həm pantomimin, həm də rəqs teatrının bünövrəsidir.

Musiqi – Görünməyən Rejissor

Sözsüz səhnə formalarının ən vacib dayağı musiqidir. O, hərəkətə ruh, ritm və zaman verir. Əgər pantomim aktyoru səssizliklə “danışırsa”, musiqi o səssizliyin alt qatında emosional ssenari qurur.

Bir fortepiano akkordu səhnəni dərinləşdirir, bir skripka titrəyişi tamaşaçını ağılda bilər. Musiqi həm aktyorun ritm hissini oyadır, həm də tamaşaçının qavrayışını istiqamətləndirir.

Bu səbəbdən də səssiz teatr tamaşalarında musiqi sadəcə müşayiətçi yox, yaradıcı tərəfdaş funksiyasını daşıyır. Bəzən bir tamaşada musiqi fasilə verir, səssizlik səhnəni bürüyür və tamaşaçı öz nəfəsini eşidir. Məhz o an səhnə “yaşayır”.

Pafossuz Emosiyanın Gücü

Sözsüz teatrın ən incə xətti – pafossuz təsir yaratmaqdır. Çünki bədən dili təbiidir, süni ifadəni dərhal ifşa edir. Aktyor burada oynamır – sadəcə yaşayır.

Səhnədə ağlamaq, qışqırmaq, gülmək lazım deyil. Sadəcə daxili titrəyiş lazımdır. Tamaşaçı onu hiss edir. Bu, Stanislavski sisteminin “daxili həqiqət” prinsipi ilə pantomimin “xarici səssizlik” estetikası arasında ortaqlıq nöqtəsidir.

Hərəkət emosiyanın formasıdır, amma forma təmtəraqla dolu olmamalıdır. Bədən ancaq o zaman təsirli olur ki, o, sözün yükünü daşımaq üçün “hazır”dır. Bu səbəbdən pantomim aktyorunun fiziki hazırlığı qədər daxili səssizliyi

də önəmlidir.

Tamaşaçı ilə Görünməz Dialoq

Sözsüz tamaşalarda tamaşaçı artıq sadəcə izləyici deyil – o, mənanı özü yaradır. Hər baxış, hər hərəkət onun şüurunda fərqli assosiasiya doğurur. Bu, interaktiv sənətin ilkin formasıdır.

Məsələn, eyni səhnəyə baxan iki insan biri üçün itki, digəri üçün azadlıq görə bilər. Bu, teatrın ən saf anıdır – sənətkar və tamaşaçının ortaq düşüncə yaratdığı an.

Pantomim və rəqslə teatr bu baxımdan “şərhətsiz sənət”dir. Tamaşaçıya heç nə diktə olunmur. O, duyğunu özü tamamlayır. Bəzən bir jestin bitməməsi, bir hərəkətin havada donub qalması – məhz bu natamamlıq tamaşaçının təxəyyülünü oyadır.

Müasir Teatr Təcrübələri və Gələcəyə Baxış

Son illərdə dünya teatrında, o cümlədən Azərbaycanda, fiziki teatr istiqaməti geniş yayılmağa başlayıb. Teatr studiyalarında və tədris proqramlarında pantomim, ritm təlimləri, bədən dramaturgiyası artıq əsas fənlərə çevrilir.

Yeni nəsil rejissorlar üçün söz artıq ilkin vasitə deyil – emosional atmosferin hiss etdirilməsi əsas məqsəddir.

Bunun bariz nümunələrindən biri, beynəlxalq festival-larda nümayiş olunan səssiz, lakin musiqi və işıqla qurulmuş tamaşalardır. Onlar göstərir ki, müasir tamaşaçı artıq kəlmədən çox, duyğunu axtarır.

Azərbaycan səhnəsində də bu istiqamətə maraq artır. Xüsusən gənc rejissorların quruluşlarında bədən dramaturgiyası, işıq və səs kompozisiyası vasitəsilə hekayə qurmaq cəhdləri müşahidə olunur. Bu, həm

tədris sisteminin yenilənməsi, həm də teatr estetikasının dərinləşməsi üçün vacib mərhələdir.

Səssiz Sözü Təbiyə Gücü

Pantomim, rəqslə teatr və musiqi ilə səhnə ifadəsi yalnız estetik forma deyil, həm də aktyorun özünü dərk etmə məktəbidir.

Sözsüz danışmaq bacarığı – insanın daxili aləminə enmək cəsarətidir. Bu formalar aktyoru təkcə sənətkar kimi deyil, hiss edən, müşahidə edən, dinləyən bir varlıq kimi yetişdirir.

Tamaşaçı üçün isə bu növ tamaşalar, bədii zövqü və səssiz düşünmə qabiliyyətini təbiyə edir.

Bəzən bir baxış, bir musiqi titrəyişi, bir hərəkət bütöv bir fəlsəfə daşıya bilər. Teatrın dərinliyi məhz bu sadəlikdə gizlidir. Çünki səssizlik – sənətin ən səmimi dilidir.

48. Sükutun İçində Gizlənən Söz: Bir Xalqın yaddaşı, Bir Sənətçinin axtarışı

Hər dəfə şəhərin gurultusu içimdəki sükutu üstələyəndə qərribə bir hiss keçirirəm: sanki dünya bir anlıq öz ritmini itirir və hər kəs fərqlinə varmadan tələsdiyi istiqamətin təsirindən yavaşca uzaqlaşır. Avtobusların dayanacaqlardan çıxan hənirtisi, insanların bir-birinə dəyən addımlarının səsi, köşə başlarında satıcıların lal sükuta qarışan hayqırtısı — hamısı bir anda mənasız bir fon kimi dağılır və yerini daha sakit, daha köklü, daha dərin bir səsə verir. Bu səs mənim içimdən gəlir. Sözün kökündən, yaddaşın dibindən, uşaq vaxtı eşitdiyim nənə nağıllarının ahəngindən, hətta çoxlarının görmədiyi o görünməz milli yaddaş qatından gəlir.

Bəzən düşünürəm: niyə sükut bizi belə çəkir? Niyə insan sözün ən güclü halını çox zaman susanda tapır? Axı söz bizə verilən ən böyük mirasdır. Sözü qorumuşuq, sözü böyütmüşük, bəzən də sözün arxasında özümüzü gizlətməmişik. Amma nə qədər gizlətməyə çalışsaq da, söz heç vaxt olduğundan kiçik görünmür — o, həmişə öz gücünü tapır, öz yolunu açır.

Bu essenı yazarkən yenə o sükut gəlir qapımı döyür. O sükutun içində gizlənmiş saysız sözlər mənə baxır. Hər biri danışmaq istəyir, amma tələsmədən, sanki mənimlə söhbətə hazırlaşır. Çünki sözün bir tələbi var: onu tələsmədən, ehyə edirmiş kimi dinləmək. Bir xalqın yaddaşını yaşıdan da elə bu dinləmə qabiliyyətidir.

Sözün yaddaşdakı izi

Bir xalqın sözə verdiyi qiymət onun mədəniyyətində gizlənir. Bəzən bir mahnıda, bəzən bir atalar sözündə,

bəzən bir şairin misrasında. Söz, təkcə bir ifadə vasitəsi deyil; söz içində tarix daşıyır, kədər daşıyır, sevinç daşıyır, üstündən əsrlər keçsə belə itməyən yaddaş işığı daşıyır. Elə buna görədir ki, mən hər dəfə bir yazı üzərində çalışanda hiss edirəm: yazdığım sətirlər yalnız mənim deyil, həm də mənə qədər gəlmiş minlərlə nəslə təmsil edir.

Sözə bu qədər dəyər verən xalq bəzən üsyanını da, sevincini də, minnətdarlığını da birbaşa demək əvəzinə davranışına, baxışına, işarəsinə yükləyər. Bizim mədəniyyətin ən maraqlı cəhətlərindən biri də budur: Söz çox ağır gələndə onu susmaqla deyərək, ya da yarımçıq bir cümlə ilə başqasının zəhnində tamamlayırıq.

Bəlkə də buna görədir ki, yazı yazmaq mənim üçün təkcə sənət deyil, həm də məsuliyyətdir. Hər dəfə qələm götürəndə düşünürəm: bu sətirlər həm də kiminsə ruhuna toxunacaq, kiminsə içindəki yuxulu duyğunu oyadacaq. Və ən əsası — bu sözlər zaman keçsə də öz dəyərini itirməyəcək bir iz buraxmalıdır.

Sənətin görünməz tərəfi: deyilməyənlər

Sənətin ən möhtəşəm tərəfi onun görünməyən qatıdır. Kətanın ağ boşluğunda gizlənən rəng, musiqinin notlar arasında gizlənən nəfəsi, filmin kadrlarındakı işıq dəyişikliyi, teatrın səhnəsində bir aktyorun o an heç nə demədən etdiyi pauza... Bütün bunlar sənətin sükutla danışan tərəfidir.

Mənim üçün yazıda da eyni məqam var. Hər cümlə özündən əvvəlki və sonrakı sözlərlə bir harmoniya yaradır, amma ən güclü təsir bəzən yazılmayan yerdə gizlənir. Bir esse yalnız göstərdiyi ilə deyil, göstərmədiyi ilə də danışır. Yazar sözün nəyini yazacağını bilirsə, bir o qədər də nəyini susacağını bilməlidir.

Bəzən elə olur ki, bir fikri açıq demək istəmirəm. Çünki bəzi həqiqətləri insan sükutla daha yaxşı anlayır. Söz nə qədər incə, nə qədər ölçülü-biçili deyilsə, düşüncələr də bir o qədər azad şəkildə qarşıdakının ruhuna yol tapır. Bizim mədəni jurnalistika ənənəmiz də bir qədər bu üzərində qurulub: sətirlərin arasında verilən mesaj hər zaman daha təsirli olur.

Bu incəlik həm də cəmiyyət içindəki ahəngi qorumağın yoludur. Bir xalq daim öz sözünə sahib çıxmaqla yanaşı, həm də onu zərifliklə ifadə etməyin yolunu tapır. Mən də bu ənənənin içində böyümüş biri olaraq sözün gücünü ölçülü şəkildə çatdırmağın dəyərini yaxşı anlayıram.

Sözün dövlətlə bağlanan tərəfi: incə, lakin möhkəm bir iradə

Bəzən düşünürəm, bir xalqın varlığını qoruması təkcə dilində, mədəniyyətində, mahnılarında deyil — həm də öz sözünə sahib çıxmaq iradəsində gizlidir. Tarixin müxtəlif dövrlərində bu iradə həm sənət adamlarının, həm də sadə insanların çiyinlərində daşınıb. Və bu gün də elədir: incə, sezdirilən, amma sarsılmaz bir dayaq hissi var içimizdə.

Mən bunu yazılarıma daşıyanda açıq bir şüar kimi təqdim etmirəm. Çünki inanıram: bir dəyər ən güclü təsiri onu zorla demədən göstərməklə yaradır. Əgər yazının içində milli kimliyə hörmət varsa, tarixi yaddaşa bağlılıq varsa, bu artıq öz-özünə danışır. Bunu ayrıca qışqırmağa ehtiyac olmur.

Təcrübə göstərir ki, cəmiyyətə ən böyük dəstək hər kəsin öz işini vicdanla görməsidir. Bir jurnalistin, bir dramaturqun, bir sənət adamının borcu isə sözün gücünü qorumaqdır. Əgər sözün içi boşalırsa, xalqın yaddaşı

da solur. Ona görə də mən hər essədə, hər məqalədə bu yaddaşı yaşatmağa çalışıram — açıq göstərmədən, amma hiss etdirərək. Bu, həm sənət etikasındır, həm də milli borcumuz.

Gəncliyin biganəliyi və unudduğumuz dəyərlər

Məni ən çox narahat edən mövzulardan biri də gənclərin sözə münasibətidir. Bu çağın sürəti, texnologiyanın gücü, informasiya bolluğu gənclərin çoxunu səthin üzərində saxlayır. Onlar çox oxuyur, çox görür, çox eşidir, amma az dayanıb düşünürlər. Sözə toxunmaq üçün isə düşünmək şərtidir.

Bəzən auditoriyalarda gənclərlə söhbət edəndə görürəm ki, çoxu bir cümlənin dərinliyinə enməkdən çəkinir. Onlar üçün hər şey tez və aydın olmalıdır. Halbuki sənət heç vaxt tələsən adamı sevməyib. Söz də elə.

Bundan sonra sual yaranır: bu sürət içində yaddaş necə qorunacaq? Bir xalqın dilinə, mədəniyyətinə, ənənəsinə bağlılığı necə davam edəcək?

Cavab, məncə, yenə sözün içindədir. Əgər biz yaratdıqlarımızda səmimiyyəti, incəliyi, dərinliyi yaşatsaq, gənclik də bundan təsirlənəcək. Çünki insan ruhu həmişə gözəlin arxasınca gedir. Sadəcə bəzən ona yol göstərmək lazımdır — zorla yox, nümunə ilə.

49. Yazmaq nədir? Bir nəfəs, bir dua, bir yaddaş

Bəzən məndən soruşurlar: “Bu qədər yazırsan, sənə nə verir?” Bu sualın cavabı mənim üçün çoxdan hazırdır. Yazmasam, nəfəsim daralar. Yazmasam, gördüklərim içimdə ağırlaşar və zamanla mənasını itirər. Yazmaq mənim üçün həm də bir dua kimidir — sükutun içində Qurulan bir minnətdarlıq.

Hər esse mənim üçün yeni bir yol, yeni bir tapıntı, yeni bir nəfəsdir. Bəzən yazı bitəndə elə olur ki, sanki mən yox, yazı məni yazıb. Çünki insan bəzən qələminin ardınca gedir, söz onu aparır. Və bu yolun sonu adətən insanın özünə qayıtması olur.

Yazı yazmaq həm də yaddaş yaratmaqdır. İnsan oxuduğunu unuda bilər, amma hiss etdiyini heç vaxt unutmaz. Mən də oxucunun ruhuna toxunmağı, ona düşündürməyi, bir anlıq olsa belə dayandırıb sükutun içində öz səsini dinlətməyi qarşıma məqsəd qoymuşam.

Sözün gələcəyə qalan tərəfi

Düşünürəm ki, insanın həyatında ən qiymətli olan şeylərdən biri, arxasında buraxdığı izdir. Bu iz bir kitab ola bilər, bir tamaşa, bir esse, bir film, bir fikir, hətta həyatda heç kimin bilmədiyi bir yaxşılıq da ola bilər. Əsas olan odur ki, insan öz varlığını bir izə çevirə bilsin.

Söz də belədir. Bu gün yazılmış bir essenin sabah harada kimə çatacağını heç kim bilmir. Bəlkə bir gəncin həyatında dönüş nöqtəsi olacaq, bəlkə birinin qəlbində uzun müddət narahat etdiyi sualı işıqlandıracaq. Bəlkə də sadəcə birinin gününü yaxşılaşdıracaq. Amma bunların hamısı dəyərli və yetərlidir.

Söz, bir xalqın yaddaşını gələcəyə daşıyan ən güclü vasitədir. Tarix dəyişir, sistemlər dəyişir, amma söz öz

mahiyyətini qoruyur. Bu gün yazdığımız hər sətir sabahın işığına çevrilə bilər.

Sözün içindəki sükut, sükutun içindəki xalq

Ətrafda nə qədər səs-küy olsa da, mən hər zaman sükutun içində gizlənən sözə qulaq asmağa çalışıram. Çünki bilirəm ki, ən böyük həqiqətlər oradadır. Bir xalqın yaddaşı, bir sənətinin iç axtarışı, bir cəmiyyətin incə duyarlılığı — hamısı susan sözün içində gizlənib.

Və mən yazmağa davam etdikcə anlayıram: söz yalnız ifadə deyil, həm də qoruma, yaşatma, dayaq olma formasıdır. Hər sətir bir işıqdır; kim harada onu görəcəksə, orada da yanacaq.

Və mən inanmaq istəyirəm ki, söz işıqdırsa, yol heç vaxt qaranlıq qalmaz.

50. Sükutun İçində İnsan

Bəzən insan danışmaqdan çox susanda özünü daha yaxşı eşidir. Çünki sözlər çox vaxt bizi kənara aparır, diqqəti başqa üfüqlərə yönəldir, amma sükut bizi içimizə qaytarır, varlığımızın ən gizli qatlarına endirir. İnsan susanda kiminlə üz-üzə qalır? Öz vicdanı ilə. Ən çətin dialoq da məhz odur – insanın öz vicdanı ilə apardığı söhbət. O sükut anlarında kimsənin eşitmədiyi, amma insanın ürəyinin dərinliyində davam edən bir mübahisə, bir sorğu-sual, bir gizli məhkəmə baş verir.

Hər birimiz gündəlik həyatın axınında bir növ “maskalar” taxırıq. Bu maskalar bəzən bizi qoruyur, bəzən isə bizə yük olur. Cəmiyyətin istəklərinə uyğunlaşmaq, başqalarının gözündə “düzgün”, “hörmətli” görünmək üçün maskalar taxırıq. Amma gecənin bir aləmi, otaqda tək qaldıqda o maskalar bir-bir üzümüzə düşür və insan özünü görür – həqiqi, bəzəksiz, susqun. O an insan anlayır ki, həqiqi üz yalnız kənardakılara deyil, özümüzə də bəzən gizlədilir. Və elə o an yaranır böyük sual: “Mən kiməm? Mənim əsl varlığım harada gizlənib?”

Fəlsəfə əsrlər boyu bu sualın ətrafında dolanır: insan kimdir, insan nə üçün var, insan özünü necə dərk edə bilər? Psixologiya isə bu sualın insan ruhuna, şüuruna, şüuraltına necə təsir etdiyini öyrənməyə çalışır. Amma paradoks ondadır ki, cavabı heç kəs tam tapa bilmir. Hər cavab yeni bir sualı doğurur. Bəlkə də, cavabın özü yox, cavabı axtarmaq, soruşmaq, dayanmaq bilmədən araşdırmaq insanı canlı saxlayır. İnsanı insan edən elə həmin axtarışın özüdür.

İnsanın ən böyük mübarizəsi xarici dünyayla deyil, daxili dünyası ilədir. Xaricdəki düşməni məğlub etmək olar, amma içimizdəki düşmənlər – qorxular, komplekslər,

şübhələr, qırılmış ümidlər, yarımçıq qalan arzular – daim bizimlədir. Onlar səssiz müharibə aparır, bəzən gecənin qaranlığında, bəzən gündüzün izdihamında qəfil baş qaldırır. Amma bu müharibədən qaçmaq olmaz. Çünki insan özü ilə hara getsə də birlikdədir. Öz kölgəsindən qaçmaq mümkün olmadığı kimi, içindəki həqiqətlərdən də qaçmaq mümkün deyil. Əsl azadlıq isə, insanın öz içindəki səsə qulaq asması, qorxularına “bəli, varsan” deməsi, amma onlara əsir düşməməsidir.

Bəlkə də xoşbəxtlik dediyimiz şey, sadəcə sakitcə yaşamağı bacarmaqdır. Sadə bir çörəyin qoxusunda, səhərin təmiz havasında, bir uşağın təbəssümündə, payız yarpağının ayaq altında çıxardığı xışıltıda gizlənir. Çünki həyat fəlsəfəsi çox vaxt böyük ideyalarda, möhtəşəm nəzəriyyələrdə deyil, sadə anların içində üzə çıxır. Biz həmin anları görməyəndə həyatın mahiyyətini də itiririk.

Və insan tədricən başa düşür ki, həyat bir imtahan deyil, sərt sualları olan bir sınaq da deyil, o sadəcə bir yolçuluqdur. Yol boyu qaranlıq tunellər də olacaq, işıqlı vadilər də. Yolçuluq insanı həm sınayır, həm yetişdirir. Hər addımda bir təcrübə, hər dayanacağında bir dərs var. Və bu yolçuluğun ən böyük dərsi – insanın özünü tanıması, öz varlığını qəbul etməsi, öz gerçək üzünə boylanmasıdır.

51. Şuşa – mədəniyyət paytaxtı kimi

Şuşa yalnız coğrafi məkan deyil; o, Azərbaycanın mədəniyyət və sənət tarixində simvolik bir şəhərdir. Dağların qoynunda yerləşən bu qədim şəhər əsrlər boyu musiqi, poeziya, teatr və incəsənət məkanı olub. Şuşa təkcə Qarabağ bölgəsinin mədəni mərkəzi deyil, həm də milli ruhun, yaradıcılığın və mənəvi dəyərlərin beşiyidir. Müasir dövrdə Şuşanın mədəniyyət paytaxtı kimi bərpası, yalnız tarixi fakt deyil, həm də Azərbaycanın mədəni diplomatiyasının uğurudur.

Tarixi mədəniyyət ocağı

Şuşa XIX əsrin ortalarından mədəniyyət və incəsənət ocağı kimi tanınmağa başlayıb. Burada doğulmuş və fəaliyyət göstərmiş sənətkarlar – Bülbül, Uzeyir Hacıbəyov, Xurşidbanu Natəvan – şəhərin zəngin mədəni irsini formalaşdırıblar. Şuşa yalnız musiqi və poeziya ilə məşhur deyil; şəhər həm də teatr və incəsənət məktəblərinin mərkəzi olub.

Şəhərin tarixi məscidləri, sarayları və teatr zalları mədəniyyətin fiziki təcəssümü kimi çıxış edir. Onlar həm yerli, həm də xarici tamaşaçılar üçün Şuşanın zəngin irsini nümayiş etdirir.

Musiqi və Şuşa

Şuşa musiqi mədəniyyətinin beşiyidir. Buradan çıxan muğam ustaları və aşiq sənəti millətin ruhunu yaşadıb və dünyanın müxtəlif ölkələrində tanınılıb. Hər il keçirilən “Xarıbülbül” musiqi festivalı Şuşanı yalnız Azərbaycan deyil, beynəlxalq musiqi səhnəsinin də diqqət mərkəzinə

çevirir.

Muğam, xalq mahnıları və aşiq sənəti bu şəhərin adı ilə birləşərək milli kimliyin və mədəni irsin güzgüsünə çevrilir. Musiqi vasitəsilə Şuşa yalnız tarixdə qalmır, həm də müasir mədəniyyətin canlandığı bir məkan kimi yaşayır.

Teatr və ədəbiyyat

Şuşa teatr və ədəbiyyat sahəsində də öz əhəmiyyətini qoruyub saxlayır. XIX və XX əsrin əvvəllərində şəhərdə təşkil olunan teatr tamaşaları və ədəbi gecələr Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına böyük töhfə verib. Müasir dövrdə bu ənənə bərpa olunur: gənc rejissorlar, aktyorlar və yazıçılar Şuşanı səhnə, ədəbiyyat və yaradıcılıq üçün mərkəz seçirlər.

Şuşada keçirilən tədbirlər yalnız yerli deyil, beynəlxalq auditoriyaya da təqdim olunur, beləliklə, şəhər mədəniyyət diplomatiyasının mühüm alətinə çevrilir.

Qarabağ və milli irs

Şuşa həm də Qarabağ münaqişəsinin mədəni aspektini təcəssüm etdirir. Müharibə illərində dağılan mədəniyyət obyektləri indi bərpa olunur. Bu bərpa işləri yalnız fiziki infrastruktur deyil, həm də milli yaddaşın, mədəni irsin və identikliyin bərpasıdır.

Şuşanın mədəniyyət paytaxtı kimi təqdimatı Azərbaycanın tarixi və mədəni dəyərlərinin dünyaya çatdırılması üçün unikal bir fürsətdir. Hər bir sərgi, konsert, teatr tamaşası və festival bu şəhəri həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə tanıdır.

Gənclərin və gələcəyin rolu

Gənc sənətkarlar və mədəniyyət işçiləri Şuşanın mədəniyyət paytaxtı kimi mövqeyini daha da möhkəmləndirirlər. Onlar burada musiqi, teatr, rəssamlıq və kino layihələri həyata keçirir, şəhərin tarixi mədəniyyətini müasir auditoriyaya çatdırırlar.

Gənc nəslin iştirakı həm də Şuşanın canlı bir mədəniyyət mərkəzi kimi yaşamasını təmin edir. Bu, yalnız keçmişin qorunması deyil, həm də gələcəyin qurulması deməkdir.

Beynəlxalq üfüqlər

Şuşanın mədəniyyət paytaxtı kimi inkişafı beynəlxalq əlaqələrə də töhfə verir. Festival və sərgilər vasitəsilə şəhər dünya səhnəsinə çıxır, Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti global auditoriyaya təqdim olunur. Xarici tamaşaçılar yalnız musiqi və teatrı deyil, həm də Azərbaycanın zəngin mədəni irsini və milli kimliyini tanıyırlar.

Şuşa mədəniyyət paytaxtı kimi Azərbaycanın mədəni xəzinəsini qoruyur, milli kimliyi gələcək nəsillərə çatdırır və dünya səhnəsində ölkəmizi tanıdır. Musiqi, teatr, ədəbiyyat və incəsənət bu şəhərin ruhunu yaşadır, gənc nəsil isə onu yenidən dünyaya tanıdır.

Beləliklə, Şuşa yalnız coğrafi məkân deyil, Azərbaycan mədəniyyətinin ürəyi, milli irsin və yaradıcılığın paytaxtıdır.

52. Teatr və gənclik: səhnənin yeni nəfəsi

Teatr əslər boyu cəmiyyətin aynası olub. O, yalnız incəsənət forması deyil, həm də ictimai həyatın, fikir və duyğuların ifadə vasitəsidir. Bu aynanın ən parlaq işığı isə gənclikdir. Gənclər teatrın həm tamaşaçısı, həm də yaradıcı qüvvəsi olaraq səhnəyə yeni nəfəs gətirir, onu müasir çağın ritminə uyğun yeniləyir.

Azərbaycan teatrı son illərdə gəncliyin aktiv iştirakı ilə özünü yenidən kəşf edir. Gənclər yalnız aktyor, rejissor və dramaturq kimi deyil, həm də tamaşa quruluşçusu, ssenarist və ideya verici kimi səhnədə görünürlər. Bu dinamika teatrın daha canlı, maraqlı və universal olmasına şərait yaradır.

Gənclik və teatr mədəniyyəti

Gənclik enerjisi teatrı yalnız yeniləmək deyil, həm də onu cəmiyyət üçün daha əlçatan etmək deməkdir. Bu prosesdə sosial media, rəqəmsal platformalar və interaktiv tamaşalar mühüm rol oynayır. Gənc tamaşaçılar artıq yalnız auditoriyada oturub izləyici rolunda qalmır; onlar tamaşaya interaktiv qatılır, əsərin inkişafına təsir göstərir.

Müasir gənclik teatrı həm klassik, həm də müasir dramaturgiyanı əhatə edir. Onlar Nizami, Cəlil Məmmədquluzadə və Mirzə Fətəli Axundzadənin əsərlərini yeni interpretasiyada təqdim edir, həmçinin müasir yazıçıların ssenarilərini səhnəyə gətirirlər. Bu yanaşma gəncliyin həm ənənəni qoruduğunu, həm də müasirliyi qəbul etdiyini göstərir.

Yeni ideyalar və eksperimentlər

Gənc teatrçıların gətirdiyi ən mühüm yeniliklərdən biri eksperimentlərə açıqlıqdır. Onlar səhnədə multimedia və texnologiyadan istifadə edir, dramaturgiya və musiqi ilə eksperimental əlaqələr yaradır, vizual həlli ön plana çıxarır. Bu, teatrın yalnız estetik deyil, həm də konseptual dərinliyini artırır.

Müasir gənc rejissorlar, dramaturqlar və aktyorlar səhnəni sadəcə hekayə anlatmaq vasitəsi kimi görmürlər. Onlar tamaşaçı ilə dialoq qurur, sosial mövzuları işıqlandırır və gənc nəslə ətraf mühit, mədəni irs və insan haqları barədə düşünməyə çağırırlar.

Teatr və gənclərin sosial rolu

Gənclər teatr vasitəsilə həm özünü ifadə edir, həm də cəmiyyətlə ünsiyyət qurur. Gənc tamaşaçılar sosial problemləri, milli irsi və insan münasibətlərini səhnədə görərək onları daha dərinlən anlayır. Bu, yalnız sənət deyil, həm də təhsil, həm də mədəniyyətin bir hissəsidir.

Beynəlxalq teatr festivallarında gənc aktyor və rejissorların iştirakı Azərbaycanın mədəni diplomatiyasına da xidmət edir. Bu çıxışlar yalnız sənət nümayişi deyil, həm də ölkəmizin dünyaya açıq, yaradıcı və zəngin mədəniyyətə malik olduğunu göstərir.

Gənclik və milli irs

Azərbaycanın gənc teatrçıları milli irsi unutmurlar. Muğam motivləri, aşiq poeziyası, Qarabağ mövzusu, Novruz ənənələri və digər milli elementlər səhnədə müasir bir dil ilə təqdim olunur. Bu, gənclərin həm öz köklərini

dərk etməsinə, həm də onları dünyaya tanıtmasına xidmət edir.

Məsələn, Şuşada keçirilən “Xarıbülbül” festivalında gənc teatr truppaları milli motivləri beynəlxalq tamaşaçı üçün səhnələşdirir, onları həm vizual, həm də emosional olaraq təqdim edirlər. Bu yanaşma gənclərin mədəniyyətə bağlılığını və yaradıcılıq qabiliyyətini göstərir.

Çətinliklər və çağırışlar

Gəncliyin teatr sahəsində qarşılaşdığı əsas çətinliklərdən biri maliyyə və resurs çatışmazlığıdır. Həm dövlət, həm də özəl dəstək olmadan bir çox yeni layihələr həyata keçirilməsi çətin olur. Bununla belə, gənc teatrçılar istedad və yaradıcılıqla bu çətinlikləri aşır, tamaşalarda yeni fikirlər və metodlar təqdim edirlər.

Dövlət və mədəniyyət müəssisələrinin gənclərə verdiyi dəstək, təhsil imkanları və beynəlxalq əlaqələr onların yaradıcılığını daha da inkişaf etdirir. Bu isə teatrın gələcəyini təmin edən mühüm amildir.

Teatr və gənclik bir-birini tamamlayan qüvvələrdir. Gənclik səhnəyə enerji, yenilik, təzə baxış gətirir; teatr isə gənclərə özünü ifadə etmək, yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək imkanı verir. Bu qarşılıqlı təsir nəticəsində Azərbaycan teatrı daha dinamik, daha müxtəlif və beynəlxalq səviyyədə tanınan bir sənət forması kimi möhkəmlənir.

Gəncliyin teatrla bağlılığı yalnız sənət uğuru deyil, həm də mədəni irsin qorunması, milli kimliyin gələcəyə ötürülməsi və dövlətimizin mədəni diplomatiyasının güclənməsi deməkdir.

Əminliklə demək olar ki, gənclik Azərbaycan teatrının gələcəyidir və səhnəyə gətirdiyi enerji onun sərhədsiz

potensialını nümayiş etdirir.

53. Teatrda qadın rejissorların yüksəlişi

Teatr insan həyatının güzgüsü olduğu kimi, cəmiyyətin dəyişən dəyərlərinin də göstəricisidir. Hər dövrdə səhnəyə çıxan əsərlər yalnız dramaturji məharəti deyil, həm də ictimai reallıqları əks etdirib. Bu reallıqlardan biri də son illərdə qadın rejissorların teatrda getdikcə daha fəal mövqə qazanmasıdır. Əvvəllər tamaşaçı salonunda daha çox aktyor, müəllim və ya tənqidçi kimi görünən qadınlar indi teatrın idarəedicisi, qurucusu və yenilik gətirən simaları kimi səhnənin ön sırasına çıxıblar.

Tarixi fon

Azərbaycan teatrının tarixində qadınların iştirakı heç də həmişə asan olmayıb. XIX əsrin sonlarında qadın aktyorların səhnəyə çıxması belə böyük cəsarət tələb edirdi. Lakin zaman keçdikcə qadın sənətkarlar səhnədə öz yerlərini möhkəmləndirdilər. Əgər o illərdə qadınların rolu daha çox ifaçı ilə məhdudlaşırdısa, XXI əsrdə qadın rejissorlar artıq teatrın quruluşçu və istiqamət verici qüvvəsinə çevriliblər.

Qadın baxışının fərqi

Qadın rejissorların tamaşalarında xüsusilə hiss olunan məqam onların fərqli baxış bucağıdır. Onlar mövzulara daha incə yanaşır, obrazların daxili dünyasını daha dərindən açır, sosial problemləri duyğusal dərinliklə səhnəyə gətirirlər. Bu, tamaşaları yalnız estetik baxımdan deyil, həm də emosional təsir gücünə görə zənginləşdirir.

Məsələn, qadın rejissorların quruluş verdiyi tamaşalarda qadın obrazları stereotiplərdən uzaq, daha canlı və real təsvir olunur. Ailə münasibətləri, qadın-k kişi dialoqu, gənclərin dilemması kimi mövzular səhnədə yeni tonlarla əksini tapır.

Müasir teatr mühitində qadın rejissorlar

Bugünkü Azərbaycan teatrında qadın rejissorların sayı sürətlə artır. Onlar yalnız dövlət teatrlarında deyil, müstəqil səhnelərdə də uğurla fəaliyyət göstərirlər. Bu, həm teatr mühitinin demokratikləşməsinin, həm də gənc nəslin sənətə yeni baxış gətirməsinin göstəricisidir.

Qadın rejissorlar eksperimentlərdən çəkinmirlər: klassik əsərləri yeni interpretasiyada təqdim edir, müasir dramaturgiyanı cəsarətlə səhnəyə gətirir, multimedia və texnologiyadan yararlanırlar. Beləliklə, teatr həm ənənəni qoruyur, həm də müasirliyi əks etdirir.

Beynəlxalq səviyyədə tanınma

Azərbaycan qadın rejissorlarının əsərləri beynəlxalq festivallarda da diqqət qazanır. Onların quruluş verdiyi tamaşalar müxtəlif ölkələrdə nümayiş olunur, tənqidçilər tərəfindən müzakirə olunur. Bu fakt həm də mədəni diplomatiyanın bir hissəsidir: qadın rejissorlar Azərbaycan teatrını dünyada tanıdır, milli mövzuları qlobal dildə ifadə edirlər.

Qarabağ mövzusu qadın baxışında

Müharibə və Qarabağ mövzusu qadın rejissorların tamaşalarında da öz əksini tapır. Onların quruluşunda

bu mövzu yalnız qəhrəmanlıq və mübarizə prizmasında deyil, həm də insan faciəsi, qadın və uşaq taleyi, itki və ümid aspektlərində təqdim olunur. Bu yanaşma mövzuya daha çox humanist və bəşəri çalar qatır.

Çağırışlar və imkanlar

Qadın rejissorların yüksəlişi, təbii ki, asan baş verməyib. Bu sahədə stereotiplər, maliyyə və təşkilati çətinliklər hələ də qalmaqdadır. Lakin onların uğurları göstərir ki, istedad və əzm qarşısında bu çətinliklər qalıcı deyil.

Dövlətin incəsənətə dəstəyi, müstəqil teatrların yaranması və beynəlxalq əlaqələrin artması qadın rejissorların fəaliyyətini daha da genişləndirir. Gənc qadın rejissorların təhsilə yönəlməsi isə teatrın gələcəyinə ümid verir.

Teatrda qadın rejissorların yüksəlişi sadəcə sənət hadisəsi deyil, həm də sosial dəyişimin göstəricisidir. Bu yüksəliş Azərbaycan cəmiyyətində qadının rolunun artdığını, onun yaradıcılıq gücünə verilən dəyərin böyüdüyünü təsdiqləyir.

Qadın rejissorlar səhnəyə yalnız tamaşa deyil, həm də öz baxışlarını, həyat fəlsəfələrini gətirirlər. Onların əsərlərində incəlik, duyğu və humanizm ön plandadır. Bu isə teatrı daha zəngin, daha çoxsəsli və daha təsirli edir.

Əminliklə demək olar: Azərbaycan teatrının gələcəyi qadın baxışının işığında daha da parlaq olacaq.

54. Teatrın Sənət Tarixində Yeri və İnkişaf Yolları

İnsan cəmiyyətinin mənəvi dünyasını, dünyaya baxışını və dəyərlərini ifadə edən sənətlər içində teatrın yeri hər zaman xüsusi olmuşdur. Teatr sadəcə bir tamaşa, əyləncə və ya sənət hadisəsi deyil; o, insanın özünü dərk etməsi, yaşadığı dövrü anlamağa çalışması, ictimai və fərdi

problemlərlə üz-üzə qalması üçün yaradılan bədii məkan olmuşdur. Tarix boyunca teatr həm dini mərasimlərin, həm siyasi müzakirələrin, həm də estetik duyğuların ifadəsi kimi müxtəlif funksiyalar daşımışdır.

Teatrın başlanğıcını bəşər tarixinin çox qədim qatlarında axtarmaq mümkündür. Arxeoloji və etnoqrafik araşdırmalar göstərir ki, daha daş dövründə insanlar ov səhnələrini canlandırmaq üçün kollektiv rəqs və oyunlardan istifadə etmişlər. Bu mərasimlər bir tərəfdən ibtidai insanın ovda uğur qazanmaq arzusu ilə bağlı idi, digər tərəfdən isə kollektiv şüurun, birgə inancların ifadəsi idi. Yəni, teatrın ilk nüvəsi dini-magik ayinlərlə bağlı yaranmışdır.

Antik Yunan Dünyasında Teatrın Doğuluşu

Teatr sənətinin yeni əsaslarının formalaşdığı məkan isə şübhəsiz ki, qədim Yunanıstan olmuşdur. Antik yunanların “teatron” adlandırdıqları bu sənət məkanı həm dini mərasimlərin keçirildiyi, həm də ictimai müzakirələrin aparıldığı bir yer idi. Əslində, yunan teatrı bir tərəfdən Dionis şərəfinə keçirilən dini mərasimlərdən doğmuş, digər tərəfdən isə demokratiyanın inkişafı ilə bağlı olaraq cəmiyyətin özünü ifadə forması olmuşdur.

Qədim yunan teatrı yalnız sənət hadisəsi deyildi; orada siyasət, din və fəlsəfə bir vəhdət təşkil edirdi. Aristotel öz məşhur “Poetika” əsərində teatrı elmi əsaslarla izah edərək, dramın “hadisə, məkan və zaman vəhdətinə” əsaslanmasını vacib sayırdı. Bu qayda uzun əsrlər boyu dramaturgiyanın inkişafına istiqamət vermiş, klassik dramaturgiya ənənəsinin bünövrəsini qoymuşdur.

Yunanıstanın müxtəlif koloniyalarına yayılan teatr ənənəsi, xüsusən də Afina şəhərində yaradılan “Dionis

Teatrı” vasitəsilə daha geniş coğrafiyaya yayılmışdır. Burada tragik əsərlər eramızdan əvvəl 534-cü ildən, komediya tamaşaları isə təxminən eramızdan əvvəl 480-ci ildən səhnələşdirilməyə başlanmışdır. Məsələn, Aysxil, Sofokl və Evripid kimi dramaturqların yaratdığı faciələr bəşər ədəbiyyatının zirvələri sayılır və bu gün də səhnələrdə öz aktuallığını qoruyur.

Roma Dünyasında Teatr

Romalılar Yunanıstanla əlaqələrindən sonra teatr sənətini mənimsədilər və öz imperiyalarında yaydılar. Xüsusilə Pun müharibələri dövründə yunan mədəniyyətinə yaxınlaşan Roma, teatrı həm xalqı əyləndirmək, həm də siyasi təbliğat vasitəsi kimi istifadə etdi. Roma teatrlarının möhtəşəm memarlıq quruluşu bu sənətin kütləviləşməsinə şərait yaradırdı.

Lakin Roma dövründə pantomima və sirk oyunlarının populyarlığı nəticəsində klassik teatr öz əvvəlki mövqeyini tədricən itirməyə başladı. Bu da göstərir ki, teatr hər dövrün ictimai-siyasi tələblərinə uyğun olaraq öz formasını dəyişmişdir.

Orta Əsrlərdə Teatr

Qərbi Roma imperiyasının süqutundan sonra Avropada bir müddət teatr zəifləsə də, tamamilə yox olmadı. Xüsusən də kilsə xadimlərinin təşəbbüsü ilə dini mövzulu tamaşalar yaranmağa başladı. Bu tamaşalar “misteriya”, “mirakl” və “moralitet” kimi janrlarda inkişaf edərək, insanların dini biliklərinin möhkəmləndirilməsi üçün vasitə rolunu oynadı. Maraqlıdır ki, bir vaxtlar bütperəst ayinlərdən doğmuş teatr indi xristianlığın yayılması üçün xidmət

etməyə başlamışdı.

Orta əsrlərin dini teatrı sadəcə dini təbliğat vasitəsi deyildi, o həm də xalqın bir araya gəldiyi, ortaqlar deyirlər ətrafında toplandığı ictimai hadisə idi. Bununla yanaşı, xalq arasında daha yüngül, komik xarakterli küçə tamaşaları da oynanırdı.

İntibah Dövründə Yenidən Doğuluş

XIV–XVI əsrlərdə baş verən İntibah hərəkəti bütün incəsənət sahələrində olduğu kimi teatrda da inqilabi dəyişikliklər yaratdı. İnsan mərkəzli dünyagörüşünün formalaşması nəticəsində səhnəyə yenidən antik faciə və komediyalar qayıtdı. Bu dövrdə İtaliyada formalaşan “commedia dell’arte” açıq havada, improvizasiya üzərində qurulmuş tamaşaları ilə Avropa teatrına böyük təsir göstərdi.

İntibah dövrünün dramaturqlarından Nikkolo Makiavelli komediya janrında dərin psixoloji müşahidələrə əsaslanan əsərlər qələmə aldı. Bu mərhələ Aristotelin ideyalarına əsaslanan, lakin yeni dövrün insanını əks etdirən bir teatr sənətini ortaya çıxardı.

Barokko və Klassisizm Dövləri

XVII əsrdə Avropada formalaşan Barokko dövrü teatrı daha çox zəngin dekorasiyalara, möhtəşəm səhnə effektlərinə üstünlük verirdi. Bu teatr forması ictimai dəyişikliklərin, feodalizmin zəifləməsi və mütləqiyyətin güclənməsi ilə bağlı olaraq meydana çıxmışdı.

Məhz bu dövrdə Vilyam Şekspirin dramaturgiyası özünəməxsus gücü ilə seçilirdi. Şekspir insanın daxili aləmini, ziddiyyətli hisslərini, sevgi və nifrətini,

qəhrəmanlıq və xainliyini tamaşaçının gözləri önündə canlandıraraq, teatrı sadəcə hadisə təsvirindən çıxarıb insan həyatının fəlsəfi dərkinə çevirdi. Onunla yanaşı, ispan dramaturqu Pedro Kalderon da teatrı “dünya bir səhnədir, hər kəs öz rolunu oynayır” ideyası ilə zənginləşdirirdi.

Romantizm və Sonrakı Dövlər

XIX əsrdə Romantizm hərəkatı teatrda daha çox lirizmə, fərdi hisslərin ifadəsinə yol açdı. İnsan duyğularının gücü, təxəyyül və azadlıq arzusu bu dövrün pyeslərinə hakim oldu.

XX əsrdə isə teatr yeni cərəyanların təsiri altında dəyişdi. Naturalizm, ekspressionizm, sürrealizm, absurd teatr kimi istiqamətlər səhnəyə gəldi. Bu dövrdə Konstantin Stanislavski aktyor sənətində psixoloji realizmin əsasını qoydu, Bertold Brext isə “epik teatr” nəzəriyyəsi ilə tamaşaçını passiv müşahidəçidən aktiv düşünən şəxsiyyətə çevirməyi hədəflədi.

Antonin Artaud “qəddar teatr” ideyası ilə tamaşanı sadəcə əyləncə yox, sarsıdıcı bir həyat hadisəsinə çevirməyə çalışdı. Samuel Bekketin “absurd teatrı” isə müasir insanın mənasızlıq və tənhalıq hisslərini səhnəyə gətirdi. XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəllərində postmodern teatr ənənəvi sərhədləri aşaraq, müxtəlif incəsənət növlərini sintez edən yeni eksperimentlərə yol açdı.

Teatrın minilliklər boyu keçdiyi yol göstərir ki, bu sənət daim insan cəmiyyətinin ehtiyaclarına uyğun olaraq dəyişmişdir. Dini mərasimlərdən doğan teatr sonralar siyasi, estetik və fəlsəfi ideyaların ifadə vasitəsinə çevrildi. Antik Yunan faciələrindən başlayaraq postmodern tamaşalara qədər teatr insanın özünü dərk etməsi, həyatın mənasını anlamağa çalışması, ictimai problemləri bədii

Rəqsanə Babayeva

dillə ifadə etməsi üçün ən güclü vasitələrdən biri olmuşdur.

Bu gün də teatr yalnız keçmişin mirası deyil, həm də gələcəyin axtarış meydanıdır. O, insanın iç dünyası ilə cəmiyyət arasındakı əlaqəni açan, insanı düşündürən, həyəcanlandıran və birləşdirən bir sənət olaraq öz aktuallığını qorumaqdadır.

55. Təbiət və insan: yaradılışın iki üzü

İnsanın təbiətə baxışı hər dövrdə dəyişib, amma təbiətin insana baxışı heç vaxt dəyişməyib. İnsan dağlara qalxıb, dənizlərə enib, səhralardan keçib, kainata baxıb – amma bütün bu səfərlərin sonunda yenə də özünə qayıdıb. Çünki insanın ən dərin axtarışı, əslində, təbiətin yaddaşında gizlidir.

Təbiət və insan — biri yaranan, biri yaradan iki qardaş kimidir. Amma bu iki başlanğıcın münasibəti heç vaxt təkcə sevgi və ya itaət üzərində qurulmayıb; bu, həm də məsuliyyət, həm də dialoq məsələsidir.

Təbiət – yaradılışın səssiz dili

Təbiət danışmır, amma hər şeyi deyir. Dağın sükutu, çayın axını, küləyin hıçqırtısı – hamısı bir dil, bir duyğu sistemidir. Bu dili anlamaq üçün qulaq deyil, ruh lazımdır.

Azərbaycan torpağının hər guşəsində bu sükutun bir mənası var. Qobustanın qayaları təkcə daş deyil – minillərin nəfəsidir. Qafqazın dağları təkcə torpaq deyil – səbrin simvoludur. Xəzər dənizi isə bəzən təbiətin qəzəbi, bəzən onun göz yaşlarıdır.

İnsan bu dillə danışmağı unudanda təbiət qisas alır. Qasırğalar, quraqlıqlar, daşqınlar – bunların hər biri təbiətin insanla pozulmuş münasibətinin sətirleridir.

Bəşəri səviyyədə baxdıqda, təbiət sadəcə fond deyil, varlığın mənasıdır. İnsanı insan edən mədəniyyətin özü də təbiətdən doğulub. Rəssamın fırçasındakı rənglər, şairin misrasındakı nəfəs, musiqçinin notundakı səs — hamısı təbiətin yaddaşından gəlir.

İnsan – təbiətin davamı, yoxsa rəqibi?

İnsanın yaratmaq istəyi onun ilahi təbiətindən gəlir. Amma bəzən bu istək yaradıcılıqdan çox hökmranlığa çevrilir. İnsan özünü təbiətin ağası sayanda, əslində, onunla bağını itirir.

Tarix göstərir ki, insan təbiətə nə vaxt meydan oxuyubsa, orada bir iz – dağıdıcı, amma dərsverici bir iz qalıb. Sənayeləşmə, texnoloji inkişaf, şəhərləşmə – bunlar insanın zəkasının qələbəsidir, amma bəzən ruhunun məğlubiyyəti də.

Azərbaycan kəndlərinin bir vaxtlar dərin mavi göllərlə, yaşıl bağlarla dolu mənzərələri indi çox yerdə beton divarların arxasında gizlənib. Bu, sadəcə ekologiya problemi deyil – mədəni yaddaşın solmasıdır.

İnsan təbiətdən ayrıldıqca, öz yaradıcılığının da mənasını itirir. Çünki sənət, fəlsəfə, elm – hamısı təbiətin nizamından doğub. Təbiət olmasa idi, biz harmoniya nədir, ahəng nədir, gözəllik nədir, heç bilməzdik.

Yaradıcılıq və təbiətin ruhu

Yaradıcılıq — təbiətin insana verdiyi ən böyük hədiyyədir. O, bir növ təbiətin insan vasitəsilə özünü ifadə etməsidir.

Məsələn, bir rəssam təbiəti çəkəndə o, sadəcə mənzərə yaratmır — o, təbiətin özünü insani duyğularla bəzəyir. Bir musiqiçi dağların sükutunu notlara çevirdikdə, təbiətin səsi insan qəlbinin içindən keçir.

Azərbaycan mədəniyyəti bu birləşmənin gözəl nümunəsidir. Muğamın kökü torpaqdadır — sanki hər səs təbiətin ritmini daşıyır. Qarabağ xalçalarının naxışlarında dağların təkrarsız forması, naxışların içində isə təbiətin

nəfəsi yaşayır.

Bəşəri baxışdan isə bu bir qanundur: yaradıcılıq təbiətdən uzaqlaşdıqca süni, təbiətə yaxınlaşdıqca əbədi olur. Leonardo da Vinçi quş qanadlarını öyrənməsəydi, uçmaq ideyası da doğulmazdı. Təbiət insana yol göstərir, amma onu təqlid etmək üçün yox — özünü tapmaq üçün.

Harmoniya və məsuliyyət

Təbiətlə insan arasındakı harmoniya təkcə estetik anlayış deyil, həm də mənəvi məsuliyyətdir. Təbiət bizə gözəllik bəxş edib, biz isə onu qorumağa söz vermişik. Amma bəzən bu sözü pozuruq.

İqlim dəyişikliyi, meşələrin qırılması, dənizlərin çirklənməsi — bunlar sadəcə ekoloji fəlakət deyil, həm də mənəvi böhrandır. Çünki təbiətə laqeydlik, əslində, öz ruhuna biganəlikdir.

Azərbaycan torpağı bunu çox yaxşı bilir. Qarabağ torpağının illərlə yanmış ağacları, susmuş çayları indi yenidən dirçəlir. Bu dirçəliş təkcə ekologiyanın deyil, ruhun da bərpasıdır.

Harmoniya o zaman yaranır ki, insan özünü təbiətin bir hissəsi kimi hiss edir, onu mülk kimi deyil, miras kimi görür. Mülk istismar olunur, miras qorunur.

Təbiətin tərbiyəvi gücü

Təbiət insana səssizcə tərbiyə verir. Dağlar bizə səbr öyrədir, dəniz dərin düşünməyi, meşə dinləməyi, külək azadlığı. İnsan təbiəti izlədikcə, öz ruhunun aydınlığını da kəşf edir.

Uşaqlığımızda torpaqla oynayarkən hiss etdiyimiz sevinc, yağışdan sonra torpaq qoxusunun doğurduğu

nostalji, yazda ağacların açdığı çiçəklər – bunlar sadəcə təbiət hadisəsi deyil, insanın ruhuna yazılan hisslərdir.

Bəşəriyyət bu təbiiliyi itirdikcə, insan daha çox “yaşayır” kimi görünür, amma əslində daha az “hiss edir”.

Təbiətdən öyrənmək – sadəliyin müdrikliyi

Təbiət mürəkkəb görünür, amma onun mahiyyəti sadədir. Günəş doğur, yağış yağır, külək əsir – və hər şey öz qaydasında baş verir. Bu nizam insan üçün ən böyük dərstdir: həyat mürəkkəb deyil, biz onu mürəkkəbləşdiririk.

Nizami Gəncəvinin “Yeddi gözəl”indəki təbiət təsvirləri insan ruhunun mərhələlərinə işarədir. Şair təbiəti bəzək kimi yox, hikmət kimi görür. Təbiət insana daim pıçıldayır: dayan, bax, düşün.

Əgər insan bu pıçıldatını eşitmirsə, o zaman ən böyük itki, texnologiyanın yox, ruhun itkisi olur.

Müasir dövrdə təbiətə dönüş zərurəti

Bu gün bəşəriyyətin ən böyük çağırışı yenidən təbiətə qayıtmaqdır. Amma bu qayıdış keçmişə dönmək deyil – təbiətlə harmoniyada yaşamağı öyrənməkdir.

Texnologiya, şəhər həyatının tələbləri, sənayeləşmə – bunların heç biri pis deyil, əgər təbiətlə münasibətə girmirsə. Məsələn, Azərbaycan son illər yaşıl enerji, ağacəkmə, ekoturizm kimi sahələrdə atdığı addımlarla təbiətə qarşı deyil, onunla yanaşı inkişaf etməyin mümkünlüyünü göstərir.

İnsan texnologiya yaratdı, amma indi texnologiyanın içində yenidən təbiəti axtarır: ağac ətri olan şamlar, təbiət səsləri ilə meditasiya, “eko-dizayn” – bütün bunlar, əslində, içdən gələn bir həsrətin əlamətidir.

Təbiət və sənət: eyni başlanğıc

Sənət təbiətin davamıdır, çünki hər iki hadisə yaradıcılıqdan doğur. Təbiət gözəlliyi təsadüfən yaratmır – o, mükəmməlliyyənin özüdür. Sənət isə bu mükəmməlliyyəni insanın duyğularına çevirmək cəhdidir.

Azərbaycanın miniatur məktəbindəki rənglərin tarazlığı, xalça sənətindəki kompozisiyalar, aşiq sənətindəki ritm – hamısı təbiətin ahəngindən qaynaqlanır.

Ümumbəşəri səviyyədə də bu belədir: Van Qoqun günəbaxanları, Betxovenin “Pastoral simfoniyası”, haikuların sadəliyi – hamısı təbiətin estetik gücünün insan ruhundakı əksidir.

İki dünyanın birliyi

İnsan təbiəti təkcə müşahidə etməməli, onunla birgə yaşamağı öyrənməlidir. Təbiət bizim evimiz deyil, özümüzdür. Biz o qədər onun bir parçasıyıq ki, təbiətə zərbə vuranda, əslində, özümüzə zərbə vururuq.

Təbiətlə harmoniyada yaşamaq – bəşəriyyətin ən qədim, amma unudulmuş fəlsəfəsidir. Bu fəlsəfə yenidən dirilməlidir, çünki insanın gələcəyi onunla birləşəndə mənalı olur.

Sonda bir sual qalır: insan təbiəti dərk etdikcə, yaradıcı olur, yoxsa sadəcə onu təqlid edir?

Cavab bəlkə də budur: insan təbiəti anladığı qədər Yaradanın niyyətini anlayır.

O zaman yaradıcılıq və təbiət birləşir, insan isə nəhayət, öz yerini tapır — kainatın nizamında bir səssiz harmoniya kimi.

56. Unudulan Səhnələr: Teatr Niyə Gənclərə Uzaq Düşür?

Teatr bir vaxtlar şəhərin ürəyi idi. Tamaşa günü küçələrdə tələskən addımlar, foyelərdə səssiz həyəcan, zalda isə kollektiv bir nəfəs hiss olunardı. Səhnədə deyilən söz təkcə aktyora aid olmazdı, o söz tamaşaçının yaddaşında davam edərdi. Bu gün isə teatrlar hələ də var, pərdələr açılır, işıqlar yanır, amma sual dəyişib: niyə gənclər bu səhnələrə getdikcə daha az yol tapır?

Bu yazı teatrı müdafiə etmək üçün deyil. Nostalji ilə keçmişə ideallaşdırmaq niyyətində də deyil. Məqsəd sadəcə bir məsafəni anlamaqdır: teatrla gənclik arasındakı görünməz boşluğu.

Teatr nə idi və nəyi təmsil edirdi?

Teatr təkcə sənət növü deyil, canlı ünsiyyət formasıdır. O, burada və indi baş verən bir hadisədir. Tamaşa hər dəfə fərqlidir, çünki aktyor da dəyişir, tamaşaçı da. Teatrın gücü məhz bu təkrarsızlıqda idi.

Uzun illər teatr maarifləndirici rol oynayıb. Sosial məsələlər, mənəvi suallar, insanın daxili ziddiyyətləri səhnədə açılıb. Tamaşaçı teatrdə təkcə baxmırdı, düşünməyə məcbur olurdu.

Amma bu düşünmə tərzı zamanla gənclik üçün “ağır” görünməyə başladı. Çünki müasir dövr düşüncəni sürətləndirdi, teatr isə yavaşlığı qorudu.

Zaman dəyişdi, ritm dəyişdi

Bugünkü gənclik sürətli zamana doğulub. Video 30 saniyədir, fikir 5 saniyəlikdir, diqqət isə daimi parçalanıb. Teatr isə iki saatlıq diqqət tələb edir. Telefonu söndürmək, səssiz qalmaq, yalnız baxmaq və dinləmək.

Bu, artıq bir vərdiş yox, çətinlik kimi qəbul olunur.

Teatr gənclərə uzaq düşdü deyərkən, bəlkə də daha doğru ifadə budur: teatr öz ritmini qorudu, amma zaman dəyişdi. Sual isə budur – teatr bu dəyişən zamana uyğunlaşmalıdır, yoxsa zamana müqavimət göstərməlidir?

Teatr dili gənclərlə danışır mı?

Teatrın əsas problemlərindən biri dildir. Burada dil təkcə söz demək deyil, üslub, mövzu, yanaşma deməkdir. Bir çox tamaşalar hələ də köhnə estetikaya, köhnə anlatım formalarına söykənir.

Gənc tamaşaçı isə səhnədə öz dilini, öz problemini, öz sualını görmək istəyir. Onun gündəlik həyatında qarşılaşdığı dilemmələr, kimlik axtarışları, sosial təzyiqlər, gələcək qorxusu səhnədə əks olunmadıqda, teatr “başqasının yeri” kimi görünür.

Bu, klassik əsərlərin lazımsız olduğu anlamına gəlmir. Amma klassika da canlı oxunuş tələb edir. Əks halda o, muzey eksponatına çevrilir.

Teatr əlçatandır mı?

Teatr çox zaman “elit sənət” kimi təqdim olunur. Bu təqdimat özü-özlüyündə uzaqlaşdırıcıdır. Gənc insan üçün teatr bileti bahalı, qaydaları sərt, mühiti rəsmi görünə bilər.

Rəqsanə Babayeva

Necə geyinməli, necə davranmalı, nə vaxt alqışlamalı – bu görünməz qaydalar gənci sıxır. Teatr azadlıq yox, çərçivə hissi yaradır.

Əslində teatr azad düşüncə məkanı olmalıdır. Amma bu azadlıq hissi tamaşaçıya ötürülmədikdə, gənclik oraya daxil olmur.

Təhsil və teatr əlaqəsi

Məktəblərdə və universitetlərdə teatrla tanışlıq çox vaxt məcburi ekskursiya səviyyəsində qalır. Şagird tamaşaya aparılır, amma onunla dialoq qurulmur. Tamaşa sonrası müzakirə, sual-cavab, düşüncə paylaşımı olmur.

Beləliklə, teatr yenə tapşırığa çevrilir. Tapşırıq isə sevilmir.

Əgər gənclik teatrı dərk etmədən, sadəcə “getmiş olmaq üçün” gedirsə, bu təcrübə onun yaddaşında yer tutmur.

Rəqabət deyil, müqayisə

Teatrın qarşısında güclü rəqiblər var: seriallar, filmlər, sosial media, platformalar. Amma teatr onlarla eyni oyunu oynamağa çalışdıqda uduzur. Çünki teatrın gücü effektlərdə deyil, canlılıqdadır.

Gənclər ekranda hər şeyi görə bilər. Amma aktyorun nəfəsini, səhnənin enerjisini, kollektiv sükutu yalnız teatrdə yaşamaq mümkündür. Bu fərq izah edilmədikcə, teatr ekrana uduzmuş kimi görünür.

Gənclər teatrdən nə gözləyir?

Gənc tamaşaçı hazır cavab yox, sual axtarır. Ona “düz budur” deyən tamaşa yox, “bəs sən nə düşünürsən?”

deyən səhnə lazımdır.

Eksperimental tamaşalar, alternativ məkanlar, interaktiv teatr formaları gənliyi cəlb edə bilər. Bu da göstərir ki, problem teatrın özü deyil, onun təqdimat formasıdır.

Teatr dəyişməyəndə yox, dəyişmədiyini iddia edəndə itirir.

Teatr niyə yenə lazımdır?

Çünki teatr yeganə sənət növüdür ki, insanı insana birbaşa bağlayır. Filmdə montaj var, serialda təkrar var, sosial mediada filtr var. Teatrda isə heç nə gizlənmir.

Səhnədəki səhv də həqiqidir, pauza da, baxış da.

Gənliyin bu həqiqətə ehtiyacı var. Amma bu ehtiyac səs-küylü deyil, səssizdir.

Teatr ölməyib. Sadəcə səssizləşib. Gənclik isə səssizliyi eşitməyi unudub. Bu iki səssizlik bir-birini tapmadıqca, məsafə qalacaq.

Teatr gənclərə yaxınlaşmaq üçün gəncləşməli deyil. Səmimi olmalıdır. Gənclik də teatra getmək üçün klassik olmamalıdır, maraqlı olmalıdır.

Səhnə hələ də danışır. Sual budur: biz qulaq asmağa hazırıqmı?

57. Unudulan sənət ustaları: Xatırlamaq mədəniyyəti

Zamanın tozu hər şeyin üzərinə oturur — küçələrimizə, yaddaşımıza, hətta sənət tariximizə də. Hər il yeni adlar, yeni əsərlər ortaya çıxır, sosial media dalğaları sürətlə yayılır, amma bu sürətin içində dünənin böyük sənətkarları tədricən səhnənin arxasına çəkilir. Onlar haqqında məktəb dərslərlərində bir-iki sətir qalır, bəlkə bir də divarda asılan solğun foto. Lakin sənət yalnız “yeni” ilə yaşamır — o, köklərinə möhkəm bağlı qaldıqca nəfəs alır.

Yaddaş mədəniyyəti nədir?

Yaddaş mədəniyyəti — millətin öz keçmişini necə xatırladığını, necə yaşatdığını göstərən aynadır. Əgər bu ayna tozlanırsa, gələcək nəsillər öz simasını görməkdə çətinlik çəkəcək. Biz bu gün Səttar Bəhlulzadənin rənglərində torpağın nəfəsini, Bülbülün səsinə xalqın köklərini, Rəşid Behbudovun ifasında millətin qürurunu hiss edirik. Amma gəncliyin çoxu bu adları yalnız “tarix” kimi tanıyır. Onların sənət fəlsəfəsi, yaradıcılıq ağırları, zəhmətlə qazanılmış nailiyyətləri unudulanda, əslində milli ruhun da bir parçası itir.

Niyə unuduruq?

Səbəblər çoxdur:

Sürətli informasiya axını və sosial medianın “qısa yaddaş” effekti.

Tədrisdə sənətkarlarımızın həyat və irsinin daha dərinədən öyrədilməməsi.

Mədəniyyətin təbliğində yalnız yubiley və ildönümlərinə

fokuslanma.

Bəzən elə bilir ki, bir tədbir, bir məqalə, bir sərgi ilə xatırlamaq yetərlidir. Halbuki sənətkarı yaşatmaq üçün onun ideyaları gündəlik mədəni həyatımızın bir hissəsi olmalıdır.

Necə yaşada bilərik?

1. Teatr və kino – Böyük sənətkarların həyatından bədii filmlər və səhnə əsərləri yaratmaq, onları yeni nəsil aktyorların ifasında təqdim etmək.

2. Rəqəmsal arxivlər – Musiqi, şəkil, sənəd və xatirələri toplayıb hamının əlçatan olduğu platformalarda yerləşdirmək.

3. Məktəb proqramları – Sənət tarixi dərslərini yalnız faktlar üzərində deyil, yaradıcılığın ruhunu anladan üsulla keçmək.

4. Mədəniyyət marşrutları – Sənətkarların yaşadığı evlər, işlədiyi studiyalar, çəkdiyi filmlərin və tamaşaların məkanlarını turizm xəritəsinə salmaq.

Xatırlamaq mədəniyyəti – gələcəyə körpü

Unudulan sənətkarı xatırlamaq sadəcə keçmiş yad etmək deyil — bu, gələcəyi formalaşdırmaqdır. Çünki bugünkü gənc, dünənin sənət ustasının həyat hekayəsindən ilham alır, öz yaradıcılıq yolunu oradan tapır. Dövlətin və cəmiyyətin mədəniyyətə verdiyi dəyər, əslində yaddaşın necə qorunması ilə ölçülür.

Sənətkarın adını yaşatmaq, onun sənətinə təzə nəfəs vermək — yalnız muzeylərdə deyil, küçə adlarında, afişalarda, gündəlik söhbətlərdə də mümkün olmalıdır. Əks halda, zamanın tozu həm o adları, həm də bizə verdiyi dərsləri örtəcək.

Və unutmayaq: Bir xalqın unudulmuş sənətkarları varsa, onun gələcək ustadları da köksündə köksüz böyüyər.

58. Yazmaq mı, yoxsa paylaşmaq mı? – Sosial şəbəkələrin poeziyaya təsiri

Bir vaxtlar poeziya kitabdan doğulurdu, bu gün isə çox zaman ekran işığında doğulub ekranda da yox olur. İstər istəməz, sual yaranır: bu dövr şeirə daha çox oxucu qazandırır, yoxsa onu keyfiyyətdən məhrum edib? Şair yazmaq üçün yazır, yoxsa bəyənilmək üçün?

Sosial media: Sözün yeni səhnəsi

Facebook, Instagram, X (keçmiş Twitter), TikTok və digər platformalar poeziyanı geniş kütləyə çıxarmaq baxımından əlverişli imkanlar yaradıb. Əvvəllər bir şairin misralarını oxumaq üçün onun kitabını tapmaq, kitabxanaya getmək, jurnalda axtarış etmək lazım idi. İndi isə bir kliklə yüzlərlə “şeir” göz qabağındadır.

Ancaq məsələ buradadır: görünənlərin hamısı poeziyadırmı?

Qafiyəli statuslar dövrü

Ədəbiyyat tarixində heç vaxt bu qədər “şair” olmayıb. Hər biri bir səhifə açıb, hər biri oxucu yığmaq, paylaşılmaq, izlənmək, tanınmaq istəyir. Bu isə zamanla şeirin özündə də struktur və dəyər dəyişikliyinə səbəb olur:

Forma məzmunu qalib gəlir

Dərinlik sadəliyin arxasında gizlənir

Qafiyə – fikir yox, dekor olur

Şeirin “viral” olmasına yönələn yazılar poeziyanı gündəlik istehlak məhsuluna çevirir. Misralar “reels” musiqisinə uyğunlaşdırılır, “sözlər montajlanır”, hisslər estetika ilə örtülür. Nəticədə şeir öz təməl funksiyasını –

ruhu oyatmaq, düşüncəni silkələmək – itirir.

Bəyənmək – keyfiyyət göstəricisi deyil

Ən çox “like” alan şeir mütləq ən yaxşıdır mı? Ədəbiyyatda kütlənin reaksiyası bəzən səthin bəyənilməsinə əsaslanır, dərinliyə yox. Poeziya isə bəzən ilk baxışdan “bəyənilməyəcək qədər ciddi” ola bilər. Əsl poeziya hər kəsin anlamadığı, amma anlayanın silkələndiyi mətndir.

Sosial mediada isə çox zaman anlaşılan, asan qavranılan, hissi manipulyasiyaya açıq şeirlər populyar olur. Bu da oxucu zövqünü tədricən formalaşdırır – daha doğrusu, zövqü zəiflədir.

Poeziya – səssiz, lakin dərin çağırışdır

Ədəbiyyat bir tələsik istehlak vasitəsi deyil. O, vaxt istəyir, tənhalıq, düşüncə, susqunluq, acı, yaddaş, dinləmə qabiliyyəti tələb edir. Sosial media isə çox vaxt bu məkanlara yer buraxmır. Bir video 10 saniyə, bir status 3 cümlə, bir şeir isə... keçici bir effekt.

Belə bir dünyada poeziyanın qeyri-kommersiya gücü təhlükə altındadır. Çünki o paylaşılmasa da yaşaya bilər, amma paylaşılmaq xətrinə yazılsa – tez ölür.

Yeni şairlər – real istedad, yoxsa alqoritmin məhsulu?

Sosial mediada parlayan gənclər arasında çox dəyərli imzalar var. Onlar yazdıqları ilə cəmiyyətə təzə nəfəs gətirirlər. Lakin bir çox “şair” də yalnız alqoritmin yaratdığı illüziyadır. Məşhur olmaq üçün yazan, poeziyanı vizual effektlə bəzəyən, amma sözə məsuliyyətlə yanaşmayan kütlə artmaqdadır.

Yazmaq məsuliyyətdir. Poeziya – özünü deyil, həqiqəti ifadə etmək cəhdidir. Və sosial media bu həqiqəti bəzən görünməz edir.

Platforma günahkar deyil – seçim insanındır

Əslində sosial media – sadəcə bir vasitədir. Onu necə istifadə etdiyimiz bizim düşüncə və dəyərlər sistemimizdən asılıdır. Sosial media sayəsində gözəl poeziya kəşf edənlər də var, sosial mediada şeirin dəyərini tənqid edənlər də.

Əsas məsələ – şairin niyyəti və oxucunun gözləntisidir. Yazmaq – paylaşmaq üçün yox, qalmaq üçün olmalıdır.

59. Zamanın gözü ilə ədəbiyyat

Ədəbiyyat – zamanın aynasıdır. O, təkcə bir xalqın ruhunu, dərini və sevincini deyil, həm də dövrün nəfəsini, çağın səsinə əks etdirir. Tarix kitabları faktları, illəri, adları qoruyur, amma ədəbiyyat həmin faktların arxasındakı insan duyğularını, düşüncələrini gələcəyə çatdırır. Bu səbəbdən hər əsr, hər nəsil öz ədəbiyyatını yaradır və bu ədəbiyyat zamanın gözü kimi bizi izləyir, dəyərləndirir, sorğulayır.

Bugünümüzdə ədəbiyyat hansı sualları verir? Müasir yazıçılar nələri görür və göstərir? Texnologiya, müharibə, ekoloji böhran, insanın tənhalığı, milli kimlik, global çağırışlar – bunların hamısı müasir ədəbiyyatın mövzularına çevrilib.

Klassiklərdən gələn işıq

Nizami, Füzuli, Nəsimi, Cəlil Məmmədquluzadə – bu adlar zamanın müxtəlif mərhələlərində millətə güzgü tutan sənətkarlar olub. Onlar əsərlərində yalnız dövrlərinin problemlərini göstərməyiblər, həm də gələcək nəsillərə yol göstərirlər.

Füzulinin eşqi, Nəsiminin fəlsəfəsi, Mirzə Cəlilin satirası – bunların hamısı əslində zamanın gözü ilə ədəbiyyat nümunələridir. Çünki onlar öz dövrünü yazmaqla yanaşı, insanlıq haqqında ümumbəşəri həqiqətlər söyləyiblər.

Müasir dövrün mövzuları

XXI əsrin ədəbiyyatı artıq təkcə məhəbbət hekayələri və qəhrəmanlıq daşları ilə məhdudlaşmır. Bu gün yazıçılar insanı texnologiyanın içində, sürətli həyatın burulğanında,

sosial şəbəkələrin tənhalığında təsvir edirlər.

Müharibə sonrası yaranan ədəbiyyat isə xüsusi yer tutur. Qarabağ müharibəsindən sonra qələmə alınan şeirlər, hekayələr, romanlar yalnız tarixi faktları yox, həm də insanların iç dünyasını göstərir. Bu əsərlər gələcəkdə həmin dövrün ən dəyərli sənədinə çevriləcək.

Ədəbiyyat və ekoloji çağırışlar

Zamanın gözü təkcə siyasətə yox, təbiətə də yönəlir. Dünyada ekoloji fəlakətlər, iqlim dəyişikliyi bədii əsərlərin mövzusuna çevrilib. Azərbaycan yazıçılarının da əsərlərində torpağın, suyun, ağacın dili ilə danışan obrazlar getdikcə çoxalır. Bu, ədəbiyyatın təbiətə və gələcəyə məsuliyyət hissinin göstəricisidir.

Gənc nəsil yazıçıların baxışı

Müasir gənc yazarlar ədəbiyyatı yalnız kağızda deyil, həm də rəqəmsal platformalarda yaradırlar. Onların əsərləri sosial şəbəkələrdə paylaşılır, elektron kitabxanalarda oxunur, hətta global auditoriyaya çıxır.

Onların dili daha sərbəstdir, mövzuları daha universal. Amma bu universalıqda milli kimlik də qorunur. Qarabağla bağlı yazılan şeirlər, xalq yaddaşından süzülüb gələn motivlər gənclərin qələmində yeni ifadə formaları tapır.

Ədəbiyyat və texnologiya

Texnologiya ədəbiyyatı dəyişdirir. Elektron kitablar, audio kitablar, rəqəmsal platformalar oxu vərdişlərini yeniləyir. Lakin bu, kağız kitabı sıradan çıxarmır. Əksinə,

əsl ədəbiyyat öz yolunu hər zaman tapır.

Bu gün süni intellekt, virtual reallıq, sosial media insan həyatının bir hissəsinə çevrilib. Yazıçılar da bu mövzulara toxunaraq zamanın nəbzini tuturlar. Gələcəyin oxucusu üçün bugünkü əsərlər, XXI əsrin gündəlik həyatının bədii salnaməsinə çevriləcək.

Ədəbiyyatın diplomatik gücü

Zamanın gözü ilə yazılan ədəbiyyat həm də diplomatiyanın bir hissəsidir. Tərcümə olunan əsərlər, beynəlxalq kitab sərgilərində təqdim edilən romanlar Azərbaycanı dünyaya tanıdır. Bir yazıçının qələmindən çıxan hekayə bəzən onlarla diplomatik bəyanatdan daha çox təsir göstərə bilir.

Ədəbiyyat həmişə zamanın şahidi olub. Klassiklər öz dövrlərini yazaraq gələcəyə işıq tutublar. Müasir yazarlar isə global çağırışların, müharibələrin, texnologiyanın, ekoloji böhranların fonunda insanın taleyini göstərirlər.

Zamanın gözü ilə yazılan ədəbiyyat millətin yaddaşını qoruyur, insanı öz kimliyinə bağlayır və gələcəyə daşıyır. Azərbaycan ədəbiyyatı da bu gün yalnız milli kimliyimizi deyil, həm də ümumbəşəri dəyərləri əks etdirir.

Çünki zaman dəyişir, amma ədəbiyyat qalır.

60. "Zamanın sükutu"

İnsan həyatının ən böyük və əbədi sirri zamandır. Onu nə görə bilirik, nə də toxunmaq mümkündür. Əlimizi uzatsaq, barmaqlarımızın arasından süzülüb keçir. Ancaq biz onun varlığını hər an hiss edirik – nəfəsimizin ritmində, qəlbin döyüntüsündə, saçlarımızın ağarmasında, gözlərimizin dərinliyində. Zaman – gözlə görünməyən, amma insanın taleyini öz çərçivəsinə salan ən qüdrətli varlıqdır.

Biz çox zaman elə bilirik ki, zamanı idarə edə bilərik. Gündəlik planlar qurur, gələcək haqqında böyük xəyallar təsvir edirik. Hər günümüzü dəqiqələrə bölür, sabahı öz xəritəmizə salmağa çalışırıq. Amma həyat birdən-birə dəyişir, gözlənilməz bir hadisə bütün planlarımızı alt-üst edir. Onda anlayırıq ki, əslində biz zamanı yaşamırıq – zaman bizi yaşayır. Biz bu dünyada sadəcə yolçuyuq, amma yolun istiqamətini, ritmini və sürətini təyin edən məhz odur.

Zamanın paradoksəl təbiəti var. O, həm dost, həm də düşmən ola bilər. Dostdur – çünki yaralarımızı sağaldır, acılarımızın künc-bucağını yumşaldır, ağır xatirələrin üzərinə toz çökdürür. Biz bəzən "vaxt hər şeyin dərmanıdır" deyirik. Doğrudur, zaman bizə unutmaq imkanı verir. Amma eyni zamanda düşməndir – çünki ən gözəl anlarımızı əlimizdən sürətlə alır, sevdiklərimizi bizdən uzaqlaşdırır, gəncliyimizi göz açıb yumunca aparır. Bir ömürün ən şirin xatirələri saniyələrin içində yox olub gedir.

Əslində isə zamanın dəyəri onun nə qədər olması ilə deyil, necə yaşanması ilə ölçülür. Bir saati boş keçirmək bəlkə də bir ömrün peşmanlığına çevrilə bilər. Amma bir dəqiqəni səmimi bir sözdə, saf bir gülüşdə, bir qucaqlaşmada yaşamaq – bütün ömrü işıqlandıra bilər.

İnsan həyatı bəzən bir kitab kimidir: çox səhifələr sürətlə çevrilir, amma bir cümlə bütün kitabın ruhunu daşıya bilir.

İnsan çox vaxt həyatın mənasını “sonsuzluqda” axtarır. Lakin həqiqi böyüklük sonsuzluğu fəth etməkdə deyil, məhdud zamanın içində mənalı yaşamaqdadır. İnsanı ucaldan onun ömrünün uzunluğu deyil, yaşadığı anların dəyəridir. Çünki ömür illərlə deyil, dolğun yaşamış anlarla ölçülür.

Bəlkə də fəlsəfənin bizə öyrətdiyi ən böyük dərs budur: zamanın səsinə deyil, onun sükutunu dinləməyi öyrənmək. Çünki həyatın gözəlliyi, hikməti və əsl dəyəri məhz o sükutun içində gizlənin. Zamanın sükutu – bizi öz daxili həqiqətlərimizlə üz-üzə qoyan ən dərin güzgüdür.

61. Zəmanə ruhunun sənətdə təzahürü: Yoxsa sənət də bazarlaşıb?

Bir zamanlar sənət, ruhun pıçıltısıydı. İnsan öz içində sükutla danışardı və bu sükutun dili bəzən musiqi, bəzən şeir, bəzən bir rəsm tablosu olurdu. Sənət – zəmanədən böyük, bazardan uzaq, alqışdan asılı olmayan bir mövcudluq idi. İndi isə çox vaxt “bəyəndi”, “satıldı”, “trend oldu”, “səhnə aldı” deyə ölçülür.

Bəs bu dəyişən tələblər sənəti öldürür, yoxsa başqa cür yaşamağa məcbur edir?

Zəmanə ruhu nədir və sənətə necə sirayət edir?

Hər dövrün öz dili, ritmi və ehtiyacı var. Sənət də bu ehtiyacların içindən doğulmağa meyllidir. 20-ci əsrdə müharibələrin, inqilabların, yoxsulluğun təsiri ilə sənətdə protest, ekzistensializm, simvolizm kimi cərəyanlar yarandı. Bəs bu gün? Bugünkü zəmanə:

Sürətə dəyər verir, dərinliyə deyil

Vizuala vurğulanır, mahiyyəti ötür

Rəqsanə Babayeva

Populyarlığı önə çəkir, orijinallığı geri itələyir
Sənət də bu çağırışa cavab verir: qısa, səsli, sadə, satıla
bilən, parlaq.

Bu, bir tərəfdən zamanın ruhuna uyğunlaşmadır. Digər
tərəfdən isə dəyərlərin “ticarət obyektini” nə çevrilməsi
riskidir.

Sənət əsəri, yoxsa məhsul?

Sənət əsəri yaratmaq – çox zaman risk tələb edir.
Satılmaya bilər, bəyənilməyə bilər, başa düşülməyə bilər.
Amma bu gün bir çox yaradıcı “nə satılar?”, “nə trend
olar?” sualına cavab verməyə çalışır.

Teatr – bilet satılacaq tamaşalar üzərində düşünür

Kino – kommersiya planı olmayan ssenariləri rədd edir

Musiqi – bazara düşməyən janrları istehsaldan çıxarır

Rəssamlıq – sərgidən çox, “instagram-layihə”lər üçün
tablolar yaradır

Sənət əsəri getdikcə məhsula çevrilir. Bu bazarla bilincli
şəkildə əməkdaşlıq edən sənətçi isə, bir növ, istehsalçıdır.
Amma burada sual yaranır: sənətçi “istehsalçı” olmaq
istəyirmi?

Zövqlər formalaşır, yoxsa formalaşdırılır?

Çox vaxt deyilir: “İnsanlar bunu istəyir.” Lakin unudulur
ki, insanların nə istədiyi – onlara nə təklif olunduğundan
asılıdır. Televiziya, sosial media, reklam, platformalar –
bir zövq standartı təqdim edir və sənət də bu standartla
uyğunlaşmağa məcbur olur.

Əgər tamaşaçı səthi, gülməli, səsli vizual axtarırsa,
sənət də bu tələbatı ödəməyə başlayır. Amma sənətin
missiyası yalnız tələbə cavab vermək yox, həm də zövqü

formalaşdırmaqdır.

Əgər sənət bazarın diktəsi ilə hərəkət edirsə, təbliğat vasitəsinə çevrilir. Əgər sənət vicdanın, düşüncənin, estetik tərbiyənin səsinə qulaq verirsə – onda mədəniyyətin sütununa çevrilir.

Bazarla əməkdaşlıq mümkündürmü?

Sənəti bazardan tamamilə təcrid etmək də mümkün deyil. Əsər yayımlanmalıdır, göstərməlidir, təbliğ olunmalıdır. Yəni maddi müstəvi qaçılmazdır. Məsələ onun hansı pillədə dayanmasındadır.

Əgər bazar sənətə xidmət edirsə – bu sağlam münasibətdir.

Əgər sənət bazara tabe olursa – bu kultürün aşınmasıdır.

Sənətçinin borcu həm zamanın ritmini anlamaq, həm də onu təhlil edib alternativ yaratmaqdır. Təkcə üzən axın deyil, bəzən suyu tərsinə buran bir gücdür sənət.

Əsil sənət hara çəkilir?

Əsil sənətçi – bu çağda bəlkə də kütlədən bir addım geridə gedir. Qışqırmır, bəzəmir, satmır. O səssizliyi seçir. Yavaş-yavaş, amma dərinlən yazır, çəkir, bəstələyir. Bəlkə az görünür, amma görünəndən çox deyir.

Çünki bilir: sənət – bir gün yox, bir əsr yaşamaq üçün yaradılır.

Ticarətlə ruhun sərhədində dayanan sənət

Bu gün sənət bazarla üz-üzədir. Bəzən onunla əməkdaşlıq edir, bəzən mübarizə aparır. Amma əsas sual budur:

Sənət hara gedir? Bazarın yanına, yoxsa zamanın içinə?

Bu suala hər sənətçi öz yaradıcılığı ilə cavab verir. Və bu cavab – mədəniyyətin sabahını müəyyən edir.

62. Unudulan Səhnələr: Teatr Niyə Gənclərə Uzaq Düşür?

Teatr bir vaxtlar şəhərin ürəyi idi. Tamaşa günü küçələrdə tələskən addımlar, foyelərdə səssiz həyəcan, zalda isə kollektiv bir nəfəs hiss olunardı. Səhnədə deyilən söz təkcə aktyora aid olmazdı, o söz tamaşaçının yaddaşında davam edərdi. Bu gün isə teatrlar hələ də var, pərdələr açılır, işıqlar yanır, amma sual dəyişib: niyə gənclər bu səhnələrə getdikcə daha az yol tapır?

Bu yazı teatrı müdafiə etmək üçün deyil. Nostalji ilə keçmişə ideallaşdırmaq niyyətində də deyil. Məqsəd sadəcə bir məsafəni anlamaqdır: teatrla gənclik arasındakı görünməz boşluğu.

Teatr nə idi və nəyi təmsil edirdi?

Teatr təkcə sənət növü deyil, canlı ünsiyyət formasıdır. O, burada və indi baş verən bir hadisədir. Tamaşa hər dəfə fərqlidir, çünki aktyor da dəyişir, tamaşaçı da. Teatrın gücü məhz bu təkrarsızlıqda idi.

Uzun illər teatr maarifləndirici rol oynayıb. Sosial məsələlər, mənəvi suallar, insanın daxili ziddiyyətləri səhnədə açılıb. Tamaşaçı teatrda təkcə baxmırdı, düşünməyə məcbur olurdu.

Amma bu düşünmə tərzı zamanla gənclik üçün “ağır” görünməyə başladı. Çünki müasir dövr düşüncəni sürətləndirdi, teatr isə yavaşlığı qorudu.

Zaman dəyişdi, ritm dəyişdi

Bugünkü gənclik sürətli zamana doğulub. Video 30 saniyədir, fikir 5 saniyəlikdir, diqqət isə daimi parçalanıb.

Teatr isə iki saatlıq diqqət tələb edir. Telefonu söndürmək, səssiz qalmaq, yalnız baxmaq və dinləmək.

Bu, artıq bir vərdiş yox, çətinlik kimi qəbul olunur.

Teatr gənclərə uzaq düşdü deyərkən, bəlkə də daha doğru ifadə budur: teatr öz ritmini qorudu, amma zaman dəyişdi. Sual isə budur – teatr bu dəyişən zamana uyğunlaşmalıdır, yoxsa zamana müqavimət göstərməlidir?

Teatr dili gənclərlə danışır mı?

Teatrın əsas problemlərindən biri dildir. Burada dil təkcə söz demək deyil, üslub, mövzu, yanaşma deməkdir. Bir çox tamaşalar hələ də köhnə estetikaya, köhnə anlatım formalarına söykənir.

Gənc tamaşaçı isə səhnədə öz dilini, öz problemini, öz sualını görmək istəyir. Onun gündəlik həyatında qarşılaşdığı dilemmələr, kimlik axtarışları, sosial təzyiqlər, gələcək qorxusu səhnədə əks olunmadıqda, teatr “başqasının yeri” kimi görünür.

Bu, klassik əsərlərin lazımsız olduğu anlamına gəlmir. Amma klassika da canlı oxunuş tələb edir. Əks halda o, muzey eksponatına çevrilir.

Teatr əlçatandır mı?

Teatr çox zaman “elit sənət” kimi təqdim olunur. Bu təqdimat özü-özlüyündə uzaqlaşdırıcıdır. Gənc insan üçün teatr bileti bahalı, qaydaları sərt, mühiti rəsmi görünə bilər.

Necə geyinməli, necə davranmalı, nə vaxt alqışlamalı – bu görünməz qaydalar gənci sıxır. Teatr azadlıq yox, çərçivə hissi yaradır.

Əslində teatr azad düşüncə məkanı olmalıdır. Amma

Rəqsanə Babayeva

bu azadlıq hissi tamaşaçıya ötürülmədikdə, gənclik oraya daxil olmur.

Təhsil və teatr əlaqəsi

Məktəblərdə və universitetlərdə teatrla tanışlıq çox vaxt məcburi ekskursiya səviyyəsində qalır. Şagird tamaşaya aparılır, amma onunla dialoq qurulmur. Tamaşa sonrası müzakirə, sual-cavab, düşüncə paylaşımı olmur.

Beləliklə, teatr yenə tapşırığa çevrilir. Tapşırıq isə sevilmir.

Əgər gənclik teatrı dərk etmədən, sadəcə “getmiş olmaq üçün” gedirsə, bu təcrübə onun yaddaşında yer tutmur.

Rəqabət deyil, müqayisə

Teatrın qarşısında güclü rəqiblər var: seriallar, filmlər, sosial media, platformalar. Amma teatr onlarla eyni oyunu oynamağa çalışdıqda uduzur. Çünki teatrın gücü effektlərdə deyil, canlılıqdadır.

Gənclər ekranda hər şeyi görə bilər. Amma aktyorun nəfəsini, səhnənin enerjisini, kollektiv sükutu yalnız teatrda yaşamaq mümkündür. Bu fərqli izah edilmədikcə, teatr ekrana uduzmuş kimi görünür.

Gənclər teatrdan nə gözləyir?

Gənc tamaşaçı hazır cavab yox, sual axtarır. Ona “düz budur” deyən tamaşa yox, “bəs sən nə düşünürsən?” deyən səhnə lazımdır.

Eksperimental tamaşalar, alternativ məkanlar, interaktiv teatr formaları gəncliyi cəlb edə bilər. Bu da göstərir ki, problem teatrın özü deyil, onun təqdimat formasıdır.

Teatr dəyişməyəndə yox, dəyişmədiyini iddia edəndə itirir.

Teatr niyə yenə lazımdır?

Çünki teatr yeganə sənət növüdür ki, insanı insana birbaşa bağlayır. Filmdə montaj var, serialda təkrar var, sosial mediada filtr var. Teatrda isə heç nə gizlənmir.

Səhnədəki səhv də həqiqidir, pauza da, baxış da.

Gəncliyin bu həqiqətə ehtiyacı var. Amma bu ehtiyac səs-küylü deyil, səssizdir.

Teatr ölməyib. Sadəcə səssizləşib. Gənclik isə səssizliyi eşitməyi unudub. Bu iki səssizlik bir-birini tapmadıqca, məsafə qalacaq.

Teatr gənclərə yaxınlaşmaq üçün gəncləşməli deyil. Səmimi olmalıdır. Gənclik də teatra getmək üçün klassik olmamalıdır, maraqlı olmalıdır.

Səhnə hələ də danışır. Sual budur: biz qulaq asmağa hazırıqmı?

63. Serial Mədəniyyəti: Biz Hekayəni İzləyirik, Yoxsa Özümüzü?

Televiziya ekranı artıq uzun müddətdir ki, yalnız əyləncə vasitəsi deyil. O, eyni zamanda cəmiyyətin güzgüsünə çevrilib. Bəzən özümüzü orada görmək istəyirik, bəzən isə orada gördüyümüz kimi olmağa başlayırıq. Xüsusilə son iyirmi ildə Azərbaycanda və regionda seriallar sadəcə axşam saatlarını dolduran ekran məhsulları olmaqdan çıxaraq, gündəlik həyatın dilinə, davranışına və hətta xeyallarına sirayət edən güclü mədəni mətnlərə çevrilib.

Bu gün bir seriala baxarkən çox vaxt fərqiñə varmadan bu sualın ətrafında dolaşırıq: Biz ekranda bir hekayəmi izləyirik, yoxsa bizə təqdim olunan bir həyat modelinimi?

Bu yazı serialları ittiham etmək üçün deyil, onların mədəni təsir mexanizmini anlamaq üçün qələmə alınıb.

Hekayə anlatmaqla həyat öyrətmək arasındakı incə sərhəd

Serial öz mahiyyətinə görə hekayə danışır. Obrazlar var, qarşıdurmalar var, dəyişmə və dönüşlər var. Lakin müasir serial anlatısı klassik hekayəçilikdən fərqli olaraq davamlılıq üzərində qurulub. Həftələrlə, aylarla, bəzən illərlə eyni obrazlarla “yaşayırıq”. Onların evlərinə girir, münasibətlərinə şahid olur, sevinclərinə və məğlubiyyətlərinə alışıq.

Bu davamlılıq serialı güclü edir. Amma eyni zamanda təhlükəli bir yaxınlıq da yaradır. Çünki zaman keçdikcə tamaşaçı artıq hekayəni izləməkdən çox, obrazla eyniləşməyə başlayır. Obrazın seçimləri normallaşır, davranışları haqlı görünür, danışq tərzi gündəlik həyata keçir.

Bu nöqtədə serial artıq sadəcə bir bədii mətn deyil, davranış təklifi funksiyasını daşımağa başlayır.

Seriallar niyə bu qədər təsirlidir?

Bu coğrafiya güclü şifahi və vizual hekayəçilik ənənəsinə malikdir. Dastanlar, xalq rəvayətləri, teatr, kino və televiziya serialları eyni mədəni axarın fərqli formalarıdır. Serial izləmək çox vaxt təkcə fərdi seçim deyil, ailə daxilində paylaşılmış bir ritualdır.

Seriallar cəmiyyətin açıq danışmaqda çətinlik çəkdiyi mövzuları dolayı yollarla gündəmə gətirir: ailə münasibətləri, ədalət hissi, sosial fərqlər, güc və vicdan dilemması. Bu baxımdan seriallar ictimai şüurun gizli qatlarına toxunur.

Məhz buna görə də onların təsir gücü böyükdür. Çünki danışılan hekayə tamaşaçının artıq tanıdığı və ya yaşadığı bir reallığa söykənir.

Obrazlar: Rol modeli, yoxsa dramatik vasitə?

Bir serialın uğuru çox vaxt onun obrazları ilə ölçülür. Güclü, xarizmatik, ağrı yaşamış, amma ayaqda qalmış obrazlar tamaşaçıda heyranlıq doğurur. Problem də məhz burada başlayır.

Dramaturji baxımdan obrazlar tez-tez sərt qərarlar verən, kəskin davranan, ifrat emosiyalar yaşayan fiqurlar olur. Bu, ekran üçün təsirlidir. Lakin real həyatda bu davranışların nəticələri fərqlidir.

Xüsusilə gənc tamaşaçı üçün serial obrazları fərqudə olmadan rol modelə çevrilə bilər. Güclü olmaq – sərt olmaqla, hörmətli olmaq – susmaqla, sevilmək – fədakarlıqla eyniləşdirilə bilər. Bu qəliblər sorğulanmadan qəbul edildikdə, serialın dramatik dili gündəlik həyata daşınır.

Yaxşı ilə pis arasındakı boz zona

Son illər seriallarda diqqət çəkən bir meyl var: Qəti yaxşı və qəti pis obrazlar azalır, onların yerini “boz zonada” yaşayan, səhvləri olan, amma anlaşılan obrazlar tutur. Bu, bədii baxımdan zənginlikdir. Çünki həyat da tam qara-ağ deyil.

Amma bu bozluq bəzən etik bulanıqlıq yaradır. Yanlış davranışlar keçmiş travmalarla əsaslandırılır, səhvlər psixoloji səbəblərlə izah olunur. Nəticədə tamaşaçıda belə bir fikir formalaşa bilər: “Şərait belədirsə, bu davranış normaldır.”

Serialın vəzifəsi əxlaq dərsi vermək deyil. Amma yanlışın daimi şəkildə əsaslandırılması dəyər meyarlarını elastikləşdirə bilər. Burada məsələ qadağa deyil, tarazlıqdır.

Serial dili və gündəlik həyat

Seriallar təkcə hekayə danışmır, dil yaradır. Replikalar gündəlik danışığa keçir, mimikalar, baxışlar, susqunluq belə mənə daşıyır.

Bu dil zamanla gündəlik həyatın bir hissəsinə çevrilir. İnsanlar duyğularını seriallardan öyrəndikləri ifadə formaları ilə dilə gətirməyə başlayır. Bu, bəzən emosional zənginlik yaratsa da, bəzən süni davranışlara səbəb olur.

Çünki real duyğular ssenaridəki qədər aydın və ölçülə bilən deyil. Serial dili isə duyğuları sadələşdirir və bu da gözləntiləri dəyişir.

Platforma serialları və yeni anlatı forması

Rəqəmsal platformaların yayılması ilə serial anlatısı da dəyişib. Bölmələr qısalıb, temp sürətlənib, vizual estetika

ön plana çıxıb. Tamaşaçı artıq həftəlik deyil, ardıcıl şəkildə izləyir.

Bu, hekayə sıxlığını artırırsa da, düşünmək üçün ayrılan fasiləni azaldır. Bir bölüm bitən kimi digəri başlayır. Tamaşaçı təsiri həzm etmədən növbəti epizoda keçir.

Beləliklə, serial izlənən yox, istehlak edilən məzmun halına gəlir. Sürətlə istehlak edilən hər şey kimi, iz buraxır, amma dərinləşmir.

Biz özümüzümü izləyirik?

Bəlkə də əsas sual budur: Seriallar bizə yeni həyatlar göstərir, yoxsa artıq yaşadığımız duyğuları görünən edir?

Bir çox tamaşaçı seriallara özündən parçalar tapdığı üçün bağlanır. Yaşaya bilmədiyini yaşayır kimi olur, deyə bilmədiyini obraz vasitəsilə ifadə edir. Bu, müəyyən mənada emosional boşalma sahəsidir.

Amma bu bağ şüurlu olmadıqda, insan öz həyatını təxirə sala bilər. Yaşamaq əvəzinə izləmək, qərar vermək əvəzinə gözləmək seçilir. Serial həyatın məşqi olmaqdan çıxıb, yerini tutmağa başlayır.

Seriallar mədəniyyəti korlayırmı?

Bu sual tez-tez səsləndirilir. Amma düzgün sual bu deyil. Mədəniyyət birtərəfli təsir mexanizmi deyil. Seriallar cəmiyyəti formalaşdırır, cəmiyyət də serialları. Ekrandakı hekayələr tamaşaçıda qarşılıq tapdığı üçün davam edir.

Əsas məsələ tamaşaçının passiv, yoxsa aktiv mövqedə olmasıdır. İzlənən hər şey sorğusuz qəbul edilərsə, serial yönləndirici olur. Amma müzakirə edilərsə, düşünülərsə, serial mədəni mətnə çevrilir.

Seriallar həyatımızdan çıxmayacaq. Çünki hekayə

Rəqsanə Babayeva

anlatmaq ehtiyacı insanlıq qədər qədimdir. Məsələ serial izləmək və ya izləməmək deyil, necə izlədiyimizdir.

Hekayəni izləyib özümüzü itirmədən...

Obrazları anlayıb davranışlarını sorğulayaraq...

Duyğulara qapılıb ağıl kənarda qoymadan...

Seriallar bizə özümüzü göstərə bilər. Amma güzgüyə baxarkən gözümüzü yummamalıq şərti ilə.

Çünki hekayə güclüdür. Amma şüur ondan da güclü olmalıdır.

64. Səssiz Ekranlar Dövrü: Gənclik Niyə Daha Az Oxuyur?

Bir vaxtlar səssizlik oxumağın təbii fonu idi. Kitab vərəqlərinin xışıltısı, qələm səsi, düşüncəyə çəkilən insanın susqunluğu. Bu gün isə səssizlik dəyişib. Ekranlar səssizdir, amma təsirləri yüksək səslidir. Gənclər saatlarla telefona baxır, sürüşdürür, izləyir, amma getdikcə daha az oxuyur. Bu, çox zaman “tənbəllik”, “maraq itkisi” və ya “nəsil fərqi” kimi sadə izahlarla bağlanır. Halbuki məsələ daha dərin, daha strukturlaşmış və daha dövrə xasdır.

Bu yazı gəncliyi ittiham etmək üçün deyil. Əksinə, sual vermək üçündür: oxumaq niyə geri çəkilir və biz bunu doğrudan da itiririkmi?

Oxumaq nə idi, nə oldu?

Oxumaq təkcə informasiya əldə etmək üsulu deyildi. O, düşünmə forması idi. İnsan kitab oxuyarkən təkcə mətnlə deyil, özü ilə dialoqa girirdi. Sətirlər arasında dayanır, geri qayıdır, bəzən razılaşır, bəzən etiraz edirdi. Oxumaq vaxt istəyirdi və bu vaxt düşüncə yaradırdı.

Bu gün isə informasiya bol, vaxt isə parçalanıb. Gənc bir insan eyni anda musiqi dinləyir, mesaj yazır, video izləyir və sosial şəbəkədə paylaşım edir. Bu çoxlu fəaliyyət “aktivlik” kimi görünür, amma dərinlik yaratmır. Oxumaq isə dərinlik tələb edir. Dərinlik də səbr.

Rəqəmsal sürət və diqqətin parçalanması

Müasir gənclik “sürət əsri”nin içində doğulub. Bildirişlər, qısa videolar, sürətli montajlar, 15 saniyəlik mətnlər. Beyin bu ritmə uyğunlaşır. Uzun mətnlər isə bu

ritmi pozur.

Bir romanın ilk 30 səhifəsi bəzən personajları tanıtmmaq üçündür. Hadisə tələsmir. Amma bu gün gənc oxucu “nə baş verir?” sualına dərhal cavab istəyir. Çünki aldığı məzmun belə işləyir: dərhal təsir, dərhal nəticə.

Burada məsuliyyət yalnız gənclərin üzərində deyil. Platformalar da sürəti təşviq edir. Alqoritmlər diqqəti uzun müddət saxlayan deyil, tez reaksiya doğuran məzmunu önə çıxarır. Oxumaq isə reaksiyanı gecikdirir, düşüncəni uzadır. Bu da rəqəmsal iqtisadiyyatda “effektiv” sayılır.

Məktəb oxumağı sevdirə bildimi?

Oxumağın azalmasında təhsil sisteminin rolu xüsusi diqqət tələb edir. Bir çox gənc üçün kitab oxumaq məcburiyyətlə, qiymətlə, imtahanla assosiasiya olunur. Ədəbiyyat dərsi bəzən mətnin ruhunu deyil, sual-cavab mexanizmini öyrədir.

Şagird “bu əsər nə demək istəyir?” sualını vermədən, “burada müəllif nə demək istəyib?” cavabını əzbərləyir. Bu isə oxumağı kəşf yox, tapşırıq halına gətirir.

Oxumaq azadlıqdır. Amma azadlıq öyrədilməyəndə, kitab da yükə çevrilir.

Sosial media: düşmən, yoxsa alternativ?

Sosial media çox zaman oxumağın düşməni kimi təqdim olunur. Amma bu tam doğru deyil. Sosial şəbəkələrdə də oxu var: paylaşım, statuslar, şərhlər. Sadəcə bu oxu səthi və parçalıdır.

Problem ondadır ki, sosial media oxumağı “sürüşdürülən” hala gətirir. Oxucu mətni yarımçıq qoyur, digərinə keçir. Bu vərdis zamanla dərin oxuya qarşı

dözümsüzlük yaradır.

Amma eyni zamanda sosial media kitabları tanıtmaq, müzakirə etmək üçün də platforma ola bilər. Burada məsələ istifadədədir. Alət pis deyil, məqsəd zəifdir.

Kitab bahalıdır mı, yoxsa dəyərsizləşib?

Bir argument tez-tez səslənir: “Kitab bahalıdır”. Bu, müəyyən qədər doğrudur. Amma məsələ təkcə qiymət deyil. Əgər kitab zəruri ehtiyac kimi görülmürsə, ən ucuz kitab belə “bahalı” hiss olunur.

Gənclər texnoloji cihazlara böyük məbləğlər xərcləyir, amma kitab üçün tərəddüd edir. Bu, oxumağın dəyərinin şüuraltında azalması ilə bağlıdır. Kitab “lazım olanda” alınan əşyaya çevrilib, gündəlik həyatın bir hissəsi deyil.

Rol modellər və görünən mədəniyyət

Cəmiyyət gənclərə nə göstərir? Hansı insanlar “uğurlu” kimi təqdim olunur? Oxuyan, düşünən, yazan insanların, yoxsa daha çox görünən, daha tez məşhur olanlar?

Əgər mədəni mühitdə oxumaq prestijli görünürsə, gənc də ona can atmır. Oxuyan insan səssizdir, amma səssizlik bu dövrdə görünür. Görünməyən isə təqlid edilmir.

Oxumaq doğrudan da azalır mı?

Bəlkə də sualı başqa cür verməliyik: gənclər daha az mı oxuyur, yoxsa fərqli cür mü oxuyur?

Bəzi gənclər klassik roman oxumur, amma esse oxuyur. Kitab yox, bloq oxuyur. Kağız yox, ekran. Bu da oxudur. Amma məsələ yenə dərinlikdədir. Dərin oxu azalıb.

Düşünərək oxumaq, sual verərək oxumaq.

Bu dəyişimi tamamilə rədd etmək yox, anlamaq lazımdır. Çünki hər dövr öz oxu formasını yaradır.

Çıxış yolu varmı?

Oxumağı geri qaytarmaq üçün nostalji kifayət etmir. “Bizim vaxtımızda...” cümlələri gənclik üçün argument deyil. Oxumaq yenidən mənalı hala gətirilməlidir.

- Kitablar müzakirə edilməlidir, əzbərləndirməməlidir
- Gənclər oxuduqlarını ifadə edə bilməlidir
- Oxumaq tək qalmaq deyil, paylaşmaq kimi təqdim olunmalıdır

- Mədəniyyət siyasəti səssiz dəyərləri dəstəkləməlidir

Oxumaq yenə səssizlikdir, amma bu səssizlik düşün-cənin səsidir.

Gənclik oxumağı tərk etməyib, sadəcə başqa cür yaşayır. Amma əgər cəmiyyət dərin düşüncəni itirərsə, təkə kitab yox, anlayış da azalacaq. Sürətli məzmun sürətli qərarlar yaradır. Sürətli qərarlar isə həmişə doğru olmur.

Oxumaq lüks deyil. O, mədəni refleksdir. Bu refleksi qorumaq təkə gənclərin deyil, bütün cəmiyyətin məsuliyyətidir. Çünki oxuyan gənclik təkə savadlı deyil, sorğulayan, anlayan və gələcəyi düşünən gənclikdir.

65. Dil, Musiqi və Kimlik: Mahnılarda Anlamanın İtirilən Yeri

Musiqi mədəniyyətin ən davamlı və təsirli ifadə formalarından biri kimi yalnız estetik zövq yaratmaq funksiyası daşımır; o, eyni zamanda dilin qorunması, etik normaların ötürülməsi və kollektiv kimliyin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Xüsusilə klassik musiqi nümunələrində söz və səs arasında qurulan incə balans mədəni yaddaşın ötürülməsində əsas mexanizmlərdən biri olmuşdur. Klassik musiqi mətnləri — muğam dəstgahları, xalq mahnıları, klassik romanslar və poeziya üzərində qurulmuş bəstələr — dilin estetik, semantik və etik imkanlarını maksimum səviyyədə nümayiş etdirən nümunələr kimi çıxış edir.

Müasir dövrdə isə musiqi istehsalının sürətlənməsi, bazar yönümlü yanaşmalar və rəqəmsal platformaların dominantlığı nəticəsində mahnı mətnlərində semantik dərinliyin zəiflədiyi, bəzən isə açıq şəkildə etik sərhədlərin pozulduğu müşahidə olunur. Bu məqalənin məqsədi klassik musiqilərdə sözlərin sətiraltı estetik dəyərini elmi-metodik çərçivədə təhlil etmək, yeni dövrdə yayılan bayağı və etikadan kənar mətnlərin dilə, zövqə və mədəni kimliyə təsirlərini akademik müstəvidə araşdırmaqdır.

Metodoloji Yanaşma

Araşdırma kulturoloji analiz, sosiolinqvistika və musiqi semiotikası metodlarına əsaslanır. Klassik və müasir musiqi mətnləri müqayisəli şəkildə təhlil olunur, mətnlərin semantik dərinliyi, etik çərçivəsi və dil normalarına uyğunluğu nəzərə alınır. Bu yanaşma musiqi mətninin təkcə sənət nümunəsi deyil, eyni zamanda sosial təsir aləti

olduğunu göstərməyə imkan verir.

Klassik Musiqidə Dil və Sətiraltı Estetika

Klassik musiqi mətnlərinin əsas xüsusiyyətlərindən biri açıq mənadan daha çox sətiraltı məna üzərində qurulmasıdır. Klassik şeir ənənəsində formalaşan bu yanaşma musiqi vasitəsilə daha da güclənir. Sevgi, həsrət, ayrılıq, zaman və ölüm kimi mövzular birbaşa ifadə edilmir; metafora, simvol və alleqoriyalar vasitəsilə təqdim olunur. Bu üsul həm estetik zövqü qoruyur, həm də etik cərchivəni aşmadan emosional təsir yaradır.

Məsələn, muğam mətnlərində istifadə olunan təbiət obrazları — gecə, yol, külək, səssizlik — insanın daxili vəziyyətinin poetik ekvivalentinə çevrilir. Dil burada sadəcə məlumat ötürmür, hiss və düşüncə formalaşdırır. Dilçilik baxımından bu cür mətnlər yüksək səviyyəli poetik diskurs nümunələridir və dilin normativ imkanlarını zənginləşdirir.

Musiqinin Dil Mədəniyyətinin Formalaşmasında Rolu

Sosiolinqvistik tədqiqatlar göstərir ki, musiqi gün-dəlik danışq dilinin formalaşmasında mühüm təsir mexanizmlərindən biridir. Klassik musiqi dövründə mahnılar dilin estetik normalarını möhkəmləndirən vasitə kimi çıxış edirdi. İnsanlar mahnılar vasitəsilə yeni söz birləşmələri, məcazi ifadələr və sintaktik konstruksiyalar öyrənirdi.

Bu proses təkcə fərdi zövqü deyil, ictimai dil mədəniyyətini də formalaşdırırdı. Musiqi dili saflaşdırıran, kobudluğu yumşaldan və etik sərhədləri qoruyan

funksiyaya malik idi. Bu baxımdan klassik musiqi mədəniyyətin tənzimləyici elementlərindən biri kimi dəyərləndirilə bilər.

Müasir Musiqidə Bayağılıq və Etik Problemlər

Müasir dövrdə geniş yayılan bəzi musiqi mətnlərində semantik boşluq və dil pozuntuları diqqət çəkir. Elmi estetikada bayağılıq anlayışı məzmunun və formanın dəyərdən düşməsi, mənanın primitivləşməsi kimi izah olunur. Bu cür mətnlərdə söz estetik obyekt olmaqdan çıxaraq sadəcə diqqət çəkmə alətinə çevrilir.

Etikadan kənar ifadələrin normallaşması xüsusilə narahatedici məqamdır. Qadın və kişi obrazlarının obyektləşdirilməsi, kobud leksikanın estetikləşdirilməsi və şəxsi münasibətlərin açıq-saçıq formada təqdim edilməsi musiqinin tərbiyəvi və formalaşdırıcı rolunu zəiflədir. Psixoloji araşdırmalar sübut edir ki, təkrarlanan mətnlər şüuraltı səviyyədə davranış modellərini formalaşdırır. Bu isə gənc nəsil üçün uzunmüddətli mədəni risklər yaradır.

Klassik və Müasir Mətnlərin Müqayisəli Analizi

Müqayisəli təhlil göstərir ki, klassik musiqi mətnləri struktur və semantik baxımdan çoxqatlıdır. Metafora, simvolika və intertekstual əlaqələr bu mətnlərin əsas xüsusiyyətləridir. Müasir bayağı mətnlərdə isə bu elementlər ya tamamilə yox, ya da səthi xarakter daşıyır.

Klassik mətndə bir ifadə dinləyicini düşünməyə, mənə axtarışına sövq edirsə, müasir bayağı mətndə məqsəd ani emosional reaksiya yaratmaqdır. Bu fərq musiqinin maarifləndirici potensialının necə zəiflədiyini aydın şəkildə göstərir.

Mədəni Kimlik və Dövlətin Dolayı Rolu

Musiqi mədəni kimliyin formalaşmasında əsas elementlərdən biridir. Dilin musiqi vasitəsilə qorunması milli yaddaşın davamlılığını təmin edir. Bu nöqtədə mədəni institutların və dövlətin rolu birbaşa müdaxilə deyil, keyfiyyətli işi təşviq edən mexanizmlər yaratmaqdan ibarət olmalıdır. Maarifləndirici layihələr, klassik irsin müasir interpretasiyalarının dəstəklənməsi və musiqi təhsilinin gücləndirilməsi mədəni davamlılıq baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

Dil, musiqi və etik dəyərlər bir-biri ilə sıx bağlı anlayışlardır. Klassik musiqilərdə sözlərin sətirləti dərin gözəlliyi yalnız estetik zövq yaratmır, eyni zamanda mədəni kimliyi qoruyur və inkişaf etdirir. Müasir dövrdə bayağı və etikadan kənar mətnlərin yayılması bu tarazlığı pozur və mədəni yaddaşa zərbə vurur.

Elmi–metodik təhlil göstərir ki, problemin həlli musiqinin yaradıcı azadlığını məhdudlaşdırmaqda deyil, estetik və etik meyarları yenidən gücləndirməkdədir. Klassik dəyərlərin müasir formalarla sintezi musiqinin yenidən dilimizi saflaşdıran, düşüncəmizi dərinləşdirən və kimliyimizi qoruyan gücə çevrilməsinə imkan verə bilər.

66. Qloballaşma sosio-mədəni reallıq kimi: müasir cəmiyyətin görünən və görünməyən transformasiyası

XXI əsr insanlığın tarixi inkişafında qloballaşmanın ən intensiv mərhələsinə şahidlik etdiyi dövrdür. Övvəllər əsasən iqtisadi və texnoloji anlayış kimi qəbul edilən qloballaşma bu gün artıq cəmiyyətlərin mədəni strukturlarına, sosial davranış modellərinə, dil siyasətinə, kimlik təsəvvürlərinə və kollektiv yaddaşına birbaşa təsir göstərən sosio-mədəni reallıq kimi çıxış edir. Qloballaşma yalnız sərhədlərin açılması deyil, eyni zamanda dəyərlərin, simvolların və həyat tərzlərinin dövrüyyəyə girməsidir. Bu proses bəzən görünən, bəzən isə səssiz şəkildə cəmiyyətin daxili tarazlığını dəyişir.

Bu məqalədə qloballaşmanın sosio-mədəni mahiyyəti, onun mədəni kimliklərə təsiri, dil və dəyərlər üzərində yaratdığı transformasiya elmi əsaslarla, publisistik üslubun imkanlarından istifadə edilərək təhlil olunur.

Qloballaşmanın sosio-mədəni mahiyyəti

Sosiologiyada qloballaşma, fərqli cəmiyyətlərin bir-biri ilə artan qarşılıqlı asılılığı kimi izah olunur. Mədəniyyətşünaslıqda isə bu anlayış daha dərin mənə kəsb edir: qloballaşma mədəni sərhədlərin yumşalması, simvolik məkanların üst-üstə düşməsi və vahid mədəni dövrüyyənin formalaşmasıdır.

Bu gün bir şəhərin küçəsində eyni vaxtda müxtəlif mədəniyyətlərin izlərini görmək mümkündür: musiqidə, geyimdə, qidalanma vərdislərində, gündəlik dildə işlədilən ifadələrdə. Qloballaşma cəmiyyətlərə seçim bolluğu təqdim edir, lakin bu bolluq bəzən mədəni dərinliyin azalması ilə

müşayiət olunur. Sosio-mədəni reallıq kimi qloballaşma, insanı öz mədəni kökləri ilə qlobal tendensiyalar arasında balans yaratmağa məcbur edir.

Kütləvi mədəniyyət və standartlaşma problemi

Qloballaşmanın ən mübahisəli nəticələrindən biri kütləvi mədəniyyətin sürətli yayılmasıdır. Kütləvi mədəniyyət, əsasən, bazar mexanizmlərinə əsaslanan, sürətlə istehlak edilən və tez unudulan mədəni məhsullar yaradır. Film sənayesi, pop musiqi, sosial media trendləri bu prosesin əsas daşıyıcılarıdır.

Bu vəziyyət milli və lokal mədəniyyətlər üçün ikili xarakter daşıyır. Bir tərəfdən, qlobal platformalar yerli mədəniyyətlərin dünyaya çıxmasına imkan yaradır. Digər tərəfdən isə standart zövqlər formalaşdıraraq mədəni müxtəlifliyi azaldır. Nəticədə mədəniyyət istehsalı çox istehlak obyektinə çevrilir.

Elmi baxımdan bu hal “mədəni homogenləşmə” anlayışı ilə izah olunur. Yəni fərqliliklərin tədricən oxşarlığa doğru yönəlməsi. Sosio-mədəni reallıq olaraq qloballaşma burada təkcə texnoloji üstünlük deyil, eyni zamanda simvolik üstünlük yaradır.

Kimlik böhranı və müasir insan

Qloballaşma dövründə ən çox müzakirə olunan mövzulardan biri kimlik məsələsidir. Ənənəvi cəmiyyətlərdə kimlik əsasən dil, din, tarix və coğrafiya üzərində qurulurdu. Müasir qlobal dünyada isə kimlik daha çevik, lakin eyni zamanda daha kövrək xarakter alır.

“Qlobal vətəndaş” anlayışı fərdi milli çərçivələrdən çıxmağa təşviq etsə də, bu proses bəzən mədəni köklərin

zəifləməsinə səbəb olur. İnsan eyni anda bir neçə mədəni mühitin təsiri altında qalır və bu, daxili ziddiyyətlər yaradır. Sosio-mədəni realıq kimi qloballaşma burada həm imkan, həm də risk mənbəyidir.

Sağlam mədəni inkişaf üçün əsas məsələ qloballaşmaya qapılmaq deyil, qloballaşma dialoq qurmaqdır. Kimlik qapalı sistem deyil; o, özünü qoruyaraq yenilənə bilən canlı strukturdur.

Dil: qloballaşmanın ən həssas sahəsi

Dil mədəniyyətin əsas daşıyıcısıdır və qloballaşma prosesində ən çox təsirə məruz qalan sahələrdən biridir. Beynəlxalq dillərin dominantlığı, xüsusilə rəqəmsal mühitdə, kiçik və regional dillərin istifadə sahəsini daraldır. Bu, təkcə ünsiyyət məsələsi deyil, düşüncə və yaddaş məsələsidir.

Dil zəiflədikcə mədəni kodlar da zəifləyir. Atalar sözləri, deyimlər, folklor elementləri gündəlik istifadədən çıxır. Sosio-mədəni realıq kimi qloballaşma burada neytral proses deyil; o, simvolik güc balansını dəyişir.

Bu səbəbdən ana dilinin qorunması müasir dünyada nostalji deyil, strateji mədəni məsələdir. Dilini qoruyan cəmiyyət qloballaşma qarşısında passiv deyil, mövqeli olur.

Dövlət, cəmiyyət və mədəni məsuliyyət

Qloballaşma prosesində mədəniyyətin qorunması yalnız fərdin öhdəsinə buraxıla bilməz. Burada dövlət siyasəti, təhsil sistemi, media və mədəni institutlar mühüm rol oynayır. Lakin bu rol təcridetmə üzərində deyil, şüurlu integrasiya üzərində qurulmalıdır.

Mədəniyyətin müasir dillə ifadəsi, milli irsin yaradıcı şəkildə təqdim olunması qloballaşma şəraitində əsas üstünlüklərdən biridir. Qapalı mədəniyyətlər yox olur, lakin köksüz mədəniyyətlər də uzunömürlü olmur. Sosio-mədəni reallıq olaraq qloballaşma bu həqiqəti açıq şəkildə göstərir.

Qloballaşma və mədəni müqavimət anlayışı

Bəzən qloballaşmaya qarşı münasibət “mədəni müqavimət” termini ilə ifadə olunur. Lakin bu müqavimət radikal inkar şəklində deyil, şüurlu seçim şəklində baş verdikdə faydalıdır. Yəni hansı dəyərlərin qorunacağına, hansılarının isə dəyişə biləcəyinə cəmiyyət özü qərar verməlidir.

Elmi yanaşmada bu proses “selektiv qloballaşma” adlanır. Bu modelə görə cəmiyyət qlobal axından öz mədəni kimliyinə uyğun elementləri qəbul edir, uyğun olmayanları isə süzgəcdən keçirir.

Qloballaşma sosio-mədəni reallıq kimi müasir dünyanın qaçılmaz prosesidir. O, nə tam şəkildə təriflənməli, nə də bütövlükdə demonizə edilməlidir. Qloballaşma mədəniyyətləri zənginləşdirə də bilər, onları səthiləşdirə də. Burada həlledici amil mədəni özünüdərk səviyyəsidir.

Güclü mədəni yaddaşa, sağlam dil siyasətinə və yaradıcı yanaşmaya malik cəmiyyətlər qloballaşma qarşısında assimilyasiya olmur, əksinə, özünü dünyaya təqdim edir. Sosio-mədəni reallıq olaraq qloballaşma yalnız təhlükə deyil, doğru idarə edildikdə mədəni inkişaf üçün geniş imkanlar açan bir prosesdir.

67. İllərin qovuşuğu: itirdiklərim, qazandıqlarım və məni mən edən yol

İllərin qovuşuğu mənim üçün təqvimdəki bir dəyişiklik deyil. Bu, zamanın bir anlıq dayanıb insana geriye baxmaq fürsəti verdiyi səssiz bir məqamdır. Keçmişlə gələcək arasında qaldığın o incə nöqtə. Burada nə özünü aldatmaq olur, nə də yaşananları görməməzliyə vurmaq. Çünki illər yalanı sevmir — yalnız həqiqəti saxlayır.

Bu qovuşuqda ilk olaraq keçdiklərim gözümün önünə gəlir. Asan olmayan yollar, səbr tələb edən gözləntilər, bəzən təkbaşına verilən qərarlar. Həyat məni həmişə rahat seçimlərə aparmadı. Əksinə, çox vaxt sınaqlarla danışdı. Amma indi anlayıram ki, məhz o keşməkeşlər məni gücləndirdi. İnsanı yol yox, yolda yaşadıkları dəyişir.

Bu illər ərzində qazandıqlarım az olmadı. Ən başlıcası — insanlar. Dost adını hər kəs daşımadı, amma daşıyanlar da özlərini sözlə yox, davranışla sübut etdilər. Çətin günlərdə yanında səssizcə dayanan, uğurunda səninlə səmimi sevinən insanlar. Zaman öyrətdi ki, dostluq çoxluq deyil, dərinlik məsələsidir.

Uğurlarım da oldu. Amma onlar heç vaxt göydən düşmədi. Hər uğurun arxasında yorğunluq, tərəddüd, bəzən də inamsız baxışlar vardı. Elə anlar oldu ki, kimsə inanmadı, amma mən yoluma davam etdim. Çünki insan bəzən tək qalanda özünü daha yaxşı tanıyır. Uğur mənim üçün nəticədən çox, yolda özüm olaraq qalmaqla oldu.

Və əlbəttə, illərin qovuşuğu mənə insanları da xatırlatdı — bizə nankorluqları ilə dərs verənləri. Verdiyin dəyəri adıləşdirənləri, sədaqəti zəiflik sayanları. O vaxt incitdi, susdurdu, bəlkə də dəyişdirdi. Amma indi baxanda anlayıram: onlar mənə kimlərə həddindən artıq bağlanmamağı, kimləri ürəyimdə saxlamamağı öyrətdilər.

Hər itki bir az da seçim dərsidir.

Bu qovuşuq həm də barış anıdır. Keçmişdə edə bilmədiklərimlə, gecikdirdiyim sözlərlə, yarımçıq qalan cümlələrlə. Hər şey düz olmadı, amma hər şey lazım imiş. Çünki insan yalnız səhvləri ilə böyüyür, yalnız yanıldıqca dəqiqləşir.

İllərin qovuşuğu mənə bir həqiqəti aydın göstərdi:

İnsan böyüdükcə daha az danışır, daha çox anlayır.

Daha az gözləyir, amma daha çox dəyər verir.

Bu gün geriye baxanda peşmanlıqdan çox şükür hissi var içimdə. Asan olmadı, amma mən bu yolda özümü itirmədim. İtirdiklərim oldu, amma qazandıqlarım məni daha möhkəm etdi.

Əgər bu qovuşuqda özümə bir cümlə desəm, bu olar:

“Bu illər məni sındırmadı — məni formalaşdırdı.”

Və bəlkə də insan üçün ən böyük qazanc elə budur.

68. Ruhumun Coğrafiyası

Mən ruhumu bir duyğu ilə izah edə bilmirəm. Çünki ruhum tək bir haldan ibarət deyil. O, zamanla dəyişən, amma mahiyyətini itirməyən bir daxili coğrafiyadır. Orada həm səssiz dağlar var, həm də içindən dayanmadan axan çaylar. Mən bəzən özüm də bu coğrafiyada yolumu itirirəm, amma qəribədir ki, heç vaxt tam azmıram. Çünki ruhum istiqaməti bilməsə belə, məqsədi hiss edir.

Uşaqlıqdan içimdə bir “artıq hiss” olub. Sanki hamı eyni yerdə dayanıb eyni şeyə baxanda, mən bir az kənara çəkilib kölgəyə, səsin arxasına, baxışın alt qatına baxmışam. Mənim ruhum səthi qəbul etmir. O, həmişə sual verir: “Bunun arxasında nə var?” Bu sual bəzən məni yorub, bəzən də yaşadıb. Çünki sual verən ruh rahat olmur, amma diri qalır.

Mən zamanla anladım ki, ruhum sakitliyi sevir, amma susqunluğu yox. Sakitlik – düşüncənin nəfəs aldığı yerdir, susqunluq isə boğulmanın. Ona görə də mən yazıram. Yazmaq mənim üçün bacarıq deyil, ehtiyacdır. Yazmadığım zaman ruhum içimdə sıxılır, öz yerini tapa bilmir. Sözlərə çevriləndə isə rahatlanır. Çünki hər ruhun öz dili var, mənim ruhumun dili sözdür.

Ruhum çox şeyə gec gəlir. Sevgiyə, inama, bağlanmağa... Amma gəldisə, tam gəlir. Mən yarımçıq hisslərlə yaşaya bilmirəm. Ya hər şeyi ilə içindəyəm, ya da heç. Bu, bəzən məni itkilərə aparıb. İnsanları, imkanları, anları itirmişəm. Amma ruhum bu itkiləri boşuna yaşamayıb. Hər itki məni bir az daha dərin, bir az daha səssiz, bir az daha anlayan edib.

Mənim ruhum güclü görünməkdən yorulub. Çünki güc bəzən maskaya çevrilir. Mən artıq zəif olduğum anları gizlətmək istəmirəm. Yorulduğumu deməkdən

utanmıram. Çünki ruhum bilir: qəbul edilən yorğunluq sağalır, inkar edilən isə içdən çürüyür. Mən güclü olmaq məcburiyyətini yox, dürüst olmağı seçmişəm.

Ruhumun ən həssas yeri dildir. Dil mənim üçün sadəcə ünsiyyət vasitəsi deyil. Dil mənim yaddaşımdır, kimliyimdir, daxili nizamımdır. Sözlər düzgün işlədildəndə ruhum yerinə oturur. Sözlər boşaldıqda, mən də içimdə bir boşluq hiss edirəm. Çünki ruhum bilir: dilə göstərilən hörmət, insana göstərilən hörmətin başlanğıcıdır.

Mənim ruhum sevməyi nümayiş üçün yox, dərinlik üçün seçir. Səssiz sevir, gözə soxulmadan. Çünki sevgi mənim üçün səs deyil, bağdır. Mənim ruhum sədaqəti sözlə yox, davamlılıqla ölçür. Kim qalırsa, o doğrudur. Kim gedirsə, demək ki, yolu başqa yerdən keçir.

Fəlsəfi baxanda, mənim ruhum keçid halıdır. Heç vaxt tam “oldum” demir. Daim dəyişir, sorğulayır, yenidən qurur. Amma bu dəyişikliklər məni dağıtmır, əksinə formalaşdırır. Mən dəyişməkdən qorxmuram. Özümü itirməkdən qorxuram. Ona görə də hər dəyişiklikdə ruhum özündən bir əsas nöqtəni qoruyur – vicdanı.

Vicdan mənim ruhumun kompasıdır. Mən bəzən səhv edə bilərəm, gec anlaya bilərəm, amma vicdanım susmur. O danışanda ruhum narahat olur. Mən bu narahatlığı sevirəm. Çünki rahat vicdansızlıqdan yaxşıdır. Ruhum üçün rahatlıq deyil, dürüstlük əsasdır.

Mənim ruhum ümidlidir, amma kor deyil. Dünyanın necə işlədiyini görür. Ədalətsizliyi, səthiliyi, saxtılığı tanıyır. Amma yenə də işığın tərəfində dayanır. Bu, sadəlövh seçim deyil, şüurlu mövqedir. Çünki ruhum bilir: qaranlıq tanıyıb işığı seçmək ən böyük yetkinlikdir.

Bədii desəm, ruhum köhnə bir teatr səhnəsinə bənzəyir. Orada min dəfə oynanmış rolların izi var. Gülüşlərin kölgəsi, göz yaşlarının səsi qalır. Amma hər yeni tamaşa

əvvəlkilərin üzərində qurulur. Mən keçmişimi silmirəm, ondan istifadə edirəm. Çünki ruhum bilir: keçmiş düşməndeyil, materialdır.

Mənim ruhum anlaşımaq istəyir, amma hər kəs tərəfindən yox. Anlayanın anlayacağı dildə danışır. Hər qapını döymür, hər ürəyə girmir. Bu seçicilik təkəbbür deyil, özünü qoruma instinktidir. Çünki ruhum bilir: hər açılan qapı təhlükəsiz deyil.

Bəzən tək qalmaq istəyirəm. Bu, insanlardan qaçmaq deyil. Özümə yaxınlaşmaqdır. Tək qalanda ruhum danışır. Mən onu dinləyirəm. O, mənə nəyi davam etdirməli, nəyi buraxmalı olduğumu deyir. Bu dialoq mənim ən sadıq münasibətimdir.

Əgər ruhumu bir obrazla ifadə etsəm, o, səssizcə dənizə baxan bir insan olardı. Dalğaları saymayan, amma onların ritmini anlayan biri. Mənim ruhum da elədir — nə hər şeyi nəzarətdə saxlamaq istəyir, nə də hər şeydən imtina edir. Sadəcə axını anlayır.

Və mən bilirəm: bu esse ruhumu tam izah etmir. Çünki ruh bitmiş bir mətn deyil. O, yazıldıqca dəyişən, yaşandıqca dərinləşən bir haldır. Mən hələ yolun içindəyəm. Ruhum hələ danışacaq, susacaq, yaradacaq, itirəcək və yenə də davam edəcək.

Çünki mənim ruhum dayanmaq üçün deyil — anlamaq üçün yaşayır.

69. ŞEİRDƏN SƏHNƏYƏ: SÖZÜN BƏDƏN QAZANDIĞI AN

Şeir yazılı sözün ən saf, ən yığcam və eyni zamanda ən dərin ifadə formalarından biridir. O, çox vaxt tək oxunur, səssiz dinlənir, daxildə hiss olunur. Səhnə isə əksinə, ictimai məkandır; səsin, bədənin, işığın və hərəkətin bir araya gəldiyi canlı bir aləmdir. Bu iki fərqli ifadə müstəvisi — şeir və səhnə — tarix boyu bir-birinə toxunmuş, bəzən ayrılmış, bəzən isə eyni nəfəsdə birləşmişdir. “Şeirdən səhnəyə” gedən yol, əslində, sözün kağızdan çıxaraq canlı bir varlığa çevrilməsi prosesidir.

Şeirin mahiyyəti və onun səhnə potensialı

Şeir ilk baxışdan səhnəyə “uyğunsuz” görünə bilər. Çünki şeir çox vaxt daxili monoloqdur, ritmi oxucunun nəfəsinə bağlıdır, pauzaları şəxsi hisslərlə ölçülür. Lakin məhz bu xüsusiyyətlər şeiri səhnə üçün cəlbedici edir. Şeir metaforadır, obrazdır, simvoldur. Səhnə isə metaforanı görünən, eşidilən və hiss edilən formaya salmaq gücünə malikdir.

Şeir səhnəyə daşındıqda artıq təkə oxunan mətn deyil, ifa olunan hadisə olur. Burada söz aktyorun səsi ilə, bədən dili ilə, baxışı ilə yeni qatlar qazanır. Eyni şeir fərqli aktyorların ifasında tamamilə başqa emosional çalarlar yarada bilər. Bu da şeirin səhnədəki çoxmənəvilik potensialını göstərir.

Tarixi baxış: Şeir və teatrın ortaq yaddaşı

Əslində şeir və səhnə bir-birinə yad deyil. Qədim dövrlərdə poetik mətnlər mərasimlərin, ayinlərin, kollektiv

toplanişların əsas hissəsi olub. Antik Yunanıstanda tragediyalar şeir formasında yazılırdı. Xorun ritmik danışığı, qəhrəmanların poetik monoloqları teatrın əsas dayağı idi. Şərq mədəniyyətində isə dastanlar, qəzəllər və epik şeirlər çox vaxt şifahi şəkildə, tamaşa elementləri ilə təqdim olunurdu.

Azərbaycan mədəniyyətində də bu xətt aydın görünür. Aşıq sənəti — saz, söz və ifanın vəhdəti — şeirin səhnə ilə təbii qovuşmasının ən canlı nümunəsidir. Aşıq yalnız oxumur, o, danışır, canlandırır, obraz yaradır. Bu baxımdan “şeirdən səhnəyə” keçid bizim mədəni yaddaşımız üçün yad proses deyil, əksinə, köklü bir ənənənin müasir davamıdır.

Dramaturji çevrilmə: Şeir necə səhnə mətninə çevrilir?

Şeirin səhnəyə uyğunlaşdırılması sadəcə mətni ucadan oxumaq deyil. Bu, ciddi dramaturji yanaşma tələb edir. Bir şeir ya bütöv bir tamaşanın ideya mərkəzinə çevrilə bilər, ya da bir neçə şeir ardıcıl şəkildə dramaturji xətt üzrə birləşdirilə bilər. Burada əsas məsələ şeirin ruhunu qorumaqdır.

Dramaturq və ya rejissor şeiri “izah etməyə” çalışmamalıdır. Çünki şeir izah edildikdə seyrini itirir. Əvəzində şeirin yaratdığı atmosfer, duyğu və suallar səhnə dili ilə ifadə olunmalıdır. Bəzən bir misra uzun səssizliklə, bir işıq dəyişməsi ilə və ya sadə bir hərəkətlə daha təsirli ola bilər.

Aktyor və şeir: Sözlə münasibət

Şeir əsasında qurulan səhnə işlərində aktyorun rolu xüsusilə həssasdır. Aktyor burada obrazdan çox “səs

daşıyıcısı” və “emosiya ötürücüsü” funksiyasını yerinə yetirir. Şeiri səhnədə söyləmək üçün onu əvvəlcə daxilən qəbul etmək, yaşamaq lazımdır. Mexaniki oxunuş tamaşaçı ilə bağ qura bilməz.

Aktyor şeiri danışmır, onu nəfəsi ilə formalaşdırır. Pauzalar, vurğular, baxışlar şeirin mətnində yazılmayan, amma hiss edilən qatları üzə çıxarır. Bu prosesdə aktyorla şeir arasında xüsusi bir dialoq yaranır. Bəzən aktyor şeiri “oynamır”, sadəcə onun içində dayanır.

Rejissor baxışı: Görünməyəni görünən etmək

Rejissor üçün şeir əsasında tamaşa qurmaq həm azadlıq, həm də məsuliyyətdir. Azadlıq ona görə ki, şeir açıq süjet tələb etmir; məsuliyyətdir ona görə ki, hər vizual həll şeirin mənasına təsir göstərə bilər. Rejissorun əsas vəzifəsi şeiri vizuallaşdırmaq yox, onun üçün uyğun bir səhnə mühiti yaratmaqdır.

Minimalist yanaşmalar şeir tamaşalarında tez-tez üstünlük təşkil edir. Çünki artıq dekorasiya və hərəkət sözün önünə keçə bilər. Bəzən boş səhnə, bir stul və bir işıq şeirin təsirini daha da gücləndirir. Burada səhnə “danışmır”, dinləyir.

Musiqi, ritm və sükut

Şeir ritmdir. Ona görə də səhnə quruluşunda musiqi və səs mühüm rol oynayır. Lakin musiqi şeiri müşayiət etməməli, onunla yarışmamalıdır. Bəzən musiqinin olmaması — sükut — ən güclü dramaturji alətə çevrilir. Şeirin bitdiyi anda yaranan sükut tamaşaçının düşünməsinə imkan verir.

Canlı musiqi, xüsusən milli çalarlar daşıyan melodiylar,

şeir tamaşalarında kollektiv yaddaşı oyada bilər. Bu, açıq mesaj vermədən, sadəcə hiss vasitəsilə mədəni bağlılıq yaradır.

Müasir səhnədə şeir: Gənclər və yeni formalar

Bu gün gənc teatr mühitində şeirə maraq yenidən artmaqdadır. Performans, mono-tamaşa, poetik teatr kimi formalar şeiri müasir səhnəyə yaxınlaşdırır. Sosial problemlər, dil məsələləri, kimlik axtarışı kimi mövzular şeir vasitəsilə daha yumşaq, amma təsirli şəkildə təqdim olunur.

Şeir səhnədə təbliğat alətinə çevrilmədikdə, tamaşaçı onu daha səmimi qəbul edir. Burada söz birbaşa deyil, dolayı yolla təsir edir. Anlayanın anlayacağı, hiss edənin hiss edəcəyi bir dil formalaşır.

Söz yaşayırsa, səhnə də yaşayır

“Şeirdən səhnəyə” yol sadə bir adaptasiya prosesi deyil. Bu, sözün zaman və məkan dəyişərək yenidən doğulmasıdır. Şeir səhnəyə çıxanda öz mahiyyətini itirmir, əksinə, yeni bir nəfəs qazanır. Tamaşaçı isə bu prosesin şahidi deyil, iştirakçısına çevrilir.

Səhnə şeiri ucaltmır, şeir səhnəni bəzəmir. Onlar bir-birini tamamladıqda sənət yaranır. Və sənət, ən yaxşı halda, səssiz şəkildə insanın yaddaşında qalır.

70. Yeni il gecəsi şəhərin üzərinə sanki yumşaq bir sükut endirir. Küçələr işıqlarla danışır, pəncərələrdən yayılan sarı işıq evlərin içində qaynar həyat olduğunu pıçıldayır. Qəhqəhələr, tostlar, saatın əqrəblərinə dikilən gözlər... Hamı eyni anı gözləyir. Amma bu an hamı üçün eyni cür gəlmir.

Validəyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar üçün Yeni il səs-küylü bir bayramdan çox, səssiz bir gözləntidir. Onların gecəsi nağıllarla deyil, içində böyüdükləri suallarla başlayır. Şam ağacının altında duran hədiyyələrdən əvvəl, qəlblərində boş qalan bir yer var. O yer nə oyuncaqla, nə şirniyyatla dolur. Onlar saat on ikidə arzular tutarkən, ən sadə, amma ən ağır arzunu pıçıldayırlar: “Biri mənim üçün qalsın.” Bu uşaqlar üçün Yeni il bir günün dəyişməsi deyil, taleyin yumşalacağına olan ümiddir. Hər təbəssüm bir az məşq olunmuşdur, hər sevinc bir az ehtiyatlı. Çünki onlar erkən böyüməyin nə demək olduğunu bilirlər.

Qocalar evində isə Yeni il zamanın yorğun addımlarla gəldiyi bir gecədir. Burada saatın səsi daha aydın eşidilir. Divarlar illərin şahididir, kreslolar xatirələri daşıyır. Hər yaşlı insanın içində bir ev var — qapısı çoxdan bağlanmış, amma işığı hələ də sönməmiş. Onlar şam ağacına baxarkən, bugünü yox, dünəni görürlər. Uşaqlarının səsi, süfrə başında toplaşan ailə, pəncərədən yağan qar... Yeni il onların yaddaşında geriye doğru axır. Onlar möcüzə gözləməirlər, sadəcə xatırlanmaq istəyirlər. Bir telefon zəngi, bir adla çağırılmaq, bir “səni unutmadım” cümləsi bəzən bütün bayramlara bərabər olur.

Bu iki dünyanın arasında görünməyən, amma çox möhkəm bir bağ var. Uşaqlar gələcəyə baxır, qocalar keçmişə. Amma hər ikisi eyni yerdə dayanır — ürəyin ən həssas nöqtəsində. Hər ikisi eyni sükutu tanıyır, eyni boşluqdan xəbərdardır. Yeni il gecəsi onların arzuları eyni

səmaya yüksəlir. Uşaqlar ulduzlara baxıb xəyallar qurur, qocalar gözlərini yumub dualar edir. Yaş fərqi yox olur, insan qalır.

Bəlkə də Yeni il süfrələrin bolluğu, masaların səsi deyil. Bəlkə Yeni il bir qapını döymək cəsarətidir. Bir uşağın başını sığallamaq, bir qocanın əlini tutmaq, “buradayam” demək. Bayram bəzən böyük sözlər istəmir, sadəcə varlığını hiss etdirmək kifayətdir.

Əgər həmin gecə bir uşaq tək yatmırsa, bir qoca xatirələri ilə baş-başa qalmırsa, demək Yeni il öz yerini tapıb. Saat on ikidə təkcə təqvim dəyişmir. Ümid dəyişir. Sükut bir az azalır. Dünya bir az daha yumşaq olur.

71. Yeni İl, Yeni Perspektivlər: Müasir Dövrdə Ədəbiyyat və İncəsənətin Mədəni Gözləntiləri

Zamanın simvolik dönüş nöqtələrindən biri olan Yeni il anlayışı bəşəriyyət tarixində təkcə xronoloji başlanğıc deyil, həm də mədəni, estetik və intellektual yenilənmənin rəmzi kimi çıxış etmişdir. İctimai yaddaşda Yeni il, insanın öz daxili aləmi ilə apardığı hesabatın, cəmiyyətin isə gələcək üçün formalaşdırdığı gözləntilərin toqquşma nöqtəsidir. Bu baxımdan ədəbiyyat, teatr və ümumilikdə incəsənət sahələri Yeni ilin gətirdiyi yeni perspektivləri yalnız əks etdirmir, eyni zamanda onları formalaşdıran aparıcı mədəni institutlara çevrilir.

Müasir dövrdə sürətlənən qloballaşma, rəqəmsallaşma və identiklik axtarışları fonunda incəsənətin qarşısında duran əsas sual dəyişməz qalır: incəsənət zamanın axarına tabe olmalıdırmı, yoxsa onu yönləndirməlidir?

Yeni Zaman – Yeni Mədəni Kontekst

XXI əsrin ilk rübü artıq sübut etmişdir ki, mədəniyyət statik bir anlayış deyil. Texnologiyanın inkişafı, sosial şəbəkələrin düşüncə tərzinə təsiri, informasiya bolluğu və vizual dominantlıq ədəbiyyatın və teatrın klassik funksiyalarını yenidən düşünməyə vadar edir. Yeni il bu mənada mədəniyyət üçün bir növ metaforik sıfırlanma nöqtəsi rolunu oynayır.

Ədəbiyyat artıq təkcə kitab səhifələrində mövcud deyil; o, ekranlarda, səhnələrdə, audio platformalarda və hətta süni intellektlə dialoq müstəvisində yaşayır. Bu transformasiya yazıçının məsuliyyətini azaltmır, əksinə onu daha da artırır. Yeni ilin mədəni gözləntiləri oxucunun passiv istehlakçı deyil, aktiv şərhçi olmasını tələb edir.

Ədəbiyyatda Yeni İl Tematikası və Gözləntilər
Ədəbiyyatda Yeni il motivi tarixən ümid, yenilənmə və

daxili təmizlənmə ideyaları ilə assosiasiya olunmuşdur. Lakin müasir ədəbiyyat bu romantik çərçivəni aşaraq daha mürəkkəb suallar ortaya qoyur: insan dəyişirmi, yoxsa sadəcə zaman dəyişir?

Yeni dövrün ədəbi gözləntiləri aşağıdakı istiqamətlərdə cəmlənir:

- Şəxsi və kollektiv yaddaşın sintezi
- Milli kimliyin qlobal məkanda təqdimatı
- Sosial travmaların estetik dildə ifadəsi
- Dilin qorunması və müasir üslubla yenilənməsi

Yeni il burada sadəcə təqvim hadisəsi deyil, ədəbi süjet üçün fəlsəfi başlanğıcdır. Yazıçı üçün bu, oxucu ilə yeni etik və estetik müqavilə bağlamaq fürsətidir.

Teatr: Canlı Sənətin Yeni İl Manifesti

Teatr incəsənəti Yeni il anlayışını ən canlı və təsirli şəkildə ifadə edən sahələrdən biridir. Səhnə hər mövsüm yenilənir, lakin Yeni il teatr üçün xüsusilə hesabat və manifest dövrü kimi çıxış edir. Hansı mövzular səhnəyə daşındı? Hansı suallar cavabsız qaldı? Tamaşaçı nə axtardı və nə tapdı?

Müasir teatrda Yeni il perspektivləri əsasən aşağıdakı meyllərlə xarakterizə olunur:

- Klassik dramaturgiyanın yeni oxunuşları
- Sosial və psixoloji mövzuların ön plana çıxması
- Minimalist səhnə həlləri və simvolik dil
- Tamaşaçı ilə interaktiv münasibət

Teatr bu gün təkcə əyləndirmir; o, düşünməyə, tərəddüd etməyə və bəzən narahat olmağa məcbur edir. Yeni il tamaşaları isə cəmiyyətin özünə ünvanladığı açıq suallar silsiləsidir.

İncəsənət və Estetik Yenilənmə

Təsviri incəsənət və müasir vizual praktikalar Yeni il mövzusunu daha çox formada və ideyada yenilənmə kimi

təqdim edir. Sərgilər, instalyasiyalar və performanslar vasitəsilə sənətçilər zamanın ruhunu vizual metaforalarla ifadə edirlər.

Yeni ilin incəsənətdə yaratdığı əsas gözlənti, orijinallıqla ənənə arasında balansın qorunmasıdır. Müasir sənətçi üçün əsas məsələ yenilik naminə dəyərlərdən imtina etməmək, lakin nostalji ilə də kifayətlənməməkdir.

Mədəniyyətin Sosial Məsuliyyəti

Yeni il mədəniyyət üçün həm də sosial məsuliyyət anlayışını yenidən gündəmə gətirir. Ədəbiyyat və incəsənət cəmiyyətin aynası olmaqla yanaşı, onun vicdanı rolunu da oynayır. Sosial ədalət, insan hüquqları, mənəvi dəyərlər və mədəni irs məsələləri sənətin mövzu dairəsində qalmaqda davam edir.

Bu kontekstdə mədəniyyətin əsas funksiyası dəyərləri qorumaq və gələcək nəsillərə ötürmək missiyasıdır. Yeni il bu missiyanın yenidən təsdiqləndiyi zamandır.

Yeni il – yeni perspektivlər deməkdir. Lakin bu perspektivlər yalnız təzə tarix yazmaqla deyil, mövcud mədəni yaddaşı düzgün oxumaqla formalaşır. Ədəbiyyat, teatr və incəsənət zamanın sınağından çıxmış dəyərlərlə müasir düşüncə arasında körpü rolunu oynayır.

Mədəniyyət üçün Yeni il nə möcüzə, nə də illüziyadır. O, düşünmək, sorğulamaq və yenidən yaratmaq üçün verilmiş fürsətdir. Bu fürsəti dəyərləndirmək isə həm sənətkarın, həm də oxucunun ortaqlıq məsuliyyətidir.

72. Səssiz Davamlılıq: Yaradıcılığın Məsuliyyəti və Daxili İradə

İnsan tarixi bir baxımdan böyük uğurların xronologiyası kimi oxuna bilər. Digər tərəfdən isə bu tarix, saysız-hesabsız səssiz davamlılıqların – görünməyən səylərin, adları çəkilməyən iradələrin, alqış gözləmədən yoluna davam edən insanların hekayəsidir. Ədəbiyyat və incəsənət məhz bu səssiz davamlılıqları qeydə alan ən həssas yaddaşdır. Motivasiya anlayışı isə bu yaddaşın içində qışqıran şüar yox, dərin və təmkinli bir daxili səs kimi mövcuddur.

Bu yazı, uğurun sürətli nəticələrlə ölçüldüyü çağımızda, yaradıcılığın daha yavaş, amma daha davamlı yolunu xatırlatmaq cəhdidir. Çünki sənət adamı üçün motivasiya bir anlıq həvəs deyil, uzunmüddətli məsuliyyətdir.

Motivasiya: Həvəsdən Məsuliyyətə

Müasir diskursda motivasiya çox vaxt ani enerji ilə eyniləşdirilir. Seminarlar, sitatlar, sosial media paylaşmaları insanı bir neçə saatlıq və ya bir neçə günlük hərəkətə sövq edə bilər. Lakin ədəbiyyat və incəsənətin tarixi göstərir ki, qalıcı əsərlər bu cür qısa dalğalanmalardan doğmur.

Yazı masasına hər gün eyni saatda əyləşmək, ilhamın gəlməsini gözləmədən işləmək, bəzən yazdıqlarını cırıb atmaq – bütün bunlar motivasiyanın daha yetkin formasıdır. Bu, daxili intizamla qidalanan motivasiyadır. Həvəs keçicidir, məsuliyyət isə qalıcı.

Ədəbiyyat adamı üçün bu məsuliyyət yalnız özünə qarşı deyil. Dilə, oxucuya, zamanın yaddaşına qarşı daşdığı öhdəlikdir bu. Sənətkar yazarkən təkcə bugünü deyil, sabah oxunacaq sətirləri də düşünür. Bu baxımdan motivasiya bir növ etik mövqeyə çevrilir.

Yaradıcılıq və Səbr Arasındakı Bağ

İncəsənətdə inkişaf nadir hallarda sürətli olur. Böyük ustaların bioqrafiyalarına diqqətlə baxdıqda, uzun illər görünməyən əməyin izlərini görürük. İlk kitabların səssiz qalması, sərgilərin az tamaşaçı toplaması, tənqidi məqalələrin gecikməsi – bütün bunlar yaradıcılıq yolunun təbii mərhələləridir.

Səbr burada passiv gözləmə deyil. Səbr – eyni istiqamətdə, lakin daim özünü yeniləyərək irəliləmək bacarığıdır. Motivasiya məhz bu nöqtədə sınıxılır: nəticə görünmədikdə də davam edə bilmək.

Ədəbiyyat tarixində bir çox adlar var ki, sağlığında geniş oxucu kütləsi qazanmamış, lakin zaman keçdikcə mədəni yaddaşın ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Bu faktın özü belə, motivasiyanın xarici təsdiqdən asılı olmamalı olduğunu göstərir.

Daxili Səs və Kənar Səs-küy

Bugünkü informasiya bolluğu şəraitində yaradıcı insanın ən böyük problemlərindən biri diqqətin dağılmasıdır. Sosial platformalar, sürətli istehlak edilən mətnlər, daimi müqayisə mühiti – bütün bunlar daxili səsi zəiflədə bilər.

Motivasiya bu nöqtədə seçim məsələsinə çevrilir: kənar səs-küyə tabe olmaq, yoxsa daxili ritmi qorumaq? Ədəbiyyat və incəsənət tarixində dəyərli əsərlər adətən ikinci yolu seçənlər tərəfindən yaradılıb.

Daxili səs hər zaman rahat olmur. O, bəzən tənqid edir, bəzən narahat edir, bəzən də insanı öz hədləri ilə üz-üzə qoyur. Lakin bu səs olmadan motivasiya mexaniki bir hərəkətə çevrilərdi. Yaradıcılığın canlı qalması üçün bu

daxili dialoq zəruridir.

Dil, Mədəni Yaddaş və Səssiz Töhfə

Ədəbiyyatla məşğul olan hər kəs bilir ki, dil sadəcə ünsiyyət vasitəsi deyil. Dil – kollektiv təcrübənin, tarixin və mədəni yaddaşın daşıyıcısıdır. Bu baxımdan yazmaq, çəkmək, səhnələşdirmək təkcə fərdi ifadə aktı deyil, həm də mədəni bir töhfədir.

Motivasiya burada şəxsi ambisiyadan daha geniş bir çərçivəyə keçir. Sənətkar dilə və mədəniyyətə xidmət etdiyini dərk etdikdə, onun davam etmə səbəbi də dərinləşir. Bu xidmət çox vaxt səs-küysüzdür, lakin təsiri uzunmüddətlidir.

Mədəniyyətin davamlılığı məhz bu səssiz töhfələr hesabına mümkündür. Bir şeirin düzgün qurulmuş misrası, bir essədə dəqiq seçilmiş ifadə, bir tamaşada yerində verilmiş pauza – bunlar böyük dəyişikliklərin kiçik, amma həlledici elementləridir.

Uğur Anlayışını Yenidən Düşünmək

Motivasiya mövzusunda ən çox yanıltıcı məqamlardan biri uğurun tərifidir. Satış rəqəmləri, izlənmə sayı, mükafatlar – bunlar müəyyən göstəricilər ola bilər, lakin sənət üçün yeganə ölçü vahidi deyil.

Ədəbiyyat və incəsənətdə uğur bəzən bir oxucunun həyatına toxunmaqdır. Bəzən bir gəncin düşüncə tərzini dəyişmək, bəzən də bir cümlə ilə yaddaşa qalmaqdır. Bu cür uğurlar statistikaya sığmır, amma mədəni dəyəri danılmazdır.

Motivasiya da məhz bu nöqtədə möhkəmlənir: nəticəni dərhal görməsən belə, etdiyin işin mənalı olduğuna inanmaq.

Davam Etməyin Etikası

Motivasiya çox vaxt başlanğıcla əlaqələndirilir. Halbuki ədəbiyyat və incəsənətdə əsas məsələ başlamaq deyil, davam etməkdir. Davam etmək isə etik bir mövqedir.

Bu mövqe səni hər gün eyni diqqətlə işləməyə, dili qorumağa, düşüncəni dürüst ifadə etməyə çağırır. Alqışın azaldığı, diqqətin başqa istiqamətə yönəldiyi anlarda belə, öz yolundan dönməmək bu etikanın əsas şərtidir.

Səssiz davamlılıq bəlkə də motivasiyanın ən yetkin formasıdır. O, yüksək səsle elan olunmur, lakin zaman keçdikcə mədəniyyətin əsas sütunlarından birinə çevrilir. Ədəbiyyat və incəsənət də məhz bu cür davam edənlərin sayəsində yaşayır.

73. Səssiz İrs: Unudulan Sənətkarlıq Peşələri və Mədəni Yaddaşın Qorunması

Mədəniyyət yalnız yazılı mətnlərdə, rəsmi sənədlərdə və ya monumental memarlıq nümunələrində yaşamır. O, eyni zamanda insan əlinin yaddaşında, ustanın alətə toxunuşunda, nəsil-dən-nəslə ötürülən səssiz biliklərdə mövcuddur. Ənənəvi sənətkarlıq peşələri məhz bu səssiz biliklərin daşıyıcısıdır. Misgərlikdə çəkicin ritmi, xalçaçılıqda ilmənin ölçüsü, dulmuşluqda gilə verilən forma – bunların hər biri mədəni yaddaşın konkret, toxunula bilən ifadələridir.

Lakin XXI əsrin sürətli texnoloji inkişafı, kütləvi istehsal modelləri və şəhər mədəniyyətinin dominantlığı bu ənənəvi peşələri getdikcə görünməz hala gətirir. Bu məqalədə məqsəd, unudulmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qalan sənətkarlıq peşələrini yalnız nostalji obyekt kimi deyil, milli kimliyin və mədəni davamlılığın əsas dayaqları kimi təhlil etməkdir.

Mədəni Yaddaş Anlayışı və Sənətkarlıq

Mədəni yaddaş anlayışı ilk növbədə kollektiv təcrübənin ötürülməsi ilə bağlıdır. Jan Assmannın mədəni yaddaş konsepsiyasına görə, cəmiyyətlər öz kimliklərini yalnız tarix kitabları vasitəsilə deyil, ritual, simvol və praktikalarla qoruyurlar[1]. Ənənəvi sənətkarlıq məhz bu praktikaların mühüm hissəsidir.

Sənətkarlıq məhsulu sadəcə funksional əşya deyil; o, istehsal olunduğu dövrün estetik zövqünü, sosial münasibətlərini və dünyagörüşünü özündə daşıyır. Məsələn, bir mis sininin üzərindəki naxışlar yalnız dekorativ element deyil, həm də kosmik nizam, bolluq və

qorunma kimi simvolik mənalara ifadə edir.

Tarixi Kontekst: Usta–Şagird Modeli

Ənənəvi sənətkarlıq sisteminin əsasını usta–şagird münasibəti təşkil edirdi. Bu model formal təhsildən daha çox etik və estetik tərbiyə mexanizmi idi. Şagird yalnız texniki bacarıqları deyil, səbr, məsuliyyət və peşə etikası kimi dəyərləri də öyrənirdi.

Tarixi mənbələr göstərir ki, sənətkarlıq emalatxanaları eyni zamanda sosial ünsiyyət məkanları idi. Burada bilik ötürülməsi şifahi və praktiki yollarla baş verirdi[2]. Bu ötürülmə mexanizminin zəifləməsi mədəni yaddaşda qırılmalar yaradır.

Modernləşmə və Kütləvi İstehsalın Təsiri

Sənaye inqilabından sonra kütləvi istehsal modelləri sənətkarlığın iqtisadi əsaslarını sarsıtdı. Eyni formalı, sürətlə istehsal olunan məhsullar bazarı zəbt etdikcə, əl işinə olan tələbat azaldı. Bu proses yalnız iqtisadi deyil, mədəni nəticələr də doğurdu.

Kütləvi istehsal mədəniyyətində obyektin hekayəsi yox olur. Əl işi məhsul isə özündə istehsalçının şəxsiyyətini, zamanın izini və məkanın ruhunu daşıyır. Bu fərqi itməsi mədəni homogenləşməyə səbəb olur.

Şəhərləşmə və Sosial Dəyişikliklər

Şəhərləşmə prosesi ənənəvi sənətkarlıq mərkəzlərinin dağılmasına gətirib çıxardı. Kənd və kiçik şəhər mühitində formalaşan sənətkarlıq mədəniyyəti metropol həyatının sürətinə uyğunlaşmaqda çətinlik çəkdi.

Gənc nəsil üçün sənətkarlıq artıq sosial yüksəliş vasitəsi kimi görünmür. Bu peşələr çox zaman iqtisadi baxımdan qeyri-sabit, sosial status baxımından isə kifayət qədər prestijli hesab edilmir. Nəticədə bilik zənciri qırılır.

Simvolik Səssizlik: Unudulmanın Psixologiyası

Unudulan sənətkarlıq peşələri yalnız fiziki olaraq yox olmur, onlar kollektiv şüurdan da silinir. Bu proses psixoloji səviyyədə “səssiz itki” kimi yaşanır. İnsanlar itirdiklərinin fərqiə vardıqda artıq gec olur.

Mədəni psixologiya baxımından bu vəziyyət kimlik boşluğu yaradır. Çünki sənətkarlıq obyektləri gündəlik həyatın bir hissəsi olduqda, insan öz mədəni mühitini daha dərinədən hiss edir.

Muzeyləşmə Problemi: Qoruma, yoxsa Donma?

Muzeylər sənətkarlıq irsinin qorunmasında mühüm rol oynasa da, bu proses bəzən paradoksal nəticələr doğurur. Canlı praktika muzey vitrininə yerləşdirildikdə, o, funksional mühitindən ayrılır.

Bu səbəbdən müasir mədəni siyasətdə yaşayan muzey anlayışı ön plana çıxır. Burada sənətkar yalnız eksponat istehsalçısı deyil, aktiv mədəni subyekt kimi çıxış edir.

Dövlət və Mədəni Mexanizmlər

Mədəni irsin qorunması təkcə fərdi təşəbbüslərlə mümkün deyil. İnstitusional mexanizmlər bu prosesdə həlledici rol oynayır. Lakin bu rol açıq ideoloji çağırışlardan daha çox, təhsil, festivallar və yerli təşəbbüslərin dəstəklənməsi yolu ilə effektiv olur.

Sənətkarlıq festivalları, ustad dərsləri və regional mədəni proqramlar bu biliklərin yenidən cəmiyyətə integrasiyasına imkan yaradır.

Qloballaşma Kontekstində Yerli Dəyərlər

Qloballaşma bir tərəfdən mədəni müxtəlifliyi təhlükə altına alsa da, digər tərəfdən yerli dəyərlərə marağı artırır. Turizm və mədəni iqtisadiyyat kontekstində sənətkarlıq yeni imkanlar qazana bilər.

Burada əsas məsələ autentikliyin qorunmasıdır. Sənətkarlıq yalnız kommersiya obyektinə çevrildikdə, mədəni dəyərini itirə bilər.

Unudulan sənətkarlıq peşələri sadəcə keçmişin qalığı deyil; onlar gələcəyin mədəni dayanıqlığı üçün vacib resursdur. Bu irsin qorunması yalnız nostalji hisslərlə deyil, elmi, sosial və mədəni strategiyalarla həyata keçirilməlidir.

Səssiz irsə qulaq asmaq, əslində, öz kimliyimizi dinləməkdir. Bu dinləmə prosesi davam etdikcə, mədəni yaddaş da yaşayacaq

Mündəricat

1. Ana dilində yazmağın məsuliyyəti	4
2. Azərbaycan və Anadolu Xalçaçılığında Simvolların Sirri	7
3. Unudulan məkanlar, itirilən xatirələr: Azərbaycanın mədəni irsinin bərpası çağırışı	11
4. Bir kitabın ömrü: kağızdan elektron mətbəyə..	16
5. Dil millətin ruhudur.....	18
6. Ədəbi Tərcümə: Dil Körpülərinin Əhəmiyyəti..	24
7. Ədəbiyyatda qadın obrazı: Dədə Qorquddan müasir dövrə qədər qəhrəmanlıq, müstəqillik və təzadlı uyum	26
8. Əl işlərindən sənət əsərinə:	30
9. Elitar və Kütləvi Mədəniyyət: Cəmiyyətin İki Üzü	33
10. Folklor və Müasirlik: Keçmişin Səsi, Bu Günü Nəfəsi	39
11. Gənc yazarlara dəstək və yeni nəslin ədəbiyyata baxışı	45
12. İNCƏSƏNƏT - MƏDƏNİ DİPLOMATİYA - DÖVLƏTİN SƏSSİZ ELÇİSİDİR.....	48
13. İncəsənətin Sağaldan Gücü: Ruhu Dəyişdirən Kadrlar və Sözlər	54
14. İnsan və təbiət: Ədəbiyyatda	56
15. Kino niyə susur? Azərbaycan kinosunun yeni nəfəsə ehtiyacı var.....	59
16. Kino və milli yaddaş: ekranın dəyərli salnaməsi 61	
17. Maqşud İbrahimbəyov –	65
18. İncəsənət - mədəni diplomatiya dövlətin səssiz elçisidir	68

Rəqsanə Babayeva

19. Mədəni savadlılıq – yeni dövrün zərurəti.....	74
20. Mədəni yaddaş və itirilən izlər.....	80
21. Yaddaş və itirilən simvollar: xalqın ruhu harada gizləlib?.....	86
22. Nədir mədəniyyət?.....	90
23. Mədəniyyət və diplomatiya: incəsənətin yumşaq gücü	92
24. Mədəniyyət və gender bərabərliyi.....	96
25. Mədəniyyət və kimlik: xalq yaddaşının səssiz sözü.....	102
26. Mədəniyyətin yeni nəfəsi: Azərbaycan gəncliyi və yaradıcı sənayelər.....	107
27. Milli irs və gənc nəsil: yaddaşingələcəyə daşıyıcısı	112
28. Milli kimlik və ədəbi dil:	116
29. Müasir Azərbaycan poeziyası: Forma, yoxsa məzmun savaşı?.....	119
30. Müasir Azərbaycan romanında yeni üfüqlər ...	122
31. Müasir insanın ruh hali: zamanın səssizliyində tənhalıq.....	125
32. Müasir rəssamların folklorla dialoqu.....	130
33. Musiqi – milli kimliyin güzgüsü	133
34. Musiqidə köklər: Muğamdan caz improvizasiyasına.....	136
35. Qarabağ ədəbiyyatı: Zəfərdən sonra yaranan ruhun poetikası.....	139
36. Qəsrilər, Karvansaralar, Minarələr: Daş Yaddaşımız	143
37. Rənglərdə milli yaddaş: Azərbaycan təsviri sənətində kimliyimiz	146
38. Rəqəmsal Estetik: Süni İntellektin İncəsənətdə Yaratdığı Yeni Formlar	149

39. Şəhər Mədəniyyəti və İncəsənət: Gözəllik Duyğusu Necə Formalaşır	155
40. Səhnəmizdə dirçələn dəyərlər: Teatr hara gedir?.....	158
41. Səhnəmizdə dirçələn dəyərlər: Teatr hara gedir?	160
42. Sənət azadlığı və mənəvi məsuliyyət: sərhəd haradadır?.....	163
43. Sənət və həqiqət.....	168
44. Sənətin gücü: dəyişməyən dünyanı dəyişmək istəyi	172
46. Sərhədsiz sənət: Qarabağ motivləri dünya səhnəsində	180
47. Səssizliyin Dili: Pantomim, Rəqs və Musiqi ilə Səhnə Dərinliyi	184
48. Sükutun İçində Gizlənən Söz: Bir Xalqın yaddaşı, Bir Sənətçinin axtarışı	189
50. Sükutun İçində İnsan.....	195
51. Şuşa – mədəniyyət paytaxtı kimi	197
52. Teatr və gənclik: səhnənin yeni nəfəsi.....	200
55. Təbiət və insan: yaradılışın iki üzü	211
56. Unudulan Səhnələr: Teatr Niyə Gənclərə Uzaq Düşür?.....	216
57. Unudulan sənət ustaları: Xatırlamaq mədəniyyəti.....	220
58. Yazmaq mı, yoxsa paylaşmaq mı? – Sosial şəbəkələrin poeziyaya təsiri	222
59. Zamanın gözü ilə ədəbiyyat	225
60. “Zamanın sükutu”	228
62. Unudulan Səhnələr: Teatr Niyə Gənclərə Uzaq Düşür?.....	232
63. Serial Mədəniyyəti: Biz Hekayəni İzləyirik,	

Rəqsanə Babayeva

Yoxsa Özümüzü?	236
64. Səssiz Ekranlar Dövrü: Gənclik Niyə Daha Az Oxuyur?	241
65. Dil, Musiqi və Kimlik: Mahnılarda Anlamın İtirilən Yeri	245
66. Qloballaşma sosio-mədəni reallıq kimi: müasir cəmiyyətin görünən və görünməyən transformasiyası.....	249
67. İllərin qovuşuğu: itirdiklərim, qazandıqlarım və məni mən edən yol.....	253
68. Ruhumun Coğrafiyası.....	255
69. ŞEİRDƏN SƏHNƏYƏ: SÖZÜN BƏDƏN QAZANDIÇI AN.....	258
71. Yeni İl, Yeni Perspektivlər: Müasir Dövrə Ədəbiyyat və İncəsənətin Mədəni Gözləntiləri	264
72. Səssiz Davamlılıq: Yaradıcılığın Məsuliyyəti və Daxili İradə.....	267
73. Səssiz İrs: Unudulan Sənətkarlıq Peşələri və Mədəni Yaddaşın Qorunması	271

Rəqsanə Babayeva

Qaranlıqdan işığa: Sözün yaddaşla yolu

Direktor:

Səbuhi Aslan

Dizayner:

Səbinə Hüseynzadə

Üz qapağı
dizaynı:

Nigar Sadıqova

Çapa imzalanmışdır: 29.04.2026

Ofset çapı. Əla növ kağız

Tiraj: 100

Ünvan: Bakı, Mətbuat prospekti 529-cu məhəllə

www.imza.info